

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

D

375

.T87

A 473724

П. А. ЕВАНОВЪ

№ 0088

IV/Б/2

6 ил.

БЪЛГАРИЯ

ВЪ

ИСТОЧНИЙ ВЪПРОСЪ

ОТЪ

А. С. ЦАНОВЪ.

Tzanov, Andrei
Стоянов

—83—

ПЛОВДИВЪ.

Книгопечатница на Янко С. Ковачевъ.
г

1879.

12
375
1787

1002140 - 235

БЪЛГАРІЯ

въ

ИСТОЧНИЙ ВЪПРОСЪ.

Прѣдвари елни забѣлжванія.

Нашитѣ прадѣди въ минжлитѣ вѣкове поитѣ-кога сж прѣминували прѣзъ доста опасни обстоятелства. Тѣ сж имали силни борби, падали сж въ голѣми опасности и сж прѣтърпѣвали голѣми пагуби и люти страданія. Но положително може да ся каже, че този многострадающъ народъ никога не е билъ въ такява обстоятелства въ каквито той сега ся намира. Състояніето му почти никога не е било толкова критическо колкото е сега. Малко народи сж минували прѣзъ такява ужасни страданія и прѣзъ такява голѣми опасности прѣзъ каквито ній минували въ настоящето вѣме, прѣзъ просвѣщеній деветнадесетій вѣкъ. Не ще сбърками, мислж, ако кажемъ че въпросътъ прѣдъ насъ днесъ е, не свобода или подчиненіе, но животъ или смѣрътъ; онова кое-то трѣбва да ся рѣши прѣзъ тѣзи най-трудни и най-опасни за насъ обстоятелства е, не дали ще бждемъ свободни или подчинени, но дали ще бждемъ живи и частно и като народъ или ще бждемъ истрѣбени или пакъ прѣтонени. Като земемъ подъ потрѣбно вниманіе настоящето си състояніе и опасноститѣ които ни окръжаватъ, ній не можемъ да не дойдемъ до това скърбно заключеніе.

Освѣтъ това, даже и да нѣмаше да ни окръжаватъ отъ вѣнъ никакви опасности, доброто ни бѣдѣще зависи отъ нѣкои условія, които ній трѣбва добръ да изучава и съ които трѣбва внимателно да ся съобразява. Трудно е да ся придобіе свобода, но още по-трудно е да ся държи тя. Никога не бива да ся забравя че вътрѣшнитѣ опасности често биватъ много по убійствени отъ вънкашнитѣ. Това като е тѣй, то ній не можемъ да смиримъ нито по-дѣятелни, нито по-внимателни отъ колкото длѣжноститѣ ни въ тѣзи обстоятелства ни налагатъ да смиримъ. Отъ насъ ся изискува такова напруганіе и такова вниманіе въ работитѣ ни каквито умственитѣ и тѣлеснитѣ ни сили могатъ да турятъ въ дѣйствіе.

Друго. Ній смиримъ имали и имамъ и пріятелъ и непріятелъ. И едниѣ и другиѣ не само сж говорили но сж и вършили нѣща за насъ или противъ насъ. Прѣзъ минѣлитѣ три четири години сж ся изrekli много слова и сж ся писали много писма, брошури и книги относительно до нашій народъ и до неговото състояніе. Това като е тѣй, никой не може да ни обвинява ако искаме да узнаемъ кой какво е говорилъ и вършилъ за насъ или противъ насъ. Право, мѣдро и потрѣбно е да узнаемъ и пріятелитѣ си и непріятелитѣ си. Тогава по-добръ ще разбираме длѣжноститѣ си.

Мнозина между насъ сж говорили и говорятъ върху тѣзи въпроси; но едно като още не съмъ ги срѣщналъ изложени рѣдовно, и друго като съмъ убѣденъ че тѣ трѣбва да ся разгледватъ отъ разни точки зрѣнія, че за да ся достигне добръ и споу-

чливъ край мнозина трѣбва да даватъ миѣніята си върху нѣкои отъ тѣзи точки, азъ ся рѣшихъ да поговорѣхъ вкратцѣ върху тѣзи важни за насъ въпроси, съ надѣжда че скромній ми трудець не ще бѣде безполезенъ. Забѣлѣжвамъ прѣдварително, че нѣма да разгледвамъ Источній Въпросъ въ всичката му обширность, нито ще говорѣхъ върху политикитѣ на всичкитѣ сили които ся интересуватъ въ този въпросъ; азъ ще ся огранича въ кръга на нашето отечество и ще поговорѣхъ върху политикитѣ само на двѣ велики държави, Руссія и Англія.

Въздиганіето и паданіето на Българското царство въ Старо-Планинскій Полуостровъ.

Долнитѣ кратки забѣлѣжванія давамъ за ползата на онѣзи отъ читателитѣ, които може би да нѣматъ никакви понятія отъ народната ни исторія.

Ній Българитѣ сми единъ отъ Индо-Европейскитѣ народи, т. е. отъ сѣщето потекло отъ което сж и всички други Европейци. При това, ній сми отъ Славянскій клонъ на тѣзи Индо-Европейски народи, или както общо ся казва, отъ Славянското колѣно, отъ което сж Русситѣ, Чехитѣ или Бохемцитѣ, Сърбитѣ, Черногорцитѣ и нѣкои други.

Когато нашитѣ прадѣди прѣминахъ въ Европа, тѣ испърво ся заселихъ между рѣкитѣ Волга и Донъ, въ нинѣшна Руссія, дѣто утвърдихъ едно голѣмо Българско господарство, което трая за доста дълго врѣме. По едно врѣме една голѣма частъ отъ

народа ся отцѣпи отъ братіята си и дойде та ся засели на югъ отъ рѣка Дунавъ, въ нпѣшна Сѣверна Българія. Това биде около 678 г. слѣдъ Р. Христово. Тѣзи Българи ся прѣдвождахъ отъ нѣкого си Аспаруха, синъ Кубратовъ. Послѣ тѣ постепенно завладѣхъ и областъта между Стара-Планина и Доспатскитѣ планини, която въобщо ся нарича Западна Тракія или Источна Румелія, но на която правото названіе е Южна или по право Сръдняя Българія; тѣй сжщо прѣзехъ и областъта на югъ отъ Доспатскитѣ планини дори до Архипелагъ (Бѣло море) и до задъ градоветѣ Битоля и Охрида, която въобщо ся називава Македонія. Додѣто да завладѣхъ тѣзи пространни области, нашитѣ прадѣди сж имали голѣми борби съ Византійскитѣ царіе. По този начинъ тѣ утвърдихъ на Старо-Планинскій полуостровъ едно Българско царство, което ся простираше отъ Дунава до задъ Битоля. Тѣзи области и днесъ сж населени повечето отъ Българи. Нѣкои отъ най-отличнитѣ ни царіе сж били Крумъ, Борисъ, Симеонъ и Асѣнъ. Тѣхнитѣ царуванія сж цвѣтущи періоди на народната ни исторія.

По както знаятъ читателитѣ, състояніето на народа ни не е било все тѣй благополучно. По едно врѣме работитѣ на народа трѣгнахъ надирѣ и народната сила почна да псада. За това жалостно направление на народнитѣ ни дѣла имаше много вънкашни непріятели, но не ще сбъркаим ако кажемъ че най-голѣмій причиннителъ на народното ни сѣспиваніе бѣхъ вжтрѣшнитѣ зависти и несъгласія. Не само че помежду първенцитѣ въ разнитѣ градове имаше голѣми и смъртоносни съперни-

чества, но и въ царскій дворъ ся породихъ голѣми раздори. Единъ примѣръ е доста да ни покаже до какво жалостно растройство най-послѣ бѣхъ достигнали вътрѣшнитѣ дѣла на народа ни. Около 1331 л. на Българскій прѣстолъ сѣдѣхъ Александръ Страшимировъ. Той имаше трима синове: Иванъ (Шиманъ), Георгій и Асѣнь, между които по едно врѣме почнахъ да владѣятъ убійственни раздори. Когато да умре Александръ, той раздѣли Българското царство на тѣзи си синове, или поне не го остави, споредъ както трѣбваше, на одного отъ тѣхъ. Този безуменъ царъ не можеше да направи по-сѣсипително дѣло за Българскій народъ. Съ тѣзи си нагубна постѣпка той удари силата на Българското царство въ самата ѣ зѣница.

Но дѣ бѣхъ народнитѣ първенци за да противостоятъ на тѣзи убійственна постѣпка на Александра и на синоветѣ му? Ахъ, това явно показва какво е било вътрѣшното състояніе на народнитѣ ни работи въ онова врѣме. Слѣдъ смъртта на баща си, Иванъ, Георгій и Асѣнь постоянно враждувахъ единъ противъ другъ и ся стараехъ за сѣсипваніето си. Кѣсогледій Александръ, злоправнитѣ му синове и безумнитѣ първенци въ онова врѣме извършихъ точно онова, което върлитѣ неприятели на народа най-горѣщо желяхъ да ся извърши. Всѣкой мѣдръ чловѣкъ би прѣдказалъ че такова растроено господарство не можеше да сѣществуваетъ за дълго врѣме. Царство раздѣлено на себе си, казва самъ Спасителъ, не може да стои. Такава бѣше сѣдбата и на нашето царство. Да бѣхъ народнитѣ ни първенци въ онова врѣме благоразумни и сѣгласни помеж-

ду си, то онзи царь и враждебнитѣ му синове не бихъ могли да раздѣлятъ отечеството ни на части и тъй да го съсипатъ съвършено, но жално че и между тѣхъ владѣхъ голѣми съперничества. Както единтъ тъй и другитѣ нѣмахъ нито истинно благочестіе, нито искрено родолюбіе. Тѣ ся стараехъ само за себе си, като забравихъ святитѣ си длѣжности къмъ Бога и къмъ народа си, а слѣдствието на това бѣ народното ни съсипване.

Турцитѣ силно нападнхъ нашата държава когато тя бѣше тъй раздробена отъ вѣтрѣшни съперничества и не можеше да стои срѣщо ударитѣ на вѣнкашнитѣ непріатели. Слѣдъ многогодишни борби отечеството ни съвършено подпадна подъ турската властъ на 1481 л. Отъ тогава насамъ ний все сми пѣшкали подъ угнетителното иго на Отоманцитѣ. Едвамъ сега е настанжлъ часътъ за избавленіето ни, и дано ся покажемъ достойни синове на отечеството си.

Руссія и Българія.

Прѣди да говорѣмъ за политиката на Руссія спрямо христіанитѣ въ турско, не ще е безмѣстно да дамъ, за общій читателъ, единъ съвсѣмъ кратъкъ очеркъ отъ исторіята на онѣзи велика държава.

Нѣкои Славянски племена, види ся, сѣ живѣли отъ незапамтени врѣмена по разни области между Каспійско и Балтійско море. Нѣкои историци казватъ че тѣзи Славяни може да сѣ прѣселили по онѣзи страни наскоро слѣдъ смѣшеніето на язицитѣ при граденіето на Вавилонскій стѣлпъ. Тѣ сѣ

живѣли на отдѣлни общества управлявани отъ свои главатарѣ, избирани отъ народа, но въобщѣ сж имали сѣюзъ за обща отбрана противъ нападеніето на непріятелитѣ. Нѣкои отъ тѣзи Славянски племена сж имали единъ видъ рѣпубликански правленіа, но онѣзи рѣпублики не сж били въ твърдѣ развитъ образъ. Събори отъ народни първенци поставяли закони не само за народа, но и за върховнитѣ управители. Прѣзъ деветій вѣкъ Новгородъ е билъ цвѣтуща Славянска рѣпублика, окръжена отъ нѣкои страни съ Фински поселенія.

Името Руси или Руссія не ся знае въ исторіята по-рано отъ 8-ій или 9-ій вѣкъ слѣдъ Р. Христово. Нѣкои области на нинѣшна Европейска Русія бѣхж извѣстни на Римлянитѣ и на Византіянитѣ подъ имената *Сарматія*, *Скитія* и други. Едно отъ главнитѣ срѣдоточія на онѣзи сѣверни Славяни бѣше Новгородъ. Тѣ бѣхж принудени често да ся бранятъ отъ нападающитѣ ги непріатели, Фини, Варегіяни и други. По едно врѣмя между тѣхъ ся породихж голѣми распри, които доста ослабихж силата имъ. Около 882 слѣдъ Р. Христово, нѣкои отъ тѣхъ призвахж единъ Варегіанецъ, именемъ Рурикъ, да имъ стане управитель. Варегіанцитѣ бѣхж едно Скандинавско племе. Нѣкои отъ новитѣ историци казватъ че Славянитѣ не призовали Рурика, но че той самъ нашествувалъ земята имъ съ силна чета, побѣдилъ ги наскоро като били тѣй раздробени отъ вхтрѣшни несѣгласія, и станжалъ имъ господаръ. Както и да е, Рурикъ отиде въ Новгородъ съ двамата си братія, съедини разнитѣ Славяни и нѣкои Фини, побѣди непріателитѣ имъ и установи до-

ста силно господарство. Отъ тогава онѣзи Славяни починхъ да ся називатъ *Русси* и държавата имъ *Руссія*. Домътъ или династіята на Рурика управлява Руситѣ до 1584. Домътъ на Романовцитѣ, отъ който е днешній Рускій царь, Александръ II, зема управленіето на Руската държава на 1613.

Русситѣ подъ Татарска власть.

Руската държава е достигнала до днешното си величіе слѣдъ продължителни борби срѣщо непріятелитѣ си за повече отъ 1000 години. Никой другъ Европейскій народъ не е страдалъ толкозъ отъ нашествіята на Татарскитѣ племена, колкото Русситѣ сж страдали. Тѣй сжщо можемъ да кажемъ, че никой другъ Европейскій народъ не знае толкозъ добръ какви сж тѣзи Азіятци колкото Русситѣ знахтъ.

На 1019 на Русскій прѣстолъ стъпи Ярославъ, който царува до 1054. Той стори много нѣщо за напредъкътъ на народа си, като насърдчаваше по-развититѣ да съчиняватъ и да прѣвождатъ разни полезни книги. При това, той остави на народа си „Руская Правда,” единъ сборникъ на закони. Прѣди умираніето си, обаче, той направи едно неблагоприятно и късогледо дѣло, като раздѣли Руското царство на четирмата си синове. Въ това отношеніе, този царъ направи за Руссія онова което послѣ Александръ направи за Бѣлгарія. Наистина, той поржча на другитѣ си синове да ся покоряватъ на старій си братъ, Изяслава, комуто даде Новгородската областъ, но това му поржчваніе не ся зѣ подъ вниманіе. Братіята починхъ да съперничествуватъ

помежду си, и тъй станѣхъ причина за постоянни вътрѣшни борби, които доста ослабихъ силата на Руската държава. Много отъ западнитѣ ѣ области бидоха прѣзети отъ Поляцитѣ, отъ Данцитѣ и отъ Германскитѣ князове. Отъ тогава почти всичкитѣ работи на Рускій народъ трѣгнѣхъ назадъ. Въ нѣкои области, обаче, имаше добръ напрѣдѣкъ; прѣзъ този скърбенъ періодъ на Руската исторія ся въздигна Москва, а Кіевъ и Новгородъ бѣхъ едни отъ най-цвѣтущитѣ градове въ Источна Европа.

Злинитѣ отъ вътрѣшнитѣ борби ся послѣдвахъ отъ по-голѣми злощастія. Монголскій военачалникъ, Чингисханъ, и синоветѣ му събрахъ голѣми орди Татарн, и слѣдъ като опустошихъ много области въ Китай, Туркестанъ и другѣдѣ, тѣ ся обърнѣхъ къмъ Руската държава. Около 1220 л. тѣзи Азіятци нашествувахъ областитѣ около Каспійско море и рѣка Днепъръ. Дѣто отивахъ, тѣ обрапахъ почти всичко на пепелъ. Отъ тамъ тѣ ся отиравихъ къмъ Кіевъ и Новгородъ. Рускитѣ князове на Кіевъ, на Волхинія и на други области храбро ся бихъ съ тѣзи варварски орди, но тѣ бидохъ побѣдени. Когато Татаритѣ обсаждахъ Русситѣ въ Кіевъ и разбрахъ че не щѣхъ да могатъ да сполучатъ лесно по този начинъ, тѣ прибѣгнѣхъ до обикновенното си лукавство. Рускитѣ князове склонихъ да ся договорятъ взаимно безъ бой. Татаритѣ ся заклѣхъ че щѣхъ вѣрно да изпълнятъ обѣщаніето си, но намѣсто това, тѣ погубихъ съ мѣчъ всеѣкой Руссинъ. Така почти всеѣкога сѣ изпълнявали Татарскитѣ народи своитѣ обѣщанія.

По онова врѣме, обаче, Татаритѣ оставихъ на

прѣдваніето си къмъ Новгородъ и ся обърнѣхъ къмъ источната страна да си бѣжтъ съ нѣкои други Азіатски племена. Тогава Русситѣ помислихъ че бѣхъ ся отървали отъ онѣзи варварски и свирепи нашественници, но тѣ бидохъ излъгани. Около 1231 Татаритѣ, прѣдвождани отъ нѣкого си Бату, пакъ ся обърнѣхъ противъ Руссія. Слѣдъ нѣколко годишни и ужасни борби, тѣ съвършено подчинихъ Рускитѣ князове подъ своята власть. Свирепоститѣ, които онѣзи Татарски орди извършихъ противъ Русситѣ, сѣ ужасни. Много градове и села ся прѣтворихъ въ пепелъ и голѣма часть отъ жителитѣ имъ биде исклана; мъжѣ и жени, момци и момѣ, възрастни и малки дѣца бидохъ немилостиво погубени или заробени. Бату заповѣда да стане всеобщо кланіе въ Москва, и изискуваше да му заносятъ дѣснитѣ уши на убититѣ жители „тѣ не пожалихъ нито възраст нито полъ.“ Нѣкои историци казватъ че 270000 уши били прѣдставени въ онзи ужасенъ случай прѣдъ немилостивій военачалникъ.

Едно отдѣленіе отъ онѣзи Азітци нападнѣ Българското царство покрай Волга и направи голѣми опустошенія. Споредъ нѣкои историци, по заповѣдъ на Бату ся избила голѣма часть отъ Българитѣ заедно съ нѣкои отъ князоветѣ имъ. Онова Българско царство послѣ ся прѣзе отъ Русситѣ, и тамошнитѣ Българи съвсѣмъ ся порусихъ. Татаритѣ направихъ голѣми свирепости и по други части на Европа. Тѣ изгорихъ Краковъ, напълнихъ Полшъ и Унгарія съ мъртви тѣла, прѣобърнѣхъ Бреславъ на пепелъ и погубихъ много отъ населеніята на онѣзи градове и села.

Руссія е пѣшкала подѣ ужасното иго на таритѣ за повече отъ 200 години, до времето царь Ивана Великій III, който царува отъ 1462 1505. Наистина, Русситѣ не сѣ били подчинени на Татаритѣ толкозъ съвършено колкото нѣй смнли и сега до нѣкѣдѣ смн подѣ Турцитѣ, но и много сѣ пострадали отъ онѣзи варвари. Татари и послѣ нападахъ Руската дѣржава и правехъ лѣми опустошенія. Около 1570 л. Кримскитѣ Тата нападихъ Москва и изгорихъ три отъ отдѣленіи. Въ това ужасно събитіе погннхъ около 160,000 Московитани, нѣкон отъ огъня а други отъ орѣжто на нашественицитѣ. Но може да се каже отъ Ивана III, Русситѣ въобще се печалили Руската дѣржава постоянно е нараствала по истраństwo. по народонаселеніе и по сила.

Руссія и Турція.

Слѣдъ като се освободихъ отъ властѣта Татаритѣ, Русситѣ имахъ за много време да се биятъ съ Турцитѣ, които сѣ едно друго Татарско племе. Турцитѣ по едно време бѣхъ завладѣли много Славянски земи покрай Черно и Каспійско морѣта, стигнали бѣхъ дори до Вiena и застрашавали цѣла Европа, която потрепера отъ тѣзи Азійски нашественици и се стараше за избавленіето. Всякой истиненъ Европеецъ и всякой истиненъ родолюбецъ и челоуѣколюбецъ най-усърдно пишелъ, какъ можемъ да се избавимъ отъ тѣзи варварски орди! Когато Турцитѣ обсадихъ Вiena вторій пѣтъ (на 1683), Германцитѣ дойдохъ

голъмо недоумѣніе що да правятъ. Обсадителитъ съ голъма вонска обсаждахъ онзи градъ за повече отъ три мѣсеци. Подъ прѣдводителството на Кара-Мустафа, тѣ бѣхъ рѣшили да покорятъ цѣла Германія. Вѣроятно е' казва единъ Англійскій историкъ, „че не по-малко отъ половинъ милліонъ челоуѣци бѣхъ турени въ движеніе въ това послѣдно велико нападательно опитваніе на Отоманцитъ сръцо Христіанството.“ Германцитъ не могахъ сами да отблъснатъ дивитъ нашественици, но тогава имъ отиде на помощъ Поляшкій царь, Собескій, който съвършено побѣди Турцитъ и тѣй избави за всекога и Віена и цѣла Германія отъ Азіятцитъ. Войнитъ ся продължавахъ за нѣколко години, но Турцитъ, смазани отъ Славянскій царь Собескій и отъ Евгений Савойскій, ся принудихъ най-послѣ да ся оттеглятъ отъ Германія. Австрія и нѣкои други Европейски държави, както и Руссія, сж ся борили много пѣти съ Турцитъ. Сполукитъ сж били ту на една, ту на другата страна, но по едно врѣме Турцитъ почнахъ все да губятъ. Най-послѣдната война между Австрія и Турція ся свърши съ сключваніето на мира въ Свищовъ, на 1791 л. Въ тѣзи война Сърбитъ и нѣкои други Славяни подадохъ голъма помощъ на Австрійцитъ, но Австрійскій царь, Леополдъ, пакъ прѣдаде Сърбитъ на Турцитъ. Днешнитъ южни граници на Австрія сж почти сжщитъ, които ся опрѣдѣлихъ въ мира който тогава ся сключи между нея и Турція. Прѣзъ послѣдната половина на 18-ій вѣкъ, Австрія и Руссія сж ся били съ Турція, а прѣзъ 19-ій вѣкъ само Руссія.

„Русситъ сж отъ онѣзи народи на Сѣверна Е-

врепа³, казва професоръ Шемъ, «които сж имали да ся борятъ срѣщо наирѣднувающитѣ Турци за самото си сѣществованіе.» (1) Ній сми видѣли че само чрѣзъ продължителни и крѣвави войни сж могли Русситѣ да запазятъ сѣществованіето си отъ опустошителнитѣ нашествія на сѣвернитѣ Татари; по сжщій начинъ тѣ сж ся избавили и отъ южнитѣ Татари-Турцитѣ. Прѣди малко повече отъ 100 години, най-южнитѣ области на нинѣшна Руссія бѣхж въ рѣцѣтѣ на това Татарско плѣме. По едно врѣме Руссія нѣмаше достъпъ нито до Черно нито до Азовско море, и тя често ся заплашваше отъ Турцитѣ, които ѣ правехж голѣми пакости. За да ся избави за всекога отъ нашествіята на тѣзи Турци, да придобіе здравъ и сигоренъ достъпъ до Азовско и Черно морета и тѣй да улесни и да разшири търговіята си, силата си и вліяніето си, и при това да може да спомогне на угнетенитѣ подъ Турцитѣ, Руссія е била принудена да ся біе много пѣти и съ тѣзи Татари както и съ сѣвернитѣ. Нѣкои отъ по-важнитѣ войни между Русситѣ и Турцитѣ сж ставали отъ врѣмето на Петра Великій насамъ. Понеже е невъзможно да пзложж въ тѣзи книжка нито подробности за тѣзи войни нито даже да говорж за всичкитѣ, азъ само ще спомѣнж вкратцѣ нѣколко отъ тѣхъ

Петръ Великій усърдно желалаше да прѣземе първо градъ Азовъ, който Турцитѣ бѣхж укрѣпили съ особна грижа, и послѣ постепенно да стане господаръ на Азовско и Черно морета. На 1696 той

1) The War In The East, отъ A. J. Schem. New-York, 1878 стр. 20.

поведе една войска отъ 60,000 души и нападнѣ на крѣпостѣта Азовъ. Испърво той биде отблъснатъ и ако да бѣ пѣкой слабодушенъ чловѣкъ, той щѣше да ся отчае. Но Петръ Великій не бѣше такъвъ и не ся отчая ако и да изгуби, споредъ пѣкои исторници, не по-малко отъ 30,000 войнници. Азовъ ся прѣдаде на Русситѣ прѣзъ Юлій 1696. Рускій царь желяеше да слѣдва завоеваніята си по Англія, Холандія, Австрія и Венеція силно настоявахъ за примиреніе. Слѣдствието бѣше единъ договоръ, който ся склучи въ Карловецъ, на дѣсній брѣгъ на рѣка Дунавъ, (24 Окт. 1698 до 24 Ян. 1699). Отъ тогава насамъ никой въ Европа не ся боеше отъ военната сила на Турція. «Нейната важность е станжала дипломатическа.»

Мирътъ на Карловецъ направи само едно примиріе между Руссія и Турція, защото и двѣтѣ тѣзи държави не бѣхъ толкозь благодарни отъ условіята. Турція дѣятелно ся приготвяше за война. Най-послѣ на 25-ий Февруарин 1711, Петръ Великій, като не можѣ да убѣди Султана да прѣстане отъ военнитѣ си приготвенія, прогласи война срѣщо Турція. Той ся отправи къмъ Молдова и установи главній си станъ въ Яшъ. Молдавскій господарь бѣше съюзникъ на Русситѣ, но Влашскій зема страната на Турцитѣ и тайно ся стараеше да имъ прѣдаде Рускитѣ войски. Този лукавъ Влашскій князь, Бранкованъ, сполучи въ плановетѣ си и Русситѣ бидохъ побѣдени при рѣка Прутъ. Мирътъ, който тогава ся склучи между двѣтѣ държави, бѣше доста унизителенъ за Руссія. Петръ Великій ся принуди да новърне назадъ града Азовъ и околността му, които прѣзѣ на 1696, и ся обѣща да ся съсинатъ нѣкои отъ южнитѣ крѣпости на

държавата му. Турците настоявахъ да не прѣбива-
ва въ бъдъще Рускій посланикъ въ Цариградъ.
Трѣбва да забѣлжимъ че Рускій народъ дължи мно-
го на Катерина, царицата, за дѣто Руската войска
тогава не прѣтегли по-голѣми злощастія. Тя не само
съвѣтване мѣжа си, но подари голѣма частъ отъ
драгоцѣнноститѣ си за да испуки злото положение.
На 1768, прѣзъ царуваніето на Катерина II, избух-
на друга война между Руссія и Турція. Безирѣтъ
призва при себе си Рускій посланикъ въ Цариградъ
и изискуваше отъ него да подпише че Руссія се за-
дължаваше подъ поръчителството на Данія, Пруссія,
Англія и Швеція да не се намѣсва вече въ работи-
тѣ на Полша и да прѣстане да застрашава Отоман-
ската държава. Посланикътъ справедливо отговори
че той не бѣше натоваренъ съ такава власть. Ве-
зирѣтъ тогава го нагълча най-грубо и го прати въ
затворътъ на Седемътъ Стѣлна (еди-куле), като обяви
война срѣщо Руссія. Цѣла Европа възнегодува за това
варварско поведѣніе на Портата, която напълно е била
възнаградена за това си грубо поведѣніе. По единъ
и по другъ начинъ, войната се продължава дори
до 1774, когато се сключи прочутій договоръ въ
Кайнарджикъ, 21-ий Юлій (1) Чрѣзъ опзи договоръ
Руссія за всекога придоби Азовъ и околността му
заедно съ нѣкои мѣста покрай Черно море. Кримски-
тѣ Татари се отдѣлихъ отъ Турція и се припозна-
хъ за независима държава. Влашко и Молдова се о-
ставихъ на Турція съ това условіе че тя щѣше да
почита тѣхнитѣ права. Въ този договоръ Турція за

първъ пѣтъ припозна формално покровителството на Руссія върху Христіанитѣ въ своята държава. На 1783, Русситѣ съ голѣма сила побѣдиха Кримскитѣ Татарп и присѣдниха Кримъ на своята държава. Тѣй Руссія здраво стѣпи на Черноморскитѣ прибрѣжія.

На 1787 избухиха друга война между Турція и Руссія, прогласена отъ първата на 15-й Августъ, когато ся разви и святото знаме на Пророка (1), и която ся продължава до 1791. Както забѣлѣжиха по-горѣ, тѣзи с послѣдната война въ която Австрія зѣ участіе противъ Турцитѣ. Принудени сме, обаче, да кажемъ че ако Австрійскій царь бѣ искренъ на христіанската страна, то може би че нѣкои христіански народи щѣхъ още тогава да ся освободятъ отъ Отоманското угнетеніе. Поведеніето на онзи господарь направи Руссія да ся дръгне надирѣ. При всичко това, обаче, Русситѣ и тогава спечелихъ: чрѣзъ онѣзи война югозападната граница на държавата имъ ся прострѣ до рѣка Днестъръ.

Руссія е била и съюзница на Турція. На 1798 напрімѣръ, тя ся съюзи съ Англія и Турція противъ Франція.

Александръ I, който царува отъ 1801 до 1825, присѣдини на Руската държава почти цѣлата областъ на Кавказія. Прѣзъ неговото царуваніе избухиха война между Руссія и Турція по причина че тѣзи послѣдната не стоя на обѣщаніята си относително до князоветѣ на Влашко и Молдова. Въ този случай и Англія бѣ противъ Турція. Войната между

---

1) History of The Ottoman Turks E. S. Creasy, стр. 427.

Руссія и Турція ся продължава до 1812, когато ся склучи договорътъ въ Букурещъ, чрѣзъ който Руссія придоби Бессарабія и онѣзи частъ отъ Молдова която лѣжи между Днестръ и Прутъ, тѣй щото намѣсто Днестръ, границата на тѣзи държава стана Прутъ. Прѣзъ тѣзи войни, между Руссія и Франція ставали тайни споразумѣнія за унищоженіето или за расподѣленіето на Турція. Руссія щѣла да земе Румѣнскитѣ княжества и Българія до Стара-Планина. Франція щѣла да получи Гърція и Кандія, а Австрія Босна и Сърбія. Този планъ, обаче, не усѣтъ.

Руссія е имала и други войни съ Турція, но на 1812 ся свършихъ войнитѣ ѝ съ тѣзи държава чрѣзъ които тя е могла да спечали въ Европа нѣщо особно важно за себе си. Най-злощастната война за Руссія, слѣдъ освобожденіето ѝ отъ сѣвернитѣ Татари, бѣше Кримската война, която ся свърши съ склучваніето на Паризскій договоръ, 1856. Тогава тя изгуби частъ отъ Бессарабія и правото си да има силна флота въ Черно море. По този труденъ начинъ сж могли Русситѣ да ся избавятъ отъ южнитѣ Татари както ся избавихъ и отъ сѣвернитѣ.

Руската държава постоянно ся е простирила и къмъ Срѣдня Азія. Отъ 1580 до 1727 Русситѣ свършенно покорихъ Сибиръ и го присѣдинихъ на държавата си. Освѣнь това, тѣ прѣзехъ голѣми области въ Туркестанъ. «Прѣзъ послѣднитѣ петнадесетъ години», казва професоръ Шемъ, «Руссія е придобила въ Срѣдня Азія едно владѣніе толкозъ голѣмо колкото Австро-Унгарія, Германія и Белгія земенн заедно, и е намѣрила за търговія пѣтиша които ся простиратъ въ западнитѣ области на Китайската

Имперія, и почти до прѣдѣлитѣ на Британска Индія.»

Слѣдующитѣ таблици показватъ чудното нарастваніе на Руската държава и по пространство и по народонаселеніе. (1)

год.	Анг. четв. мили
На 1462 Московското царство имаше около	382,700
« 1505 Руската държава	« « 510,300
« 1584	« « 1,530,800
« 1650	« « 5,038,800
« 1689	« « 5,953,000
« 1730	« « 6,888,000
« 1775	« « 7,122,300
« 1868	« « 7,866,500
« 1877	« « 8,391,800

Народонаселеніето на държавата ся е увеличавало както слѣдва:

На 1722	тя	имаше	около	14,000,000	жители
« 1742	«	«	«	16,000,000	«
« 1762	«	«	«	19,000,000	«
« 1782	«	«	«	28,000,000	«
« 1796	«	«	«	36,000,000	«
« 1812	«	«	«	41,000,000	«
« 1815	«	«	«	45,000,000	«
« 1835	«	«	«	60,000,000	«
« 1851	«	«	«	68,000,000	«
« 1858	«	«	«	77,000,000	«
« 1875	«	«	«	86,486,000	«

Трѣбва да ся забѣлѣжи че таблицата за пространствата не е толкозь точна.

1) The War In The East, A. J. Schem. New-York стр. 60.

Не ще е безмѣстно да ся спомѣне че вліяніето на Татарскитѣ диви племена върху Рускій, както и върху всички други народи въ Истокъ, е било твърдѣ вредително, и че нѣкои критици доста несправедливо сж критикували тѣзи народи. Нѣкои осждихъ Русситѣ като народъ неспособенъ за образование и за истинна гражданска и религіозна свобода, безъ да зематъ подъ потрѣбно вниманіе съ какви Азіятски стихии е ималъ да ся бори онзи народъ. Други пакъ ги нарѣкохъ почти Татари. За да сждимъ справедливо за способноститѣ и състояніето на Рускій народъ, ній трѣбва добрѣ да помнимъ че той е билъ здрава прѣграда между Западна Европа и голѣмій порой отъ диви и свирепи Азіятски орди, съ които е ималъ почти непрѣстанны борби за нѣколко вѣкове. Западна Европа забравя, по нѣкога, че тя дължи твърдѣ много на Славянитѣ за дѣто тѣ сж пазили Татарскитѣ орди да не нашествуватъ и опустошаватъ областитѣ ѳ, да не погубватъ множества отъ жителитѣ ѳ и да не прѣпятствуватъ въ напрѣдка на животѣ. Всеобща истина е, че колкото по-дълго врѣме нѣкой Европейскій народъ ся е борилъ съ Татарски племена, или колкото по-здроаво е билъ въ тѣхнитѣ нокти, толкозъ той по-надирѣ е останалъ въ просвѣщеніето и въ истинната свобода. За тѣзи стѣпки свидѣтелствуватъ най-ясно и нѣкои Латински народи, като напримѣръ Испанцитѣ, които ако и да сж въ най-благопріятни за напрѣдѣкъ области, и ако и да не сж имали да ся борятъ толкозъ съ диви орди, пакъ тѣ никакъ не сж по-горѣ въ просвѣщеніето, безъ да говоримъ че сж по-долѣ. На свършване ще кажа че чудній напрѣдѣкъ, който

Русситѣ сѣ направили прѣзъ послѣднитѣ години въ науката, въ искусства, въ търговіята, въ гражданската и религіозната свобода, никакъ не говори противъ умственнитѣ способности на онзи народъ и на Славянитѣ въобщо.

Руссія е имала много отлични владѣтели, държавни мъжѣ, военачалници и книжовници. Почти всякій свѣтъ припознава днесъ че Руската дипломация е една отъ най-разумнитѣ и най-искуснитѣ. Много ноти и окръжни писма които сѣ били издадени отъ Князь Горчакова прѣзъ дългото му дипломатическо поприще сѣ считатъ между най-досто-забѣлжителнитѣ произведения на нинѣшната дипломация.⁽¹⁾ Ако цѣльта на тѣзи книжка и да не е да сѣ излага исторіята на знаменититѣ руски лица, пакъ не ще е безмѣстно да сѣ кажатъ нѣколко думи за едно отъ тѣзи лица, което всѣкога ще блѣщи въ Руската исторія.

Негово И. Величество царь Александръ II сѣ е родилъ на 17-ий Априлій, 1818, а наслѣди Рускій прѣ-столъ при смъртъта на баща си, царь Николая, на 2-ий Мартъ. Желаніето на баща му бѣ да го въспи-та добръ, а особно да му даде военно образование, но наклонността на Н. Величество небѣше военно-любива. Неговитѣ стремленія още отъ младостъта му бѣхъ миролюбиви. Той пріе управленіето на Руската държава при конца на Кримската война. Щомъ сѣ сключи мирътъ, той отиде въ Москва и прогласи на народа си миролюбивитѣ и прѣобразователнитѣ си намѣренія. Той обяви че главното му желаніе бѣ

---

1) The War In The East, A. J. Schem. New-York, стр. 504.

да ся старае за просвѣщеніето на народа си и за развитіето на художествата и на търговіята по великата му държава. Думитѣ му не останяхъ мъртва буква. Той заповѣда да ся отворятъ по градоветѣ и селата разни училища въ които да ся учатъ младежитѣ отъ всѣкой разрядъ на обществото, даде по-голѣма свобода на печата, заповѣда да ся построятъ желѣзни и други нѣтища, и по всѣкакъвъ начинъ насърчаване народа си да върви напредъ. Може навѣрно да ся каже че никой другъ владѣтель не е сторилъ толкозь много за истинното напредваніе на Рускій народъ и за истинното величіе на Руската държава колкото Н. Вел. Александръ II е сторилъ. Днесъ безпристрастній свѣтъ ся очудва на напредъка на Рускій народъ въ науката и художествата. Въ послѣдното Американско [всемирно изложение у Филаделфія Руското отдѣленіе бѣ едно отъ най-забѣлѣжителнитѣ, и просвѣщенній Американскій народъ съ очудваніе говореше за онова което Руската дѣятелность бѣ произвела.

Едно отъ най-великитѣ благодѣянія, обаче, което този царъ пзвърши за народа си, е освобожденіето на робіетѣ. Това велико негово дѣло, което ся извърши прѣзъ 1861, е като корона на другитѣ му добродѣянія. Цѣлата свѣтска исторія не ни дава ни едно друго подобно дѣло. За освобожденіето на около 4 милліона робіе въ Америка, нѣколко стотини хиляди души пролѣхъ кръвта си, но Александръ освободи повече отъ 22 милліона робіе безъ да ся пролѣе една капка кръвъ! Това негово дѣло ще стои като блѣстящъ паметникъ между историческитѣ събитія и дѣлата на владѣтелитѣ. Негово Импер. Г

държавно има възвишени и благи расположенія. Той е вѣренъ, миролюбивъ и нѣженъ Господарь, и толкова обича войската си щото казватъ че често приливалъ сълзи когато виждалъ че пѣкомъ отъ нея падали мъртви на бойното поле. Той горѣщо се люби отъ народа си и високо се почита отъ чужденитѣ. Даже и най-вѣрлитѣ непріатели на Руссія високо говорятъ за този родолюбивъ Рускій Господарь. Наистина, ако нѣкой владѣтель е заслужавалъ титлата *Великій*, то това е Негово И. Величество Царь Александръ II.

Но какъвъ е той за насъ Българитѣ? Освободителъ отъ Турското робство! Нашитѣ историци трѣбва да сторить правда на неговитѣ дѣла, на дѣлата на мадритѣ му министри, на отличнитѣ му военачалници, на храбрата му войска и на доброжелателнѣи и щедрѣи му народъ.

Политиката на Руссія спрямо Христіанитѣ въ Турція.

За дълго врѣме Руссія правеше само непрямнъ благодѣянія на Христіанскитѣ народи подъ Турското иго. Прѣди всячко тя, както сми видѣли, имаше да се бори съ Азіятцитѣ за своята си свобода, но съ това тя твърдѣ много е помагала и на другитѣ Христіански народи въ Истокъ. Колкото пѣти Русситѣ сж побѣждавали Турцитѣ, толкова пѣти тѣ сж ослабвали силата на послѣднитѣ и тъй сж уякчавали надѣждитѣ на подчиненитѣ за избавленіе. Всѣкой ударъ върху Турчина е билъ помощъ за угнетенитѣ подъ унизителното му иго. Слѣдъ като ся освободихъ отъ опасността на Азіятцитѣ и осигорихъ своята

си бждащностъ, Русситѣ починяхъ да дѣйствувать направо за Христіанитѣ въ Турската държава. Тѣ най-добрѣ знаехъ и знахъ какво нѣщо е Татарско иго и не можехъ да не съчувствувать съ угнетенитѣ. Тѣ захваняхъ да настояватъ прѣдъ Портата да ослаби узитѣ на подчиненитѣ си Христіани и да имъ даде нѣкои народни права, и ся стараехъ въ сѣще врѣме да заинтересувать и другитѣ Европейски народи въ полза на угнетенитѣ. Дѣлата говорятъ най-високо, и азъ само ще спомѣнхъ вкратцѣ нѣколко стѣпки които Руссія е земала въ полза на спомѣнитѣ Христіански народи.

На 1774 Руссія за пѣрвъ нѣтъ починъ да дѣйствова направо за Христіанитѣ въ Турско. Тогава ся сключи между нея и Портата прочутій Кайнарджикскій договоръ, на който едно отъ условіята бѣше че Турція трѣбваше да припознае покровителството на Руссія върху Христіанитѣ въ своята държава. Въ този договоръ, казва Г. Фрименъ, Турція припознава практично че нейното управление на Христіанскитѣ и подданици не бѣ справедливо и че имаше нужда за нѣкоя друга сила отъ вънъ да нагледва що ставаше съ тѣхъ. Слѣдъ онова врѣме Руссія ся е считала законна покровителка на Христіанитѣ въ Турско, и тѣзи послѣднитѣ сж ся надѣвали на нея за помощъ. Всѣкога когато тя е обявявала война срѣщо Турція, всичкитѣ Христіански подданици на тѣзи послѣдната сж посрѣщали това обявление съ тайно рѣкопльсканіе и съ най-усърдно желаніе за сполука. Царистина, тѣзи угнетени раи и по-напрѣдъ гледахъ къмъ Руссія за помощъ, но отъ 1774 тѣхнитѣ падежди особно ся съживихъ.

Сърбитѣ почнахъ по-здраво да се движатъ противъ Турскитѣ угнетенія на 1804. Тѣ пожелахъ помощта първо на Австрія, но като тя отказа да имъ помогне, тѣ се отнесохъ до Руссія която имъ отговори благоприятно, и която, на 1805, изискуваше отъ Портата по-точно припознаваніе на нейното покровителство върху Христіанитѣ. Слѣдствието на това бѣ една война между двѣтѣ държави, която се продължава по разни начини до 1812. Състояніето на Турція прѣзъ онѣзи години бѣ много жалостно и Портата даде нѣкои обѣщанія за самоуправленіето на Сърбія, но тѣ не се пспълнихъ. Наскоро Сърбитѣ бидохъ побѣдени и Черній Георгій побѣгна въ Австрія. На 1815, когато бѣ се събралъ единъ конгресъ у Віена, Руското правителство испрати до другитѣ Европейски държави едно окръжно писмо въ което ги поканваше да се разгледа въ онзи конгресъ и състояніето на Турція, особно да се принуди Портата да се съобразява съ законитѣ на просвѣщеннитѣ държави. Другитѣ сили, обаче, не зѣхъ подъ вниманіе окръжното писмо на Руското правителство и онзи въпросъ за Турція не се разгледва въ конгреса. Сърбитѣ не стоехъ мирни. Кара-Георги побѣгна, но Милошъ зема военачалството на онзи народъ. Ако Портата да не се боеше тогава отъ всеобщото негодованіе на Христіанскитѣ си подданици и отъ Віенскій конгресъ, въ който нѣмаше Турскій прѣдставитель, тя щѣше, наистина да смаже Сърбія съвършенно. Освобожденіето на Сърбитѣ по-здраво се осигори чрѣзъ договора който побѣдоноснитѣ Русси направихъ съ побѣденитѣ Турци въ Одринъ на 1829.

Гръцитѣ възстанѣхъ противъ Турското правителство на 1821. Тѣ и по-напрѣдъ бѣхъ възстава-ли но безъ да сполучатъ въ движеніята си. Това имъ възстаніе бѣше по-общо и по-живо, и най-послѣ цѣлій гръцкій народъ ся подигна сръщо истрѣ-бителитѣ си. Първій двигателъ бѣше нѣкой си Ип-силанти, който бѣ ся отличилъ въ Руската войска, и който прѣзъ Февруарій минъ рѣка Прутъ съ една малка чета и призва съотечественницитѣ си изъ цѣ-лата Турска държава да възстанѣтъ за освобожде-ніето си отъ Отоманцитѣ.⁽¹⁾ Първитѣ битви между Гръцитѣ и Турцитѣ станѣхъ на сѣверъ отъ Дунава а не въ Гръція. Испърво почти никоя държава не обрращаше серіозно вниманіе къмъ Гръцкото движе-ніе, но около 1825 Руссія почна живо да ся инте-ресува въ тѣхнитѣ старанія.⁽²⁾ Правителството на тѣзи държава още на 1821 ся постарѣ да заинтересува другитѣ сили въ Гръцитѣ, но на 1825 то ся при-нуди да земе по-дѣятелни мѣрки въ полза на поги-нуваущитѣ Елини. Трѣбва да спомѣнѣ че частни лица отъ разни части на Европа подадохъ добра помощ на Гръція. Борбата между Гръцитѣ и Тур-цитѣ ся продѣлжавѣ за нѣколко години, и свирепос-титѣ бѣхъ тѣрдѣ голѣми и на едната и на друга-та страна, но Турскитѣ ужаси въобще надминуваха Гръцкитѣ. Турското правителство, като не можеше самó да потѣпче възстаніето, призва на помощъ Е-гипетскій паша, който тогава бѣше почти незави-симъ въ управленіето си. Силна Египетска войска ся

1) History of The Ottoman Turks, E. S. Creasy, стр. 501

2) The War In The East, A. J. Schem. New-York, стр.

испрати на помощ на Султана, който бѣше рѣшилъ да опустоши Гръція съвършено и да истрѣби голѣма часть отъ Гръцкій народъ. Ужаситѣ бѣхъ нетърпими вече и за западна както и за источнъ Европа, която почнъ да се старае за избавленіето на Гръція отъ съвършено съсипваніе. За добра честь, на чело на Англійското правителство тогава стоеше единъ благороденъ и справедливъ мъжъ именемъ Киннингъ. Той си съдружи съ Руссія и Франція въ полза на Гръція. На 1827, Англійската, Руската и Френската флоти съспинахъ Турско-Египетската сила при Наварино, и тъй освободихъ Гръція. Но окончателното дѣло за това освобожденіе на Гръція се извърши особно отъ Руссія чрѣзъ Одринскій миръ на 1829. По колко скърбенъ начинъ Гръццитѣ на послѣдно врѣме показватъ признателността си къмъ Руссія за дѣто тя ги избави отъ съвършено съсипваніе! А защо? Само и само защото тя не имъ дава и онова което не е тѣхно!

Влашко и Молдова, тоже, дължатъ освобожденіето си главно на Руссія. Ако да не бѣ дѣйствувала тѣзи сила, тѣзи области и до днесъ, може би щѣхъ да сж подъ Турска власть. Да не отивами понататъкъ, на 1806 Султанътъ несправедно свали князоветъ на тѣзи двѣ малки княжества, и слѣдствието на тѣзи Султанова постъпка бѣ една война между Руссія и Турція, която се продължава до 1812, когато се склучи букурещскій договоръ. Въ тѣзи война и Англія бѣ противъ Турція. Въ онзи договоръ Портата се задължи да почита правата на жителитѣ въ Влашко и Молдова. Прѣзъ Гръцкото въстание, 1821—26, тѣзи области пакъ почти паднахъ

подъ Турцитѣ. На 1826 между Руссія и Турція станѣ другъ договоръ, въ който послѣдната ся съгласи да ся даде право на първенцитѣ въ онѣзи княжества да избиратъ главнитѣ управители изпомежду си по за 7 години. Портата не щѣше да сваля никой управитель на онѣзи области безъ съизволеніето на Руссія. Освобожденіето на Влашко и Молдова, обаче, както и на Сърбія, по-здрави ся осигори чрѣзъ Одринскій договоръ между Руссія и Турція. Портата ся съгласи да ся избиратъ князоевѣ на онѣзи княжества до животъ; че никой Турски чиновникъ не трѣбва да ся мѣси въ тѣхнитѣ дѣла, и че на никой Мохамеданецъ не трѣбва да ся позволява да прѣбивава въ никоя часть на тѣхнитѣ земи. Само едно именно владѣніе и единъ годишенъ дѣнѣкъ ся давахъ на Портата.*

Черногорцитѣ сѣ едно отъ най-войнственнитѣ и най-храбритѣ Славянски племена. Тѣ сѣ ся борили съ Турцитѣ за повече отъ 400 години, но никога не сѣ ся оставяли да бѣдѣтъ потѣпкани отъ неприятелитѣ си. Историчитѣ и държавнитѣ мъжѣ възхваляватъ тѣхната храбрость и рѣшителността имъ да не ся оставятъ подъ властѣта на Отоманцитѣ. Г-нъ Глядстонъ казва че Турцитѣ никога не дързувахъ да отидѣтъ противъ Черногорцитѣ съ равна сила, по всѣкога ся стараехъ да иматъ поне два пѣти по-голямъ войска отъ колкото онѣзи планинци можехъ да съберѣтъ. На 1712, Турцитѣ отидохъ противъ Черногора съ повече отъ 50,000 души, които князь Данійлъ посрѣщна само съ 12,000 души. Въ онѣзи война Турцитѣ, които бидохъ побѣдени, изгубихъ около 20,000 души, а Черногорци-

тѣ само 312 души. На 1768 Турцитѣ пакъ наше-
ствуваха Чернагора съ една голѣма войска, която
ся исчислява разнo. отъ 67,000 до 180,000 души.
Черногорцитѣ посрѣщнаха онова Турско множество
само съ 10,000 или 12,000 души, но тѣ избѣха отъ
непріятелитѣ си около 20,000 души, плѣннихъ отъ
тѣхъ оружія и много други военни потрѣби, и тѣй
ги изгониха⁽¹⁾. Храбростта на Черногорцитѣ най-
добръ е извѣстна на Турцитѣ. Тѣзи послѣднитѣ
много пѣти сѣ ся били съ първитѣ и толкозъ сѣ
ся напашили отъ тѣхъ, щото щомъ имъ ся помѣ-
неше че ще върватъ да ся бѣжатъ съ *Кара-дагъ*,
тѣ ся растрепервахъ. Въ Черногорскитѣ прѣдѣли сѣ
погинули Турци нѣколко пѣти по цѣлото населеніе
на онова малко Княжество. Отоманцитѣ искаха да
поробятъ свободнитѣ планинци, но тѣзи послѣднитѣ
умѣеха да ся бранятъ и справедливо заплатихъ на
Азіятцитѣ. Руссія всѣкога ся е интересувала въ тѣ-
зи храбри Славяни и имъ сѣ помагала по разни на-
чини, но справедливо може да ся каже че тѣ сами
сѣ запазили свободата си. Тѣхната мъжественностъ
и геройското имъ ратничество най-бляскаво ся по-
казаха прѣзъ послѣднитѣ войни.

На 1853 Руссія изискуваше отъ Турція нѣкои
порочителства за источнитѣ Христіани въ държава-
та на послѣдната. Отоманското правителство въззѣ
тѣзи Русски заявленія като нарушеніе на държавни-
тѣ му права, и отказа да земе въ вниманіе Руски-
тѣ исканія. Слѣдствието на това бѣ една война меж-
ду двѣтѣ държави, която послѣ станѣ извѣстна

---

1) The War In The East, A. J. Schem New-York, стр. 137.

подъ името *Кримска война*, по причина че тя ся свърши въ Бримъ. Поведеніето на Англія, Франція, Сардинія и Австрія тогава бѣше достоусподително. Намѣсто да ся намѣсятъ въ полза на угнетенитѣ Христіани подъ Турското иго, тѣ земахъ страната на Турція, бихъ ся срѣщо Руссія, която едвамъ можихъ да побѣдятъ при Севастополь, и тѣй отсѣкохъ надѣждата на угнетенитѣ конто горѣщо желаехъ смазваніето на угнетителитѣ си. Тѣзи злощастна за Руссія и за Христіанитѣ въ Турско война ся свърши съ сключваніето на Паризскій Договоръ, 1856. Чрѣзъ този договоръ западнитѣ сили накарахъ Руссія да ся отрече отъ покровителството си върху Христіанскитѣ народи въ Турско. Освѣнь това Руссія изгуби една часть отъ Бессарабія и правото си да има силна флота въ Черно море. То ся знае че Руссія не можеше до стои срѣщо цѣла Европа и тя бѣ принудена да ся поднише на този несправедливъ документъ. Турція, тоже, ся обѣща да направи чудновати прѣобразованія въ държавата си и да даде голѣми правдини на Христіанскитѣ си подданици. Никой другъ, може-би, освѣнь тѣзи подданици не знае какъ сж ся испълнили тѣзи Турски обѣщанія. Върху тѣзи точка пакъ ще поговоря по-послѣ.

На 1860, Руссія обърнъ вниманіето на другитѣ сили къмъ опасното състояніе на Христіанитѣ въ Турско. На 23-ій Априлій 1860, князь Горчаковъ казваше въ една окръжна нота, че ако не ся земехъ мѣрки да ся принуди турската власть да спре безредцитѣ и да покровителствува Христіанитѣ, то ужасни избухванія щѣхъ наскоро да ся появятъ. Другитѣ сили не обърнихъ вниманіе къмъ това челоуѣкоу-

било поканване на Руссія, като казвахъ че всичко бѣ Руска измислица и Руска интрига. Но не ся мина много врѣме и късоголдіето на западнитѣ сили ся доказа по единъ най-ужасенъ начинъ. Само слѣдъ два мѣсяца т. е. прѣзъ Юлій ставяхъ ужаснитѣ кланія въ Ливанскитѣ области. Сто и петдесетъ села и градове ся съсинахъ, десетъ хиляди Христіани бидохъ погубени, и повече отъ 70 хиляди души щѣхъ да измрѣтъ отъ гладъ по причина че ся съсина нмотътъ имъ.

Търпението на подчиненитѣ почна да стигъ края си. Отчаяни въ страданіята си и въ онеправданіята си, тѣ почнахъ пакъ да правятъ разни заявления за избавленіето си. На 1866 въ островъ Критъ ся подигна едно Гръцко въстание, което трая до 1868. Поведеніето на Руссія бѣ съчувствително, но Западна Европа и тогава мислеше че щѣхъ да ся развалятъ интереситѣ ѝ, ако би онѣзи страдащи островитяни ся избавехъ отъ ноктитѣ на Отоманскитѣ паши. Турція даде голѣми обѣщанія на Критянитѣ, които, обаче, не ся изпълнихъ по-добръ отъ колкото другитѣ ѝ обѣщанія.

Пристигнахми до най-последнитѣ важни събитія. Понеже по разни причини искамъ да говорѣмъ върху тѣхъ въ идущитѣ членове, тукъ само ще кажѣмъ че слѣдъ избухваніето на Херцеговинското въстание, на 1875, Руссія всячески ся стара чрѣзъ дипломация да придобіе нѣкои права и поржчителства за Христіанитѣ, но като не можѣ да сполучи по миренъ начинъ, тя ся принуди да направи това чрѣзъ оржжіето си. Между Рускій народъ ся възбудихъ таллива негодованія и вълненія противъ Турскитѣ сви-

решости върху Христіанитѣ, и такива заявленія за война ако Турція не приееше мирнитѣ прѣдложенія на Европа, щото Руското правителство, даже да бѣ искало, не можѣше да не обяви войната противъ упорството на Портата. Слѣдствіята на тѣзи крѣвопролитна война още не сж пзвѣстни напълно; извѣстно е обаче това, че Сърбія, Чернагора и Влашко-Молдова станяхъ угодѣмени и независими държавици; една часть поне отъ Българія ся освободи. Кипръ ся грабяхъ отъ Англія, а Босна и Херцеговина отъ Австрія, и една часть земя ся дава на Гръція. Независима Турція, въ чистата смисль на думата, нѣма сега!

1. Отъ казаното до сега става явно че всичкитѣ Христіани въ Турско дължатъ много на Руссія. Ако да не е била тѣзи сила, азъ не можъ да видѣхъ какъ би ся избавили Гръція, Влашко-Молдова Сърбія, а особно Българія, и какъ би стоела Чернагора противъ почти непрѣстаннитѣ удари на Турцитѣ. Една свята наша длѣжностъ, прочее, е да бждемъ признателни за всѣкога на благодѣтелитѣ си. Нужно ли е да ся поучаваме и това, да ся съвѣтваме че трѣбва да сме благодарни на избавителитѣ си? Дано да не бѣше нужно! Дано всинца да бѣхми съвѣстни хора и да чувствувахми длѣжноститѣ си къмъ благодѣтелитѣ си! Но между насъ има Турска зараза, има хора на които богътъ е трѣбухътъ имъ. Поведеніето на тѣзи чловѣци къмъ Рускитѣ войски е било най-достоосждително. Тѣ съвсѣмъ безсѣвѣстно ся обхождахъ съ освободителитѣ на отечеството ни. Лакомството имъ за пари заслѣпи и съвѣстѣта имъ и чловѣчещината имъ, и тѣ не само не

помагахъ на опѣзи които проливахъ кръвьтъ си за насъ, но ся стараехъ да нечелятъ двойно и тройно отъ тѣхъ. Не ще е чудно, прочее, ако нѣкои отъ освободителитѣ ни сж докачени отъ такова грубо поведеніе. Не ще е чудно ако нѣкои отъ тѣхъ помислятъ че ній сми хора груби и безчувствени. Утѣшително е, обаче, като знаемъ че числото на такъва черни души между насъ е малко и че то постепенно ся намалява; и дано обиденитѣ, ако има такъва, измежду освободителитѣ ни да не приписватъ на народа онова, което нѣкои частни лица сж вършили.

Българскій народъ трѣбва всѣкога да помни че Руска кръвь ся е проливала за освобожденіето му; че полетата му, долините му, хълмоветѣ и планините му ся напоени съ кръвьта на опѣзи които ся борихъ да го избавятъ отъ Отоманско робство и отъ Черкеско грабителство; че въ неговата земя сж закопани Руски тѣла, които ще сж вѣчни паметници за извършеното за него освобождение; той трѣбва да помни, най-послѣ, че ако нѣкога бжде неблагодаренъ за сторенитѣ му благодѣянія, то тѣзи кръвь и тѣзи кости ще свидѣлствуватъ противъ него до когато нѣкое по-голѣмо зло нанадне върху земята му и върху синоветѣ и дѣщеритѣ му.

2. Отъ това що казахъ не слѣдва че ній можемъ или че сми длѣжни да одобряваме всѣко дѣло на всѣкой Руссинъ, или да бждемъ благодарни за него. Въ всѣкой народъ има и добри и лоши челоуѣци. Чудно би било ако между толкозь хиляди Руска войска у нашето отечество и между толкозь Руски началници и управители не ся намѣрехъ нѣкои неблагоуразумни и даже лоши челоуѣци. Никой

свѣсенъ и доброжелателенъ чловѣкъ не може да одобрѣва поведеніето и работитѣ на такива хора. Ній сми длѣжни и трѣбва да сми благодарни на Рускій *народъ*, на неговитѣ доброжелателни владѣтели, на държавнитѣ му мѣжје и на храбрата му войска, а не на всѣко *частно* лице, безъ да гледамы какви дѣла то върши. При това, ако би да ся случи нѣкой Русинъ да върши несправедливи дѣла въ народнитѣ ни или частнитѣ ни работи, въ такъвъ случай наша длѣжностъ е, не да приписваме такива постѣпки на Рускій народъ, но да дѣйствуваме споредъ държавнитѣ закони.

3. Нѣкои сж утвърждавали и утвърждаватъ че съ тѣзи си политика, Руссія не е дѣйствувала съ друга цѣль освѣпъ за своитѣ си интереси. Горѣщо-то желаніе на тѣзи държава, казватъ тѣзи господа, е да завземе областитѣ които Турція владѣе, а като Западна Европа не ѝ позволява да стори това, тя е почнѣла по другъ начинъ. Тя ся показва доброжелателка и покровителка на Христіанитѣ съ единственната цѣль да привлѣче съчувствіето имъ къмъ себе си за да може чрѣзъ тѣхъ по-лесно да играе своята лукава игра. Тя ся е старала да откъснува Христіанскитѣ народи отъ Турската имперія и тѣй да ослаби тѣзи държава, като направи малки независими кралства или полузависими княжества, които да може послѣ по-лесно да присѣдини едно по едно на своята си велика държава. Молдова, Влашко, Българія, Сърбія, Чернагора и Гръція щѣли, споредъ тѣзи критици, най-послѣ да ся погълнатъ отъ властолюбива Руссія.

Голѣма нелѣпностъ би било да ся утвърждава че

Руссия нѣма интереси въ Истокъ и че тя не е дѣлна да ги защитава и да ги осигорява колкото е възможно по-здро, но смѣшното нѣщо въ този въпросъ е, че онѣзи, които най-много викатъ че Руссия не желае друго освѣнь своигъ си интереси, тѣ сжщитѣ прогдушихъ цѣлій свѣтъ съ многословуитѣ си интереси, които, спорѣдъ тѣхъ, ся простиратъ почти по всѣка часть на земното лице. Положително може да ся каже, че нѣма велика Европейска държава която да не е пожелавала придобиваніето на нѣкои отъ тѣзи источни страни. Съ колкото право може да ся каже че Западна Европа не е позволявала на Руссия да завземе нѣкои отъ Турскитѣ области, точно съ толкова право може да ся каже че Руссия не е позволявала на Западна Европа да стори това. Колкото за Руската политика, ній ще кажемъ, заедно съ много западни мжжіе и съ почти цѣлій Американскій народъ, че тя до сега е била мѣдра и справедлива като е защитавала угнетенитѣ. И до когато Молдова, Влашко, Сърбія, Гръція Чернагора и Българія стоятъ непогълнати отъ Руссия до тогава ній не ще повѣрваи въ мнимитѣ лукавства на тѣзи велика държава. Не ще е чудно ако нѣкои Русси горѣщо желажтъ завземаніето на тѣзи страни, но не вѣрваи че Рускій народъ, справедливитѣ му владѣтели и мѣдритѣ му дѣржавни мжжіе и военачалници бихъ прѣдпріели такава неправедно дѣло, слѣдъ като подарихъ такава свобода на тѣзи Турскитѣ робіе. Тѣ твърдѣ добрѣ разбиратъ че най-доброто, най-мѣдрото и най-справедливото срѣдство за да ся придобижтъ съчувствіето и привязанностьта на тѣзи источни народи е да ся

освободятъ тѣ и да ся оставятъ независими подъ покровителствованіето на Руссія. Такива независими а само покровителствуващи кралства ще бждатъ най-здрави и най-привязани крилѣ на великата Руска държава. Въ такъвъ случай Руссія не ще бжде сама държава безъ искрени съчувствителки. Ний вѣрваме че такава е политиката на Рускій народъ и ся надѣваме че никога не ще бждемъ измамени въ вѣрваніята си.

Англія и Българія.

Рѣдко ще ся намѣри Българинъ който да не е чулъ името Англія или Англичанинъ. Едното или другото отъ тѣзи имена толкозъ ся е повтаряло между насъ, особно прѣзъ послѣднитѣ три-четири години, щото народътъ добръ ся е запозналъ съ него. При това, то ся е запечатило между народа повечето съ непріятни въспоминанія. Справедливо или несправедливо, Българскій народъ мисли че единъ отъ най-голѣмитѣ му непріатели сж Англичанитѣ; справедливо или несправедливо, този народъ вѣрва че ужаснитѣ кланія на невиннитѣ му синове и дѣщери, опустошеніето на много негови градове и сема, и народното му распожесване сж, до една голѣла степенъ, слѣдствія на политиката на Англійското правителство. То ся знае че мнозина между насъ мислятъ че Англичани сж сторили и нѣщо добро за народа ни. Но сравнително малцина отъ насъ знайтъ точно кои сж Англичанитѣ и точно какво сж направили тѣ за или противъ нашия народъ.

Нѣлта ми въ тѣзи книжка е да поговорѣ

върху политиката на онзи народъ спрямо Християнитѣ въ Турція, като ся стараѣ да бѣдѣ справедливъ и безпристрастенъ въ разгледваніята си. Умѣстно ще е да земемъ единъ краткъ погледъ върху исторіята на този народъ прѣди да говоримъ за политиката му.

На сѣверозападъ на Европа има два голѣми острова единъ до другъ. Западнѣи отъ тѣзи острови, който е по-малкъ отъ другѣи, ся нарича *Ирландія*; той е отечеството на Ирландцитѣ. Сѣверната частъ на источнѣи островъ ся нарича *Шотландія* или *Скотландія*, а южната му частъ *Англія*. освѣнъ една областъ на западната страна която носи името *Валисъ*. Шотландія е отечеството на *Скотитѣ*, Валисъ на *Велситѣ*, а Англія на *Англичанитѣ*. И тѣи, собственното отечество на Англичанитѣ е южната частъ на онзи островъ въ Атлантичскѣи океанъ, вѣнъ отъ Европѣискѣи Континентъ. Тѣ обаче владѣѣтъ днесъ и двата тѣзи острова, и много други части на свѣта, както знаѣтъ мнозина отъ читателитѣ.

Но кога и какъ Англичанитѣ завладѣѣхъ онзи островъ?—Първитѣ людѣе които населихъ днешния Англія бѣхъ Британцитѣ, едно Целтѣиско или Галско племе. Исторіята не може да ни каже точно кога тѣзи Британци сѣ ся прѣселили на онзи островъ, но явно е че тѣ сѣ минѣли тамъ отъ близнитѣ страни на Европа. Тѣ бѣхъ расподѣлени на разни малки племена, и това ги правѣше доста слаби. Римскитѣ императори прѣзѣхъ земята на Британцитѣ около 85 год. слѣдъ Р. Христово, но когато почнахъ да испада имперіята имъ, тѣ напустѣхъ онзи

островъ на 448, слѣдъ като го държахъ около 4 вѣкове.¹⁾ По онова врѣме, по приморскитѣ страни между Галія (нынѣшня Франція) и Балтійско море живѣехъ много Германски или Тевтонски племена които ся називахъ съ разни имена. *Саксонци, Англи, Ютландци* и други. Саксонцитѣ и Англитѣ сѣ праотци на днешнитѣ Англичани. Англитѣ и Ютландцитѣ населявахъ тогава полуостровъ Ютландія, на сѣверъ въ нынѣшня Данія. Въ 5-ий вѣкъ слѣдъ Христа, *Англія* ся наричаше само една областъ въ оныи полуостровъ. Англитѣ бѣхъ идолопоклонници. Единъ отъ главнитѣ имъ богове бѣше Вуденъ, богътъ на войната. Между тѣхъ имало много пирати (морски-разбойници), които ограбвали съседитѣ си и които единъ Римскій стихотворецъ наричалъ „Морски вълци, които ся хранятъ отъ ограбваніето на свѣта²⁾“.

Римлянитѣ оставихъ Британія въ растроено и ослабнѣло състояніе. На сѣверъ отъ Британцитѣ живѣехъ Скотитѣ и Пиктитѣ които бѣхъ по-сплнн отъ тѣхъ и часто ги нападахъ. Най-послѣ Британцитѣ ся припудихъ да търсятъ чуждъ помощъ. Тѣ призвахъ нѣкои отъ горѣспоменѣнитѣ Германски племена да отидѣтъ да имъ помогнатъ противъ сѣвернитѣ имъ непріатели. Саксонцитѣ и Англитѣ радостно приехъ призованіето, и около 1600 Англо-Саксонци, прѣдвождани отъ двама военачалници, прѣминахъ въ Британія на 449—50 слѣдъ Р. Христова. Тѣ побѣдихъ Скотитѣ и Пиктитѣ, но намѣсто да избавятъ Британцитѣ, тѣ обърняхъ оружіето си и

1) The History of England, отъ D. Hume, Vol. I стр. 44.

2) History of The English People, отъ J. R. Greene, стр. 44.

противъ тѣхъ и си рѣшиха да си присвоятъ островъ-
тъ. Британците разбраха какви людіе бѣха при-
звали на помощь, и си рѣшиха да ся бѣжтъ ерѣ-
но минимтъ си избавители, но напраздно. Саксонци-
тъ признаха на помощь други отъ съотечественни-
ците си, юти борби ся продължаваха прѣзъ 150 го-
тини, когато Британците бидоха съвършено побѣ-
дени. Начинътъ, по който Англитѣ и Саксонцитѣ по-
бѣдиха слабитѣ Британци, които отидоха ужъ да о-
свободятъ, бѣ единъ отъ най-варварскитѣ. Самитѣ
Англійски историци ни казватъ това. Главній пѣ
военачалникъ не пожали нито възрастъ, нито полъ,
нито състояніе, дѣто и да отиде съ побѣдоноснитѣ
си войски. Частнитѣ и общенароднитѣ зданія на
Британцитѣ ся прѣобърнаха на пепель; жрецитѣ
бидоха исклани въ капищата отъ онѣзи (Саксонски)
идолопоклонски диваци . . . людіетѣ които побѣгна-
ха да ся скрижатъ по планинитѣ и по пустинитѣ
бидоха прѣбрѣщанати и исклани на купища¹⁾ По-
слѣ Англо-Саксонцитѣ постепенно обладаха Ирлан-
дія и много други части на свѣта тѣй щото днесъ
тѣхнитѣ владѣнія сѣ едни отъ най-пространнитѣ.

Понеже е невъзможно да ся изложи въ тѣзи книжка
кога и какъ тѣ завладѣха толкозъ земи, азъ ще
свършиъ съ думитѣ на единъ нинѣшенъ Англійскій
историкъ, който казва: Дѣто Англичанитѣ наско-
чатъ нѣкоя плодородна земя населена отъ диваци,
тѣ ся заселяватъ тамъ, постоянно ся мѣсятъ въ дѣ-
лата на туземцитѣ, правятъ войны съ тѣхъ, и тога-
ва, като ги побѣдятъ съ по-голѣмата си сила, тѣ

---

1) The History of England, отъ D. Hume, Vol. I. стр. 46.

си присвояватъ земята имъ, а тѣхъ распъждатъ на по-неплодовитѣ мѣста.¹⁾

Англичанитѣ днесъ сж единѣ отъ най-просвѣщеннитѣ и най-богатитѣ народи. Морската имъ търговія и морската имъ сила сж почти първи на свѣта. Тѣ иматъ много висши учебни заведенія, и доста, ся прѣдаватъ за усъвършенствованіето си въ художествата. Не ще сбъркаме ако кажемъ че книжовността на Англіійскій языкъ е най-богата на свѣта. Тѣ иматъ много и разнovidни благодѣтелни заведенія по разни мѣста изъ отечеството си. Мнозина между тѣхъ доброволно и щедро даватъ за страдащитѣ и по чужди страни. Тѣ въобще сж свободолюбивъ народъ, и тѣхното правителство е едно отъ най-свободнитѣ въ Европа; но отъ политиката на нѣкои може да ся разбере че мнозина отъ тѣхъ желажтъ свободата само за себе си.

Едни отъ любонитнитѣ страници на Англіійската исторія сж борбитѣ на онзи народъ срѣщо угнетеніята. Никой другъ народъ не ся е борилъ толкозь продължително и толкозь храбро за гражданска и религіозна свобода колкото Англіійскій народъ. Той е ималъ за много врѣме, даже за вѣкове, да ся бори съ свонитѣ си народни владалци, които сж искали да го владѣятъ деспотическій. Но както борбитѣ сж били продължителни и трудни, така и плодетѣ сж били трайни и блистателни. Славната и свободната Американска Република (Съед. Държави), на която народътъ горѣщо желае да види всичкитѣ народи наистина свободни, е плодъ на онѣзи борби. При това, въ сама

---

1) *Gentleman's Magazine*, London. October. 1878, стр. 488.

Англія свободата е много голѣма. Колкото зло може и да сѣ сторили Англичанитѣ на Источнитѣ Христіани и на нѣкои други народи, трѣбва да припознаемъ че у дома си и въ нѣкои отъ населеніята си тѣ иматъ доста голѣма гражданска и религіозна свобода, и че на тѣзи свобода тѣ много дължатъ на прѣдѣлѣтъ си въ всѣко отношеніе. Тамъ чловѣкъ е свободенъ да учи или да вѣрва каквото ще, да испитва, да разсжда и да критикува споредъ своитѣ свободни умственни сили, още и да слѣдва каквото и да е безвредно занятіе. Печатътъ е съвършено свободенъ. Много нѣшти сѣмъ ся очудвалъ на свободата съ която нѣкои Англичани сѣ критикували и критикуватъ разни членове на правителството си, особно прѣзъ послѣднитѣ три-четири години. Тѣ горѣщо обичатъ отечеството си и всичко което притяжаватъ и сѣ готови да ся жртвуватъ за защитата му. Почти никой другъ народъ не почита богатството и не ся прѣдава на печаленіе пари толкозь колкото Англичанитѣ.¹⁾ Въ Англія, обаче, има както най-богати тѣй сѣщо и най-спромаси хора на свѣта. Англичанитѣ въобще сѣ студени и надутти хора, и твърдѣ не обичатъ да ся съдружаватъ съ чловѣци отъ други народности, освѣнъ когато интереситѣ имъ изискуватъ това. При това, тѣ много сѣ наклонни да подозиратъ другитѣ чловѣци, а особно ако тѣ сѣ отъ чужда народность. Когото чловѣкъ си върши работата безъ да мисли даже за него, Англичанинтѣ си въображава че той кроп да му повреди плановѣтъ и тѣй да му подкопае интереситѣ.

1) England And The English, Lord Lytton. ерпан. 78.

Английскій народъ за много врѣме е билъ и сега е раздѣленъ на двѣ главни части или партіи, отъ които едната се нарича *Консервативна* (съхранителна или въздържна), а другата *Либерална* (свободолюбива). Тѣзи двѣ партіи често иматъ съвсѣмъ различни мнѣнія и убѣжденія върху разни прѣдмѣти, и по нѣкога дѣйствуватъ като да бѣхъ два различни народа. Това, обаче, не ще каже че Консерватисти никога не сподѣлятъ мнѣніята и убѣжденіята на Либералнитѣ, или че никога не се съдружаватъ съ тѣхъ въ дѣйствованіята си; нито че Либерали никога не сподѣлятъ мнѣніята и убѣжденіята на Консерватиститѣ, или че никога не се съдружаватъ съ тѣхъ въ дѣйствованіята си. Днесъ правителственната власть на онѣзи държава е въ ръцѣтъ на Консерватиститѣ.

Нека сега, слѣдъ тѣзи кратки забѣлѣжванія върху исторіята и нѣкои общи черти на Англичанитѣ, да разгледаме вкратцѣ полицията имъ спрямо христіанитѣ въ Турско, а особно спрямо насъ Българитѣ. Азъ ще поговорѣхъ върху политиката имъ особно отъ Кримската война насамъ.

Английската политика спрямо Христіанитѣ въ Турція.

Въ Англія всѣкога е имало чловѣци които сж съчувствували съ страдащитѣ Христіани подъ Турското иго. Спомѣнихъ въ прѣдидущитѣ членове че едно врѣме всичкитѣ Европейци трепережъ отъ Турцитѣ и всѣчески сж стараетъ за избавленіето на

Европа отъ тѣзи Азіятеки орди. Никоя Европейска държава не мислеше тогава че е въ нейнъ интересъ да се пази цѣлостта и независимостта на Турція. И никой Европейскій министръ, до колкото се знае, не мислеше че Турцитѣ бѣхъ необходими за Европейската независимостъ и за Европейското равновѣсіе. Както другитѣ Европейски държави, тѣй и Англія понекога е дѣйствувала противъ Турція. На 1807 Англія бѣше Руска съюзница противъ Турція, и Англичанитѣ съсинахъ една Турска флота въ Мраморно море.¹⁾ Прѣзъ врѣмето на Гръцкото възстание (1821—1827) Англія се съюзи съ Руссія и Франція противъ Турція. Както спомѣнахъ другѣдѣ, на чело на Англійското правителство тогава стоеше единъ благоразуменъ, справедливъ и дѣтеленъ мжъ на име Кянингъ, който не мислеше че интереситѣ на Велика Британія щѣхъ да се повредятъ ако Христіанитѣ се избавехъ отъ угнетеніето на Турцитѣ. Англійската, Руската и Француската флоти задружно отидоха противъ Турско-Египетскитѣ сили и ги смазахъ съвършено при Наварино, и тѣй избавихъ Гръція за всегда отъ Турцитѣ.

По едно врѣме, обаче, духоветѣ въ Англія почнахъ да се промѣняватъ и политиката на нейното правителство захванъ да гледа къмъ друга посока. Даже въ врѣмето на справедливій Кянингъ, въ Англія имаше голѣма партія която държѣше страната на Турція. Наскоро слѣдъ съсичиваніето на Турцитѣ при Наварино, великій тогавашенъ Англійскій министръ се поминъ, и онѣзи които подиръ него земаха

1) History of The Ottoman Turks, отъ E. S. Creasy, стр. 479.

въ рѣцѣтъ си правителството никакъ не благопріятствуваѣхъ на неговата политика и даже осѣдихъ поведеніето му спрямо Турція. Отъ тогава Турко-любивата партія въ Англія особно ся е увеличавала, и може да ся каже че тя бѣше въ най-голѣмата си сила прѣзъ врѣмето на Кримската война.

Двѣ главни причини има за това направленіе на духоветѣ въ Англія, а особно на нѣкои правителствени мѣжје на онѣзи държава: първо *интересъ*, и второ *ревнивостъ* противъ Руссія. Англія е завладѣла много земи въ Азія, въ Африка и въ Океанія и е захванѣла нѣкой важни положенія въ Европа. Отъ тѣзи завладѣни мѣста тя извлича голѣмо богатство и по тѣзи причина не ѣ поноси да ги испусне изъ рѣцѣтъ си. Най-богатото ѣ владѣніе е Индія, дѣто живѣѣтъ повече отъ 160 миліона чловѣци, между които има повече отъ 40 миліона Мухамеданѣи, които гледатъ на Турскій султанъ като на глава на Мухамеданцитѣ. За да привлѣче онѣзи Мухамеданци къмъ себе си, Англійското правителство ся показва защитникъ на султановата държава. Освѣнъ това, Англія прави голѣма търговія съ Турція която си въображава че може да изгуби ако би Турцитѣ да изгубятъ властѣта си. При това, Англійското правителство и подкрѣпителитѣ му немогѣтъ да търпятъ чудното наирѣдваніе на Руссія. Колкото повече Руската държава ся расширява толкозъ повече онѣзи Англичани ся раздражняватъ. Тѣ знаѣтъ, тоже, че Турцитѣ кога да е ще изгубятъ тѣзи пріятни и плодовиѣ мѣста, и ся боятъ че силна Руссія по нѣкои начини ще ги за владѣе. Но като е явно че тѣ сами (Англичанитѣ) горѣщо желѣѣтъ

да завзематъ нѣкои отъ тѣзи мѣста. Тѣ противосто-
ятъ на Рускитѣ дѣйствія. Тѣ ся боятъ, още, че Рус-
сія най-послѣ може да нападне и нѣкои тѣхни вла-
дѣнія и тѣй да повреди интереситѣ имъ. Англія же-
лае нейната търговія, нейнитѣ владѣнія и нейното
вліяніе да сѣ първи на свѣта, но като гледа че Рус-
сія въ бѣдѣще ще е самата държавъ въ Европа коя-
то ще може да ся надирѣваря съ нея въ много нѣ-
ща, тя ся старае всѣчески да противодѣйствува на
Руската политика и на Рускитѣ стремленія. А като
Руссія ся старае да помага на Христіанитѣ, то Ан-
глийското правителство и поддрѣпителитѣ му въ тѣзи
политика ся старажтъ да помагатъ на Турцитѣ.

Върху този прѣдмѣтъ ще ся повѣрнѣмъ пакъ, но не
ще е безмѣстно ако кажѣ сега, че най-доброто опрѣдѣ-
леніе на *Источній Въпросъ* е, борба между Европей-
скитѣ сили кои да земе най-повече или най-хубави-
тѣ отъ мѣстата които Турція владѣе, или коя да и-
ма най-големо вліяніе въ Истокъ.

Кримската Война и Паризскій Договоръ.

Както спомѣнахъ другдѣ, на 1853 г. Руссія
изискуваше отъ Турція нѣкои права за Христіански-
тѣ народности въ послѣдната държава. Турція ся въ-
противи на това Руско заявленіе и слѣдствието бѣ
една война между двѣтѣ държави. Една Конферен-
ція у Виена съчини тогава една „Нота“ която прѣд-
ложи за одобреніе на Руското и Турското прави-
телства. Руското правителство, което желаше ако
бѣ възможно по миренъ начинъ да ся придобіе нѣщо
добро за Христіанитѣ въ Турско, изведнѣжъ пріе о-

нъзи „Віенска Нота“; но Турското правителство, както почти всѣкога е правело, отказа да я приеме, като прѣдложи нѣкои прѣиначенія които не бѣхъ за приѣманіе. Западнитѣ сили, намѣсто да накаратъ Порта да не ся поругави съ тѣхъ, тихо погълнахъ турската подигравка на Віенската Конференція. Поведеніето на онѣзи държави, особно на Англія: спрямо Турція и Руссія нанстина бѣ дивно тогава както е било и послѣ. Англія, Франція, Сардинія и Австрія зехъ страната на Турція на това мнимо основаніе, че самото съществованіе на Турція и равновѣсіето на силитѣ въ Европа ся туряхъ въ опасностъ отъ Руссія. ¹⁾ Тогава въ Англія ся подигнахъ гласове противъ заявленіята на правителството имъ. Мнозина Англичани не виждяхъ по какво право Англія трѣбваше да защищава Турція, и протестирахъ противъ обявеніето на войната срѣщо Руссія. Но тѣхнитѣ гласове бидохъ слаби. Както спомѣняхъ погорѣ, тогава Турколюбивата партія бѣше много силна, и правителството, което бѣше въ нейнитѣ рѣцѣ, вършеше каквото искаше, безъ да обръща голѣмо вниманіе на заявленіята на другата партія.

Правителството на просвѣщенна Англія ся съружи съ Наполеона и прати храбритѣ си Христіански воиници да защищаватъ Мухамедовото царство. Както и да завръщашъ този въпросъ, това е заключеніето. Нека помнимъ че нито Христіанитѣ въ Турція нито Руссія бѣхъ обидели въ нѣщо Англія. Ако ли пакъ Англія искаше да отбутне вліяніето и интригитѣ на Руссія, тя можѣше да постигне това по

¹⁾ The War In The East, A. J. Schem. New-York стр. 49.

едно друго сръдство безъ да защитава Мухамедовото знаме. Правителството яви на народа си че отиваше да се бие „въ защита на единъ сьюзникъ чиято земя е нашествувана, и чисто достолѣніе и независимостъ си нападишти.“ То призоваваше съчувствіята на Англійскій народъ за „правдата сръщо кривдата.“¹⁾ Да, въ името на правдата често се вършатъ найчудни дѣла отъ които здравій разумъ се потърсва.

Гласове противъ тѣзи несправедна постъпка на Англійското правителство се появихъ даже между Англійската войска, която проливаше кръвта си за да защитава Мухамеданското знаме. Единъ отличенъ Англійскій чиновникъ писалъ отъ Кримъ, 1854 г. на пріятелитѣ си тѣй: „Половината отъ насъ не знайтъ защо се бѣжатъ, а другата половина само се молятъ (Богу) да не се биятъ за Турцитѣ.“²⁾ При това, разни Христіански общества въ Турско се явихъ на Европа да помогне на тѣхъ. Гръцитѣ отъ Епиръ отправихъ, прѣзъ Мартъ 1854, едно проглашеніе, което излагаше нѣкои отъ Турскитѣ ужасни дѣла, и викаше за Христіанска помощъ. Но Англійското правителство, подкрѣпено отъ силната Турколюбива партія, не обръщаше вниманіе къмъ тѣзи сърдцераздиращи възванія.

Руссія не можѣше да стои за много врѣме сръщо петъ държави, и войната, както знайтъ читателитѣ, се свърши въ полза на Турція. Велики държавни мъжѣ се събрахъ тогава въ Паризъ да съчинятъ

1) The Ottomann Power In Europe, отъ E. A. Freeman, стр. 193.

2) Evidences of Turkish Misrule, отъ H. Richard M. P. стр. 25.

и да подпишатъ единъ договоръ; подписавіето на договорътъ станж на 18/30-ий Мартъ 1856.

Този е прочутій „Паризскій Договоръ“ за който нѣкои на послѣдно врѣме проглушихъ свѣта като искахъ да ни го наложатъ за непогрѣшимъ катихизизъ. Но какви сж главнитѣ му точки касающа се до Христіанитѣ въ Турско? Тѣ сж нѣрво *цѣлостта*, и второ *независимостта* на Турція ся осигорявахъ. Съ цѣлостта на Турція ся разбираше че Азіатскитѣ султани и паши щѣхъ да владѣятъ за всѣкога всичкитѣ земи които тѣ тогава владѣехъ. Влашко, Молдова и Сърбія, споредъ онзи договоръ, щѣхъ за всѣкога да сж зависими княжества, а никоя друга часть земя и никой другъ народъ подъ това угнетително правителство не трѣбваше да ся освободи. Българитѣ, Гръцитѣ и Ерменцитѣ ся прѣдадохъ на вѣчно робство; до когато свѣтътъ сжществувавше, тѣзи окаянии народи трѣбваше да паждатъ глава подъ ударитѣ на Азіатскитѣ паши, които онзи договоръ налагаше върху тѣхъ. Благо-родно и челоуѣколюбиво произведеіе!

Но това не бѣ всичко. Съ независимостта на Турція, споредъ както нѣкои държавни мжжіе тѣлкуватъ онзи договоръ, ся разбираше че Турскитѣ султани и неговитѣ паши и аги щѣхъ да управляватъ подданициитѣ си споредъ произволтъ си, безъ да има нѣкоя държава право да ся намѣси въ полза на Христіанскитѣ жители. До онова врѣме Руссія бѣ припозна-та като законна покровителка на бѣднитѣ Христіански народи въ Турско, и тя имаше право да ся намѣсва когато Турскитѣ угнетенія надминехъ *границитѣ си, но въ онзи договоръ тя биде принуденъ*

да ся откаже отъ това си челоуколюбиво покровителствованіе. Колкото и да казватъ нѣкои че Руското правителство е лошо, пакъ неговото покровителство за Христіанитѣ въ Турско бѣ голѣмо нѣщо. Западна и просвѣщенна Европа остави тѣзи горки Христіани въ исключителната властъ на Турчина. Никоя държава нѣмаше право, споредъ мнѣніето на нѣкои, да си мѣси въ работитѣ и отношеніята на Султана и подданицитѣ му, или въ вѣтрѣшното управленіе на държавата му.* Той можеше да налага на тѣхъ каквито щеше данѣци, да ограбва воловетѣ имъ, коніетѣ имъ и къщитѣ имъ; да крои планове за намаленіето на Христіанското населеніе, както Фараонъ правѣше за Израилянитѣ въ Египетъ; да заробва и обезчестява синоветѣ и дѣщеритѣ имъ, да ся подиграва съ религіята имъ и да ги истрѣбва както е правилъ въ Хиосъ и другдѣ.

Такъвъ бѣ договорътъ който силомъ искахъ да наложатъ на главитѣ ни, и чрѣзъ който да ни подчинятъ на вѣчно робство. Нѣкои може да ни наричатъ слабоумни и късогледни, но ній исповѣдвами че не можемъ да разберемъ въ какво състои доброжелателството и челоуколюбието на онѣзи които изработихъ този документъ, и особно на онѣзи които толкозъ жарко настоявахъ и настояватъ за поддържаніето му. Ако това прѣдаваніе на Христіанитѣ, обаче, и да бѣ едно отъ най-достоосждителнитѣ, пакъто станъ съ нѣкои условія, които трѣбва да зедемъ подъ надлежно вниманіе. Турція ся обѣща да направи голѣми прѣобразованія въ държавата си. Тя щеше да даде правдини на Христіанскитѣ си подданици и да осигори живота и цмота имъ

Кланіята въ Ливанската Область.

Не ся минж много врѣме слѣдъ подписваніето на Паризскій Договоръ и Турція почнж да показва на дѣло какво тя разбираше съ думитѣ прѣобразованіе и осигореніе на имотъ и на животъ. Точно слѣдъ четери години, т. е. на 1860 л. въ Ливанската область у Азія ся случихъ ужасни кланія и опустошенія. Мухамеданцитѣ нападнхъ на Христіанитѣ, опустошихъ повече отъ 150 села и градове и истрѣбихъ отъ жителитѣ повече отъ 10 хиляди души. А защо? Каква вина бѣхъ сторили онѣзи злощастни и беззащитни людіе? Г. Ричардъ, членъ на Англійскій парламентъ, казва: «Самата имъ вина бѣше че тѣ бѣхъ послѣдователи Христови.»

Нека направимъ нѣкоп извлѣченія отъ писмата на нѣкон Англійски консули и други лица относительно до онѣзи ужасни кланія.

На 10/22-ій Май 1860, Хезбея, единъ Христіанскій градъ при политѣ на планина Хермонъ, ся нападнхъ отъ Друзитѣ. Тамъ имало доста силна Турска войска подъ началството на Отманъ Бея. За този случай ето що телеграфиралъ Г. Грахамъ на Лордъ Дюферина: «Този бей каза на Христіанитѣ че бѣ пратенъ тамъ да ги защищава отъ Друзитѣ, но че тѣ трѣбваше да прѣдадатъ оржжіята си, защото другояче щѣхъ да навлѣчатъ на себе си незадоволството на правителството.» Тѣ го повѣрвали. За по-голѣма безопасность той ги призовавъ всички въ голѣмій сарай, дѣто мжжіетѣ, женитѣ и дѣцата навлѣзвали като вѣрвали че отиватъ подъ покровителство. Но не ся минжло много врѣме и

горкитѣ Христіани съ ужасъ разбрали голѣмата си опасностъ. Вода и хлѣбъ не имъ ся давали довольно тамъ. На 6 Юній войницитѣ почнахъ да си излизать. Тогава злощастнитѣ людіе, много кжсно, видѣхъ явно колко прѣдателно бѣхъ измамени. Тѣ излѣзохъ въ вѣнкашній дворъ и ся молихъ най-усърдно да ги оставятъ да излѣзатъ. Но тогава ся даде знакъ, вратата ся отвори хъ, Друзитѣ навлѣзохъ въ орѣжени и тогава ся почна кланіето. Редовната войска помагаше на това ужасно кланіе. Отъ всичкитѣ мжжіе въ сарайтъ, само 40 или 50 избѣгнахъ. . . Малки момчета по на четири петъ години не бѣхъ безопасни, тѣ ся грабвахъ отъ майкитѣ имъ и ся удрияхъ въ земята, или си раскъсвахъ на части прѣдъ очитѣ на горкитѣ майки; или ако нѣкоя майка здраво държѣше чедото си, тѣ го убивахъ въ обятіята ѳ, а въ много случан майката и чадото ся убивахъ заедно.'

Въ Сидонъ Христіанитѣ ся нападнжли на 1-ій Юній по сжщій начинъ. Кланіето ся продѣлжава за нѣколко дни. Никой Христіанинъ не бѣ безопасенъ вѣнъ отъ града. Ако бѣ мжжъ или момче, тѣ изведнжъ бивахъ погубени, ако бѣ жена, тя скотскій биваше злоупотреѣбена.'

Въ Дейрелъ-Камаръ Христіанитѣ били тоже лукаво прѣдадени отъ управителя, който ималъ при себе си 700 души редовна войска. На 20 Юній мжжіе, жени и дѣца навлѣзвали въ сарая за защита, слѣдъ като прѣдали орѣжіята си. На 21 Юній, обаче, вратата на сарая ся отвори хъ и ето злодѣйцитѣ нахлухъ и почнахъ да колятъ мжжіетѣ, войницитѣ съдѣйствувахъ. . . . Азъ имамъ причина да

вѣрвамъ че само въ онзи день погинахъ отъ 1,000 до 1200 мѣже. Слѣдъ нѣколко дни азъ самъ посѣтихъ онзи градъ. Почти всѣка къща бѣ изгорена и улицитѣ бѣхъ покрити съ мъртви тѣла. . . . Конятъ ми мѣчно минуваше прѣзъ нѣкои улици, защото мъртвитѣ тѣла бѣхъ натрупани на купища . . . Азъ видѣхъ малки дѣтица не по-горѣ отъ по на три или четири години прострѣни на земята, тѣй сѣщо и челоуѣци съ бѣли коси. . . . „Отманъ бей, който бѣ въ Хезбея, като влѣзе въ Дамаскъ пріе почести като побѣдопосенъ герой. Поведеніето на Ахмедъ паша и на другитѣ чиновници бѣше едно отъ най-безчестнитѣ.“

Но въ Дамаскъ ужаситѣ надминъли всѣчки други. Това ся случило на 9 Юлій. „Цѣлото Христіанско отдѣленіе на града ся ограби и ся прѣобърна на пепель; 2,000 тѣла лѣжатъ непогрѣбени между развалинитѣ, и 20,000 окаянии жители ся скитатъ безъ домове. Когато тѣзи ужаси ставахъ Ахмедъ паша стоеше спокойно въ палата си.“ Г-нъ Томсонъ, единъ Американскій миссіонеринъ, като призовавалъ вниманіето на Христіанитѣ за помощъ, казвалъ въ писмото си до Съръ Къллинъгъ Бардлея. „Прѣзъ минълитѣ двадесетъ и седемъ години, азъ съмъ виждалъ въ тѣзи страни шесть кървави войни, но сравнени съ сегашнитѣ ужасни кланія, тѣ бѣхъ просто дѣтински игри. . . . Достоуѣрни свѣдѣнія, официални и частни, които снощи пристигнахъ отъ Дамаскъ, въскачватъ числото на убититѣ само въ онзи градъ на 5000 души.“

Нека помни читателя че почти всѣчки тѣзи свѣдѣнія сѣ извлѣчени отъ Англійски официални

документи. Единъ члевъ въ *Лондонскій Таймсъ*, отъ 18 Августа 1876, е земалъ тѣзи скърбни изложения отъ парламентарнитѣ документи. ¹⁾ Азъ Направихъ тѣзи кратки извѣченія, защото тогава намъ не ся давахъ твърдѣ много такива свѣдѣнія и ний сравнително малко знаемъ за онѣзи ужасни дѣла. Но колко точно ся сравняватъ онѣзи свирепства съ ужаситѣ извършени въ нашето отечество! Турчина почти всѣкъдѣ върши сжщитѣ дѣла.

Безъ друго, ний Българитѣ ще кажемъ че онѣзи Ливански ужаси на Турцитѣ бѣхъ повече отъ достаточна причина да ся земе почти всѣка власть на Мухамеданцитѣ; че онѣзи, които тѣй свирепѣхъ и опустошавахъ цѣли села и градове трѣбваше да ся ограничатъ. Английскитѣ министри, обаче, не бѣхъ на това мнѣніе. Тѣ не мислѣхъ че онѣзи кланія бѣхъ достаточни да почернятъ Турчина или да подкопаятъ правото му за исключително владѣніе. Наполеонъ ся намѣси въ вжтрѣшнитѣ работи на Турція и възстанови мира. Английското правителство ся съгласи тогава да ся накажагъ пѣкои отъ злодѣйцѣтѣ и да ся постави въ Ливанската областъ Христіанскій управителъ. Това бѣ всичкото наказаніе на Турцитѣ за голѣмитѣ имъ ужаси въ онѣзи областъ-

Критското Възстаніе.

Турскитѣ угнетенія си слѣдвахъ както другдѣ тѣй и въ Критъ, дѣто жителитѣ не можѣхъ вече да търпятъ и най-послѣ ся рѣшихъ да възста-

---

1) *Evidences of Turkish Misrule*, отъ Н. Richard. **M. P.**
стр. 31—34.

нѣтъ противъ угнетителитѣ си. Когато избухнѣ въз-
станіето въ онзи островъ, на 1866, точно 10 годи-
ни слѣдъ подписваніето на Паризскій договоръ, по-
веденіето на Англійското правителство бѣ странно.
То никакъ не съчувствувахе съ стремленіята на
страдующитѣ, които искаха да отхвърлятъ отъ се-
бе си несносното иго на тираниитѣ. Руссія, както
спомѣнахъ другдѣ, ся постара да заинтересува
Западна Европа въ полза на Критянитѣ, и нѣкои
отъ Силитѣ починаха да съчувствуватъ съ страдащи-
тѣ, нъ Англія не бѣ на мнѣніе че трѣбваше да ся по-
мага на Христіанитѣ. Англійски чиновници земаха
началство въ турската флота, и отидоха да ся бі-
ятъ срѣщо възстанѣлитѣ Гръци. Англичанинитѣ Хо-
бартъ паша, кѣито напоследно врѣме биде поче-
тенъ въ Англія по единъ най-блѣскавъ начинъ, бѣ че-
ловѣкътъ който смаза горкитѣ Критяни.

Една постѣпка на министерството на Англія по-
казва най-ясно като какви бѣха чувствата на онова
правителство къмъ Критянитѣ. Когато Турскитѣ войски
опустошаваха Критскитѣ области, тѣ оставяха мно-
го бездомни людіе, вдовици и сирачета, които нѣма-
ха дѣ главитѣ си да подслонятъ. Мнозина частни Е-
вропейци и Американци ся заветкоха на помощъ на
онѣзи злощастници, като ги снабдяваха съ нѣ-
кои нужности и ги прѣносаха въ Гръція. Мно-
го людіе и отъ Англія съчувствуваха съ стра-
дающихитѣ и ся стараеха да имъ помагятъ. Между
тѣзи челолюбци бѣше и Англійскій консулъ, Г-нъ
Диксонъ. Той ся стараеше да помага на бѣднитѣ и
настани единъ Англійскій параилувъ да ги прѣноса
на безопасно мѣсто въ Гръція. Щомъ, обаче, нѣ

стерството въ Англія ся научи за това чело̀вѣколю-
биво дѣло на консула си, то му за̀прѣти да не вър-
ши вече такива дѣла, защото тѣ били противни на
договоритѣ. Да ся помага на угнетенитѣ Христіани
бѣше нарушеніе на договоритѣ, но да ся помага на
угнетяющитѣ Мухамедани не бѣше нарушеніе на о-
нѣзи договори. Англіійскій министръ писа че това
поведеніе на консула и на Англіійскій парaplувъ мо-
жѣше да направѣ Христіанитѣ да ся пзмамятъ да
помислятъ че Англія бѣ на тѣхна страна и бѣ го-
това да имъ помага. За да не би горкитѣ Гръци въ
Критъ да помислятъ това, Англіійското пралителство
заповѣда да ся отсѣче всѣка надѣжда на Христіа-
нитѣ за помощь отъ Англія. Съ тѣзи послѣдѣка то
явно казваше на Христіанитѣ Гръци, вий сте възста-
нжли противъ Турцитѣ, но знайте че Англія не са-
мо не одобрява поведеніето ви, но го и осажда; до-
моветѣ ви могатъ да ся съсипатъ, имотѣтъ ви да
ся ограби, синоветѣ ви и дѣщеритѣ ви да ся обез-
честятъ, да ся заробятъ или да измрѣтъ отъ гладъ
и отъ студъ, но ний нито съчувствуваме съ ваши-
тѣ стремленія нито ще ви притечемъ на помощь.
Думитѣ ни могатъ да ся видятъ строгички, но това
поведеніе неможе да ся истълкува по никой другъ
начинъ; както и да го разгледвашъ, това е заклю-
ченіето.

Никой другъ, може би, не е осаждалъ тѣзи по-
литика на Англіійското правителство толко̀зъ строго
колкото самитѣ Англичани. „Англія сама, или по-
право министрътъ на Англія,“ казва прочутій Ан-
гліійскій историкъ, Г-нъ Фрименъ. „тѣ̀рѣва да поне-
се срама за дѣто тѣѣ хладнокрѣвно ся за̀прѣти да

не ся изваждатъ старци и баби, дѣца и безпомощни людѣе отъ всѣкой видъ изъ челюститѣ на варвари-тѣ. Дѣлото е безъ всѣко съмишнѣе; то е писано въ една Синя Книгж; никой человекъ не може да го откаже; никой добръ человекъ не може да го оправдае. Не може да бѣде по-черна страница ва Англійската исторія, нито по-черна страница въ исторіята на человекѣското естество.¹⁾

Нека прѣскочимъ дребнитѣ случки и да дойдемъ до най-последнитѣ събитія, които сѣ отъ най-гольма важность за насъ Българитѣ. Политиката на Англійското правителство спрямо Христіанитѣ въ Турско, особено спрямо насъ Българитѣ, най-ясно ся е показала прѣзъ последнитѣ три четири години.

Обѣщаніята на Турція Неспълнени.

Двадесетъ години бѣхж ся пзминжли слѣдъ подписваніето на прочутій Паризскій договоръ, чрѣзъ който западна Европа прѣдаде Христіанитѣ въ Турско на Султанитѣ и на тѣхнитѣ пани съ това условіе, че тѣзи последнитѣ щѣхж да направятъ голѣми прѣобразованія въ държавата си. Понапрѣцъ и прѣзъ продълженіето на тѣзи години сѣ ся издавали тържественно славни Хаги-шерифи, Хати-Хумаюми, Ирадета и Фирмани, но тѣ всички сѣ били почти мъртва буква — черно или жълто мастило на бѣла хартия. Горкитѣ Христіани въ Сирія, въ Критъ, въ Босна и Херцеговина, въ Българія и другдѣ най-добрѣ знажтъ колко сѣ стрували и какъ сѣ ся не-

1) *The Ottoman Power In Europe*, отъ E. A. Freeman, стр. 208.

пълнявали тѣзи славни Султанови хатове. Всички тѣзи документи не сж били друго освѣнъ толкозъ разни прахове чрѣзъ които сж ся запрашвали очитѣ на западна Европа.

Наистина, прѣзъ това врѣме въ Турція сж станжли много промѣненія. Прѣди Кримската война Турція нѣмаше никакви дългове. Слѣдъ онова врѣме, за да направи своитѣ славни прѣобразованія, тя ѣ засмала отъ западна Европа, особно отъ Англія, огромни количества пари тѣй щото при избухваніето на възстаніето въ Херцеговина тя бѣ задлъжниѣла 180,000,000 лири англійскій. Цѣлъ свѣтъ знае въ що сж ся употрѣблявали тѣзи пари. Съ една часть отъ тѣхъ сж ся построявали сараи и крѣпости, и сж ся купували флоти, топове, пушки и други военни припаси. Съ думата прѣобразованіе, Портата разбираше че трѣбваше да стегне узитѣ си върху завладенитѣ Христіани тѣй щото да изгубятъ тѣ всѣка надѣжда за избавленіе; това е и вършила. Съ друга часть отъ заемнитѣ сж ся удоволствуvalи агитѣ, „84,000,000-тѣ англ. лири,“ казва Г-нъ Т. Милнеръ „заемени прѣзъ 1871, 1872, 1873 и 1874 можѣхъ, колкото за полезность, да сж хвърлятъ въ Босфора; защото тѣ всички сж отишли въ джобовѣтъ на обвезателнитѣ и на Турскитѣ чиновници, и сж спомогнали на расточителнитѣ раскошности на харема при Долма Багче.“¹⁾

Пека прѣскачимъ серіозността и да кажемъ нѣкон други прѣобразованія които сж били извър-

1) The Turkish Empire, отъ Rev. T. Milner, London, стр. 228.

пени. Султанътъ, панитѣ му, бейсѣтъ му и много други Турци сж починали да носятъ френски дрехи и бѣли ржкавици; още повече, Султанътъ е обѣдвалъ два пѣти съ госпожи! Спорѣдъ както нѣкои Турколюбци сждятъ, това послѣдното може би е едно отъ най-го-лѣмитѣ прѣобразованія които Турчинътъ е направилъ; защото когато Българія ся поеше съ невинна кръвъ, проливана отъ Шевкетовци, единъ дописникъ въсхи-тително пишѣше въ *Лонд. Таймсъ*, че Султанътъ ся срѣщналъ съ Г-жа... и че това велико събитіе щѣло да има най-голѣмо вліяніе въ прѣрожденіето на Турція!

Ако Европа е мислила че такива щѣхъ да сж прѣобразованіята които Турція ся обѣща да направи, то тѣзи послѣдната вѣрно и точно е ис-пълнила задлженіята си. Но ако съ думата прѣ-образованіе ся е разбирало осигореніе на имота, на честѣта и на живота на Христіанина както и на Му-хамеданеца, равенство между Христіане и Муха-меданци, истинна гражданска и религіозна свобо-да, подобрѣнія на земледѣліето, на художествата, на учебнитѣ заведенія, на търговіята и на много други нѣща които просвѣщена Европа въ своитѣ си дѣла брон за истиненъ успѣхъ и за истинни прѣ-образованія, тогава Турція не бѣ и не е изпълнила почти ни едно отъ тѣхъ.

Наистина, Христіанскитѣ народи много сж на-прѣднали въ нѣкои отъ тѣзи нѣща, но не ся под-игравай съ Българитѣ, съ Гръцитѣ и съ Ерменцитѣ да имъ казвашь че Турското правителство имъ е по-могнѣло нѣщо въ тѣзи имъ стремленія, защото про-тивното е било истината. Турчина хладнокръвенъ

прѣзира науката, търговията и всѣкой видъ прѣобразованіе и напредваніе. Въ името на правдата, не дѣйте гледа въ Цариградъ, особно въ Галата и въ Пера, за да узнаете дали Турція е изпълнила обѣщаніята и задълженіята си. Ужаснитѣ кланія въ Ливанската областъ станяхъ четири години слѣдъ подписваніето на Паризскій Договоръ и слѣдъ Хати-Хумаюна, а 20 години слѣдъ славнитѣ султанови обѣщанія въ Хати-Шерифа; опустошеніята въ Критъ ся случихъ точно десетъ години слѣдъ онзи документъ; ужаситѣ въ Босна, въ Херцеговина, въ Солунъ и другадѣ въ България ся случихъ двадесетъ години слѣдъ Хати-Хумаюна и слѣдъ много други славни и тържественно прогласени султанови фирмани. Дребни нѣща не спомѣнувамъ сега, защото не ще ми постигне врѣме, нито пакъ е потребно за Българитѣ, да доказвамъ че спомѣтъ, сѣноко, житото, овцѣтъ, конѣтъ, воловетѣ, синоветѣ и дѣцѣритѣ даже и животътъ на Христіанитѣ въ Турско сѣ били въ постоянна опасностъ и че често сѣ ся отнѣмали отъ тѣхъ.

Че Турція не бѣ изпълнила задълженіята си сирямо Христіанскитѣ си подданници е общо припозната истина. Мнозина Европейски и други пѣтници и испитуватели върху тозъ прѣдмѣтъ, нѣкои отъ тѣхъ Англичани, едногласно потвърдяватъ това. Понеже величината на книгата не ми позволява да извлѣка нѣщо отъ списаніята на нѣкои отъ тѣзи пѣтници, азъ сега ще спомѣнжъ свидѣтелството на най-високитѣ офиціални лица въ Европа. Германскій, Австрійскій и Рускій императори и министритѣ имъ офиціално исповѣдахъ тѣзи истина чрѣвъ

Андрашіевата Нота; тъй сжщо и Французскитѣ, Итальянскитѣ и Англійскитѣ министри исповѣдаха сжщата истина чрѣзъ одобреніето на тѣзи Нота.

Нека чуемъ особно свидѣтелството на Лордъ Дерби, чието правителство е изживило много трудъ, много пари и даже много кръвъ за подкрѣпеніето на Турската държава. На 13/25-ий Януарій 1876, той писа на Съръ Хенри Елліота, Англійскій посланикъ въ Цградъ, така: «Прѣдложеніята на Контъ Андраши значатъ съвсѣмъ малко повече отъ едно поканваніе щото Портата да испълни Хати-Шерифа на Гюлхането отъ 1839, Хати-Хумаюна отъ 1856 и Ирадето и Фирмана отъ 2-й Октомврій и 12-й Декемврій 1875; вкратцѣ, че мѣркитѣ за подобрене състояніето на немусулманското и на селското население въобще въ имперіята, които сж били обнародвани публично, трѣбва да ся турятъ въ практично приложеніе.»⁽¹⁾ Т. е. Хати-Шерифа отъ 1839, Хати-Хумаюна отъ 1856 и другитѣ султанови фирмани не сж били турени въ практика, тѣ сж били до сега мъртва буква и състояніето на Христіанитѣ не е било подобрено; сега Контъ Андраши изисква отъ Портата да испълни обѣщаніята си. Пакъ на 8/20-ий Ноемврій, когато испрати Маркизъ Сализбери на Конференціята, Лордъ Дерби каза: «Напраздно е за Портата да очаква че силитѣ ще бѣдѣтъ задоволни съ прости увѣренія които толкозъ често сж давани вече и за които ся е доказало че толкозъ несъвършенно сж били испълнени.»²⁾ Това свидѣтелство Лордъ Дерби даде

1) Cassell's History of The Russo-Turkish War, London, стр. 678.

2) Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 74.

когато той бѣ министръ на иностранныѣ дѣла въ Англія и неговото свидѣтелство е едно отъ най-важнитѣ върху този прѣдмѣтъ. На 25-й Януарій и на 20 Ноемврій 1876, 37 години слѣдъ приглашеніето на Хати-Шерифа и 20 год. слѣдъ Паризскій договоръ и слѣдъ Хати-Хумаюна, Англійското правителство добръ знаеше че Турція не бѣ изпълнила задлъженіята си и че състояніето на Христіанскитѣ народи, които Паризскій договоръ прѣладе на Турціи, не бѣ подобро.

Сега, въ името на правдата и на чоловѣчешката, ній питами какво струваше единъ договоръ когато единъ обвезатель не само не бѣ го изпълнилъ, но бѣ го нарушилъ нѣколко пѣти по най-низски и достоосждителни начини? Само Христіанитѣ ли трѣбваше да държатъ задлъженіята си въ това отношеніе когато не само имотъ и честь, но и животъ бѣ въ най-голъма опасность? Кое заведение, кое дружество подъ синето небе дѣйствува по таква нелѣпи начала? Кои държавни мъже водятъ частнитѣ си дѣла спорѣдъ това правило? По коя нравственна или гражданска философія ся настояваше върху Христіанитѣ да не нарушаватъ единъ уговоръ който е билъ нарушенъ нѣколко пѣти отъ Мухамеданцитѣ? Европа, която бѣ прѣдала тѣзи злощастни народи въ ръцѣтъ на Турцитѣ не бѣ ли длъжна прѣдъ Бога и прѣдъ чоловѣчешката да нагледва какво ставаше съ тѣзи злощастни людіе и да принуди угнетителитѣ да изпълнятъ обѣщаніята си и задлъженіята си?

Нѣкои технически дипломати утвърждаватъ че Берлинскій Договоръ не давалъ това право на Евро-

па. Прѣди да приематъ че Еврона имаше право да ся намѣсва въ вжтрѣшнитѣ дѣла на Турція тѣ искатъ да видятъ въ оъзи документъ думи подобни на тѣзи: „Ній ся обвезвами да нагледвами Христіани-тѣ въ Турско, и ако тѣ ся онеправдаватъ ній незабавно ще пратимъ войскитѣ си противъ Портата.“ Това, обаче, е притворно тълкованіе на договора. За правото разбираніе на значеніето му, необходимо потрѣбно е да ся зематъ подъ вниманіе обстоятелствата въ които той ся съчини и подписа. Руссія бѣ обявила война противъ Турція въ защита на Христіанскитѣ подданици на послѣдната. Прѣди да отиджтъ противъ Руссія, Англія, Франція, Австрія (съ тѣхъ ся съедини и Пруссія въ това дѣло) ся съгласихъ въ единъ протоколъ да ся старажтъ да осигорятъ граждански и религіозни права за Христіанитѣ въ Турско. Въ четвъртата точка на прѣдварителнитѣ условія за разискуваніе въ Паризскій Конгресъ има тѣзи думи: „Понеже размишленія ставатъ между Австрія, Франція, Велика-Британія и Високата Порта, за да ся осигорятъ на Христіанскитѣ подданици на Султана религіозни и граждански права, Руссія ще ся покани, когато стане миръ, да ся присѣдини на това.“¹⁾ Кой има право, и може съвѣстно, да каже че договоръ направенъ подъ такива обстоятелства и съ такива условія не е задължителенъ и на двѣтъ страни?

Това, обаче, не е всичко. Паризскій Договоръ не може справедливо да ся разгледва безъ Хати-Хумаюна, който Портата прогласи тогава. Тѣзи два до-

---

1) *History of The Ottoman Turks*, E. S. Creasy, стр. 540.

бумента сѣ си извършили въ сѣщитѣ обстоятелства и сѣ относѣтъ въ нѣкои точки до сѣщій прѣдмѣтъ. Когато сѣ съчинявали Договорътъ, прѣдставителитѣ безъ друго сѣ имали въ ума си Хати-Хумаюна и тѣ говорятъ за него. Може на здраво да се каже че първата частъ на IX-ий членъ на Парижскій Договоръ е съвсѣмъ безмѣстенъ, ако този договоръ може да се разгледа безъ Хати-Хумаюна. Ето тази частъ: „Понеже Негово Имп. Величество, въ постоянното си попечение за благосъстояніето на подданиитѣ си, е обнародвалъ единъ фирманъ който като подобрява състояніето имъ безъ разлика на Религія или Племѣ, изявява щедритѣ му нагреденія къмъ Христіанското население на Имперіята му, и като иска да даде повече доказателства за своитѣ начала въ това отношеніе, рѣшилъ е да съобщи на Обвезающитѣ ся партіи реченій фирманъ, който произлиза произволно отъ Държавната негова воля.“¹⁾ Тука е мѣстото да се чете Хати-Хумаюна, който Султана „съобщи на Обвезающитѣ ся партіи.“ Като сѣдимъ здраво, прѣдставителитѣ ся подписаха и на Хати-Хумаюна както и на договора. Всѣкой ще се съгласи че онѣзи дипломати не бѣха ся събрали въ онзи конгресъ зада обнародватъ вѣстинкарски обявленія. А като обѣщаніята спомѣнати въ IX-ий членъ на П. Договоръ, а изложени въ Хати-Хумаюна, не бѣха ся изпълнили, то и Обвезающитѣ ся партіи²⁾ имаха пълно право и бѣха длѣжни да се намѣсятъ въ дѣлата на Турція.

Но да прѣдположимъ противното на това, ка-

1) History of The Ottoman Turks, E. S. Creasy, стр. 541

то кажемъ че силитѣ бѣхъ ся задлъжили безусловно да не ся намѣсватъ въ дѣлата на Турція, което никакъ не е право, и въ който случай Паризскій Договоръ би билъ едно отъ най-чудноватитѣ и най-беззаконнитѣ дипломатически произведенія, тогава право ли бѣ за тѣхъ да държатъ задлъженіята си и да настояватъ върху непамѣсваніето въ полза на страдушитѣ, когато чрѣзъ него цѣли области ся излагахъ на опустошеніе и милиони мѣжје, жени и дѣца на звѣрско угнетеніе и истрѣбленіе? Кой свѣсенъ челоувѣкъ мисли че Иродъ бѣше длъженъ да пенѣлни обѣщаніята си на Иродіядината дъщеря и да погуби Ивана Кръстителя?

Ній, обаче, не смя оставени въ тъмнина безъ исторически доказателства върху този прѣдмѣтъ. Наполеонъ безъ друго е разбиралъ значеніето на Паризскій договоръ, който ся подписа въ столицата му. Но той не разбираше че чрѣзъ оузи документъ ся даваше на Турція право да прави съ Христіанскитѣ си подданиници каквото искаше, и на 1860 той ся намѣси въ вжтрѣшнитѣ работи на тѣзи държава. Да оставимъ Руссія на страна, Австрійскій и Германскій императори, Италианскій царь и Французскій прѣдсѣдатель и министритѣ имъ трѣбва да сж разбирали значеніето на оузи договоръ. Но чрѣзъ Андрашіевата Нота и чрѣзъ Берлинскій Мемурандумъ тѣ ясно и официјално обливихъ на цѣлъ свѣтъ какъ тѣ разбирахъ Паризскій Договоръ; чрѣзъ онѣзи два документа тѣ обявихъ двѣ главни нѣща върху този прѣдмѣтъ, *първо* че Портата нѣмаше право да прави съ Христіанскитѣ си подданиници каквото щѣше, и *второ*, че Христіанскитѣ правителства, които подписа-

сахъ онзи договоръ, имахъ право и бѣхъ длъжна да ся намѣсятъ и да принудятъ тѣзи сила да изпълни много пѣти обѣщанитѣ но неиспълненитѣ си задълженія. Това тълкованіе на Паризскій Договоръ най-послѣ ся потвърди отъ всичкитѣ сили чрѣзъ Цариградската Конференція.

При всичко това, обаче, нѣкои отъ министритѣ на Велика Британія подкрѣпяхъ Турція въ беззакончитѣ ѝ дѣла.

Възстаніето въ Херцеговина.

Състояніето на Христіанитѣ бѣ твърдѣ унижително. Чашата на горчевинитѣ бѣ ся прѣпълнила и прѣлѣла. Жителитѣ не можѣхъ вече да тѣрпятъ. Най-послѣ, прѣзъ Юлій 1875, въ Херцеговина избухнъ възстаніе противъ Турскитѣ угнетенія. Първитѣ заявленія бѣхъ противъ огромнитѣ данъци, противъ грубій начинъ на събираніето имъ, и противъ несигорността на имота и жпвота на Христіанитѣ. Борбата постоянно земаше по-голъми размѣри, и водителитѣ на възстанниците молихъ нѣкои Европейски правителства да имъ помогнатъ. Исполво нѣкон западни държавни мѣжје ся двоеумѣхъ що да правятъ, като ся бояхъ да не би чрѣзъ тѣзи малки замлитанія да ся отвори страшиій Источенъ Въпросъ. Прѣзъ Августъ (1875) нѣкои отъ Европейскитѣ правителства съвѣтвахъ Турція да прати въ Херцеговина една комисія за да прѣгледа работитѣ и да поправи злото. На 2-ій Октомврій и 12-ій Декемврій Султанътъ издаде ираде и фирманъ, чрѣзъ които се давахъ нѣкои правдини на Христіанитѣ въ онѣзи о-

бласти, но тѣзи послѣдни твърдѣ добрѣ знаехъ колко чинятъ Султановитѣ фирмани и възстаніето си слѣдваше.

Андрашіевата Нота.

Около края на онѣзи година (1875), Рускій, Австрійскій и Германскій императори почнахъ да се споразумѣватъ помежду си относително до работитѣ въ Турско. Тѣ се съгласихъ да пратятъ до другитѣ сили и до Турція едно окръжно писмо, въ което да изразятъ своитѣ мнѣнія касателно до плачевното състояние на работитѣ въ послѣдната държава. Съчиненіето на онова писмо или нота се възложи на Контъ Андраши, Австрійскій министръ, и по тѣзи причина то се нарича Андрашіева Нота. Ний сми видѣли по-горѣ какъво Лордъ Дерби казваше за едържаніето ѝ. Въ нея имаше много хубави внушенія. Тя се пріе отъ всичкитѣ сили, включително и Англія, и се подаде на Турското Правителство въ Цариградъ на 19/31-ий Януарій 1876. Христіанскитѣ народности въ Турско почнахъ да се радватъ като видѣхъ че и Англія нача да дѣйствува въ тѣхна полза. Отъ тѣзи Нота, обаче, не можѣше да излѣзе нищо, защото тя бѣше само една хубава проповѣдь на Турчина, но Турчинъ въобще отъ проповѣдь не отбира. Ужаситѣ въ възстаналитѣ области се продължавахъ.

Възстаніето въ Българія и Убийството на Консулитѣ въ Солунъ.

Работитѣ въ Българія бѣхъ за неутърпѣніе. Не причина на възстаніето въ Херцеговина, Турция и

3*

Черкезитѣ още повече разсвириѣхъ и злодѣйствуваха. Чети отъ Черкези кръстосваха по разни мѣста и ограбваха имота на Българитѣ, а често убиваха и челоувѣци. Народътъ подава много жалби на Портата за защита противъ тѣзи постоянни и свирепи злодѣйци, но тѣзи послѣдната не обръщаше вниманіе на народнитѣ жалуванія. Най-послѣ, прѣзъ втората половина на Априли 1876 г., избухна възстаніето въ Панагюрище и въ Копривщица, у Българія. Слухътъ за това възстаніе потърси не само Турція, но и всички нейни подкрѣпители, които виждаха че не щѣха могатъ да избѣгнатъ отъ варяніето на Источній Въпросъ. Турското правителство прати дивитѣ си орди противъ Българскитѣ възстанници.

Когато тѣзи орди вършѣха ужаси върху невиннитѣ Български жени и дѣца, друга Турска сганъ въ Солунъ нападна на Французскій и на Германскій консули и ги умъртви по единъ най-свирепъ начинъ. Това ужасно дѣло ся извърши прѣзъ 19-ий вѣкъ, въ Европа, у единъ отъ най-търговскитѣ и най-напрѣднѣлитѣ градове подъ Турската власть, при едно хубаво Европейско пристанище, дѣто има Европейски кораби, Европейски търговци и Европейски учебни заведенія, още и Турска редовна войска; то ся извърши прѣдъ самитѣ очи на валията, на високи Турски духовни лица и на други първенци, и на редовна Турска войска; извърши ся *точно двадесетъ години* слѣдъ подписваніето на прочутій *Паризскій Договоръ*. А защо? Защото нѣкои Христіане (не консулитѣ помнѣте) бѣха ся покусили да **избавятъ** едно бѣдно момиче отъ потурчване.

Нѣкои турколюбци даватъ разни извиненія за това ужасно и варварско дѣло на Турцитѣ, но тѣ не могатъ да закріятъ отъ безпристрастнитѣ и здравомислящитѣ, важній урокъ който това сѣбитіе учи свѣта—то явно и практично показва какви сж Турцитѣ. Нека помнимъ че момичето бѣ насилено да ся лотурчи. И ако тѣ извършихъ такова ужасно дѣло въ Солунъ, и то на Европейски подданици, — още по-зече на консули Француски и Германски — какво не ще си позволятъ да вършатъ въ такива тъмни мѣста като Батакъ, Бояджикъ и другдѣ дѣто не ги вижда другъ освѣнь бѣдни и беззащитни Българи или други Христіане подъ Отоманска власть?

Берлинскій Мемурандумъ.

Ужасното убиваніе на консулитѣ възбуди негодованіето на цѣла Европа. При това, опустошеніята въ Българія, въ Босна и въ Херцеговина смѣдвахъ. Тритѣ сѣверни сили бидохъ принудени отъ челолюбіе да зематъ други мѣрки относительно до работитѣ въ Турско. Министритѣ на Руссія, на Австрія и на Германія ся събрахъ въ Берлинъ, въ началото на Май 1876, и съчинихъ едно окръжно писмо, косто е извѣсно съ името Берлинскій Меморандумъ. Тѣ прѣдложихъ този меморандумъ за одобреніе на Италия, на Франція и на Англія. Първитѣ двѣ сили го одобрихъ, но Англія отказа да стори това. А защо министритѣ на Велика Британія не одобрихъ онзи мемурандумъ? Защото въ него ся съдържане пѣщо повече отъ проста проповѣдь на Султана; защото въ него ся казваше че ако Портата не изпълнише задълженіята си, силитѣ щѣхъ да дѣйствуватъ само

рѣдъ както имъ ся видѣше за добръ, като земѣхъ нѣкои „дѣйствителни мѣрки“ за умиротвореніето на работитѣ въ Истокъ. По тѣзи причина Англійското правителство отказа да одобри онзи документъ.¹⁾

Дълга опитность бѣ доказала на цѣль свѣтъ, че само съ прости проповѣди Турція почти нищо не дава на Христіанскитѣ си подданици, но при вспъко това щомъ ся зѣ една стѣпка която клонѣше да накара Портата да изпълни задлѣженіята си, Англійското правителство не само че не одобри тѣзи мѣрка, но почнѣ да противодѣйствува и да ся старае въ защита на Турція. То ся рѣши да защищава ненарушеніето на Паризскій Договоръ, безъ да земе въ смѣтка че Турція бѣ нарушила онзи документъ пѣколко пѣти, и тѣй станѣ спънка за мирното рѣшеніе на источнитѣ заплетени работи. То ся рѣши да ся бори за „цѣлостта“ и за „независимостта“ на Турція, но ще видимъ какъ то упазѣ тѣзи цѣлост и независимость.

Нѣкои турколюбци горчиво осѣдихъ тримата императори за поведеніето имъ спрямо Турція; нѣкои даже ги нарекохъ „сѣзаклѣтници“ противъ една пріятелска държава.²⁾ Тѣ ся радвахъ и ублажавахъ себе си за дѣто правителството имъ отхвърли Берлинскій Меморандумъ и тѣй го унищожи, но цѣль свѣтъ знае днесъ колко съсипителни сѣ били слѣдствіята за самѣ Турція на тѣзи постѣпка на Англійското правителство.

Лондонскій Таймсъ послѣ горестно жалѣше за

---

1) *The War In The East*, отъ A. J. Schem. стр. 186.

2) *Cassell's J. History of The Russo-Turkish War*, стр. 12.

дѣто Англія не пріе онзи меморандумъ. Освѣтъ редакторитѣ на *Таймсъ*, на *Дейли Нюзъ* и на други вѣстници, много други високи лица въ Англія осъдихъ правителството си за тѣзи му постѣпка. Върху това явно ся говори даже въ парламентарнитѣ важни разискванія. Онѣзи Англичане които ся хвалѣхъ за унищоженіето на Берлинскій Меморандумъ, казалъ Маркизь Хартингтонъ, не можѣтъ сега да ся радватъ като сѣ принудени да посрѣдствуватъ, може би, за самото сѣществованіе на Турція. «Азъ не искамъ да повтарямъ убѣжденіето си,» казалъ Лордъ Гранвилъ, «толкозь пѣти изразено, че послѣдующитѣ злочастія ся длѣжатъ на онова нещастно поведеніе къмъ Берлинскій Меморандумъ.»¹⁾ Пѣма нужда да казвамъ колко ся насъкрѣвихъ Христіанскитѣ жители въ Турско отъ това поведеніе на Англія.

Англійската Флота.

Щомъ като отказа да пріеме Берлинскій Меморандумъ, Англійското правителство незабавно испрати силна своя флота въ Бесикскій заливъ у Архипелагъ, при входа на Дарданелскій протокъ. Това биде на 3/15-й Май, 1876. Флотата ся испрати на сѣщото мѣсто, дѣто друга такава флота бѣ ся испратила на 1853, въ подобни обстоятелства. Правителството не яви нито на своя народъ, нито на Европа, защо испрати тѣзи си флота на онова мѣсто, но цѣлъ Христіанскій и Мухамеданскій Истокъ най-право тълкуваше значеніето на тѣзи стѣпка. Най-

---

1) *The Times*, London, 18 January, 1878.

напрѣдъ мнозина мислѣхъ че флотата бѣ ся испратила въ защита на Христіанитѣ, и тѣ много ся възрадувахъ, но това мнѣніе твърдѣ заскоро извѣтрѣ отъ всѣкого; и Христіани и Мухамедани вѣрвахъ че тя бѣ ся испратила да защищава Турція, и колкото вѣрмето ся продължаваше толкозь това мнѣніе повече ся подтвърдяваше. Турцитѣ въ Цариградъ и другѣдѣ ржкоплѣскахъ като вѣрвахъ че това Англійско заявленіе бѣ въ тѣхна защита, а Христіанитѣ навождахъ глава и ся очудвахъ на дѣлата на просвѣщенна Англія.

Мнозина и между Англичанитѣ у Англія почнахъ да разискватъ този въпросъ и искахъ да узнажтъ защо ся е испратила флотата имъ въ Бесикскій заливъ, но министерството не даваше отговоръ. Негодованіето и съмнѣніето върху този прѣдметъ постоянно ся уголѣмяваше между народа. Най-послѣ една голѣма и вліятелна народна депутація ся прѣдстави, на 2/14 Юлій 1876, прѣдъ министрътъ на външнитѣ дѣла, Лордъ Дерби, и настояваше за миръ и непосредствованіе въ полза на Турція. Онѣзи почитаема депутація не одобри пращаніето на флотата въ Бесикскій заливъ. Тогава Лордъ Дерби каза за първъ пѣтъ, че флотата била пратена тамъ по исканіето на Съръ Х. Елліота, „за защита на Христіанитѣ срѣщо пѣкое възможно избухваніе на Мухамеданскій фанатизмъ.“¹⁾ Азъ не казвамъ че не е било тѣй, но истина е че почти никой въ Истокъ не бѣ на това мнѣніе. Лордъ Бикънсфилдъ, обаче,

---

1) *Bulgarian Horrors*, отъ R. Hon W. E. Gladstone.
стр. 22.

подиръ двѣ седмици даде съвѣстѣмъ друга причина за испращаніето на флотата. Въ едно парламентарно разискваніе на 18/30-ий Юлій, той каза че тя бѣ ся пратила „не да поддържа Турската Имперія, но да защитава Британска Имперія.“¹⁾ Добрѣ, всѣкои знае по кой начинъ Англійското правителство защитава своята имперія, и пзясненіето на Лордъ Бикънсфилда напълно оправдава мнѣніето на Истокъ, че флотата бѣ ся испратила въ защита на Турція, и послѣднитѣ събитія доказахъ това по единъ неопровергаемъ начинъ.

Нѣкои членове отъ Англійското правителство ся оплакахъ че намѣреніето имъ въ испращаніето на флотата ся тълкуваше криво. Но защо не ся тълкувахъ криво и намѣреніята на другитѣ Европейски правителства? Въ Турски води ся испратихъ тогава Германскій, Французскій, Рускій, Австрійскій и Италіанскій воени кораби; защо не ся събраха нѣкой Турчинъ или нѣкой Христіанинъ да помисли че нѣкой отъ онѣзи кораби бѣ ся испратилъ да защитава Турція? Както и да е, цѣль свѣтъ знае днесъ че онѣзи силна флота не е сторила никакво добро на Христіанитѣ. Колкото за Турцитѣ, тѣ сами знахътъ какво е направила тя за тѣхъ.

Кланіята въ Българія.

Азъ нѣма да ся старахъ да доказвамъ на Българина че въ неговото отечество сѣ ставали ужасни кланія и опустошенія; защото не би било друго освѣнъ нязко поруганіе да ся доказва на Българитѣ

---

1) Cassel's History of The Russo-Turkish War, стр. 10.

онова което тѣ сами сж видѣли и прѣтеглили. Азъ само ще посочѣмъ вкратцѣ какъ сж ся гледали тѣзи ужаси въ Англія.

Ний не можемъ да не си припомнимъ съ голѣма скръбъ че нѣкои отъ ужаснитѣ кланія въ нашето отечество ся случихъ щомъ като Англійската флота ся испрати въ Бесикскій заливъ. Отхвърляніето на Берлинскій Меморандумъ, испращаніето на флотата въ Бесика и поведеніето на Англійскій посланикъ въ Цариградъ направихъ Турцитѣ да забравятъ себе си отъ въсхищеніе, и тѣ почиха да постъпватъ съ народа ни спорѣдъ най-низскитѣ си шѣнія. „Гявурѣ“, свирено казвахъ Турцитѣ като мѣхъхъ Българитѣ, „нека дойде сега Московецътъ да ви помогне.“ Англійскій посланикъ въ Цариградъ не само не търсѣше да изнамѣри самъ какво ставаше изъ отечеството ни прѣзъ онѣзи критически обстоятелства, но даже и когато нѣкои частни лица му казвахъ че ужасни дѣла бѣхъ ся извършили въ Пловдивското и Сливенското окръжія, той не обрашаше потрѣбно вниманіе. При това, министерствато на Нейно Британско Величество ся показваше като да не искаше ни да чуе за тѣзи свирепства.

Въ Турція, обаче, имаше други иностранници и други Англичани освѣнъ Англійскій посланикъ, и въ Англія, други Англичани освѣнъ министритѣ на Нейно Британско Величество. На тѣзи благородни и челолюбивии лица, заедно съ нѣкои наши съотечественници въ Пловдивъ и другдѣ, наший народъ дължи дълбока и вѣчна признателность. Ако да не бѣхъ тѣ, Турцитѣ и Черкезитѣ, както бѣхъ почивали, щѣхъ безъ друго да извършатъ повече отъ колкото да

прѣсполовятъ горкій ни народъ и да опустошятъ почти цѣлото ни отечество.

Първій гласъ въ Англія за ужаситѣ въ Българія, до колкото знаемъ, ся чу на 11/23-ий Юній, чрѣзъ стѣлповетѣ на свободолюбивій вѣстникъ *Дейли Пюсъ*¹⁾, който всѣкога е билъ на правата страна. Той мжжественно защищаваше Съединенитѣ Държави у Америка срѣщо възстанжлитѣ робостяжатели, той тоже първъ почнж да защищава и бѣдна Българія срѣщо нейнитѣ робостяжатели и истрѣбители. Тѣзи свѣдѣнія му ся испратихж отъ Цариградскій му дописникъ, Г. Пирсъ. Въ едно писмо отъ 16 Юній, той казваше, „прѣзъ минжлій мѣсець въ Цариградъ сж ся шумнжли тѣмни слухове за ужасни свирепости извършени въ Българія.“ Тогава дописникътъ слѣдваше да покаже какво говорѣхж мѣстнитѣ вѣстници и че ужаситѣ въ Българія може-би да надминувахж онѣзи въ Босна и Херцеговина.

Умѣстно е да ся спомѣне тукъ една причина защо Англійскій народъ въобще не знаеше почти нищо за сжщинското състояніето на работитѣ въ Турско. Правителството на онзи народъ е поржчвало на консулитѣ си въ Турція да даватъ колкото е възможно по-благопріятни рапорти за тѣзи държава. Освѣнь много други доказателства върху този прѣдмѣтъ, нма една случка която доста ясно показва това направление на нѣкон отъ Англійскитѣ правителствени мжжіе.

Когато Сжръ Хенри Бюлверъ бѣше Англійскій

---

1) *Bulgarian Horrors*, отъ R. Hon. W. E. Gladstone, *М.*
В. стр. 13.

посланикъ въ Цариградъ, правителството испрати-
ло до консулитъ си въ Турско едно окръжно писмо,
въ което изисквало отъ тѣхъ да испратятъ свѣдѣнія
за състояніе на страната. Съ това окръжно писмо,
посланикътъ пратиъ на консулитъ по едно друго
писмо, въ което имъ поръчвалъ да направятъ рапор-
титъ си колкото бѣ възможно по-благопріятни за
Турцитѣ. По злощастіе или по незлощастіе, бѣго
го рѣчьень вече, единъ отъ консулитъ прислѣ окръ-
жното писмо безъ онова на посланика. Онзи кон-
сулъ написалъ едно точно и вѣрно изложение за
работитѣ въ Турско и за скърбното състояніе на
жителитѣ въ онѣзи области. Послѣ му пристигнало
и писмото на посланика, и тогава консултѣ пи-
салъ извинѣніе за дѣто бѣ казалъ истината.¹⁾ Не е
чудно, прочее, че народътъ у Англія не знаеше почти
нищо за сжщинското състояніе на Христіанитѣ въ
Турско. „Азъ не ся очудихъ . . нито наскърбихъ“ ка-
залъ Лордъ Хартингтонъ на 3-й Ноемв. 1876. „за из-
бухваніето на негодованіето което ся случи при при-
еманіето на новината за тѣзи свирепости. Тогава за
първъ пѣтъ ся отворихъ очитѣ на Англія за сж-
щинскій характеръ на Турското правителство.“²⁾

Гласътъ въ *Дейли Ньюс* събуди много Англича-
нини отъ дълбокъ сънъ, и тѣ почнахъ най-усърдно
да питатъ правителството си за источнитѣ работи.
Това заявленіе между Англійскій народъ показва яс-
но че множество Англичани сж подкрѣпавали една

1) The Ottoman Power In Europe, отъ E. A. Freeman,
стр. 262.

2) Three Years of The Eastern Question, отъ M. MacLoll,
стр. 135.

политика като сж мислили че тя не е била несправедлива, но щомъ почнахъ да ся боятъ че тѣзи политика може би да е съсипителна за нѣкон народи, тогава кръвта имъ възврѣ. Въ Англійскій народъ, види ся, има благородна кръвъ, която не може да търпи неправда, когато я знае. Но какво бѣ поведеніето на правителството и на подкрѣпителитѣ му? Министерството ся стараеше по всѣкаквъ начинъ да скрие отъ народа си както други Турски злодѣянія тѣй и ужаситѣ въ Българія

На 14/26-й Юній, Аргайлскій Дукъ, въ Дома на Лордоветѣ, и Г-нъ Фостеръ, въ Дома на Народнитѣ Прѣдставители, усърдно питахъ министерството какви свѣдѣнія имаше то относительно до онова което бѣ ся обнародвало въ *Дейли Шюсъ* на 23-ій. Въ отговоръ на Г-нъ Фостера, Г-нъ Дизраели (сега Лордъ Бикънсфилдъ) казалъ : « Ній нѣмами никое свѣдѣніе което да оправдае слуховетѣ на които високопочитаемій Господинъ ся относи. » ¹⁾ Забѣлѣжете добръ, на 14/26-й Юній, близо мѣсець и половина слѣдъ извършваніето на ужаситѣ, Британското правителство, което уж бѣ пратило флотата си да защитава Христіанитѣ, не бѣ чуло почти нищо отъ консулитѣ си за дѣлата които бѣхъ ся извършили въ Доспатскитѣ планини и по разни мѣста въ Пловдивското и Сливненското полета! Благородній Лордъ продължавалъ на 10-ій Юлій : « Азъ нѣмамъ никакво съмнѣніе че е имало свирѣпни дѣла въ Българія. Възстаннически войни всѣкога сж свирѣпи, но азъ ся съмнѣвамъ

---

1) Bulgarian Horrors, отъ R. Hon. W. E. Gladstone, M. P.
стр. 13.

че момичета сж били проддени въ робство, и че 10,000 души сж били затворени въ тѣмници. Азъ, нанстина, ся съмнѣвамъ да ли има (въ Турско) затворници за толкова души, или дали мжченія сж ся вършили въ такъвъ голѣмъ размѣръ между единъ Источенъ народъ (Турцитѣ) който, вѣрвамъ, рѣдко прибѣгнѣва до мжченія.¹⁾ Освѣнъ това, той казалъ че ако е имало ужаси, тѣ сж били извършени и отъ двѣтѣ страни; както Българитѣ на Турцитѣ тѣй и Турцитѣ на Българитѣ. На 10-ий Юній, 1876, Лордъ Бикънсфилдъ не вѣрваше че Турцитѣ продавахъ и обезчестявахъ момичета, и че прибѣгвахъ до ужасни мжченія, ако и да знаеніе ужаситѣ въ Хіосъ, въ Гръція, въ Сирія, въ Солунъ и другѣдѣ; той даже не вѣрваше да ли въ Турско имаше тѣмници довольно за 10,000 души! Ній не можемъ да си истълкуваме, серіозно ли говорѣше онзи държавенъ мжжъ или ся подиграваше съ ужаснитѣ мжченія и страданія на злощастній ни народъ.

Нѣком Турколюбци похвалявахъ Г-нъ Дизраели и казвахъ че изслѣдваніята послѣ доказали че той ималъ право да ся съмнѣва, но истината е, че изслѣдваніята доказахъ неопровергаемо че съмнѣніята и утвърждаваніята на онзи мжжъ бѣхъ съвсѣмъ безосновни. Да оставимъ многото други доказателства, Г-мъ Беарингъ, Англіійскій комисаръ, самъ казва че само въ единъ хамамъ имало затворени повече отъ 260 злощастни Българи, които послѣ ся прѣмѣстили въ единъ ханъ, защото забтіетата не можели вече да влѣзватъ въ хамама по причина на

1) Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 29.

Смъртоносній смрадъ. А колко хамами и ханове има въ Турско? Лордъ Бикънсфилдъ, обаче, не вѣрваше че Турцитѣ могатъ и хамами и ханове да прѣтворятъ въ затворници. Но най-чудното отъ всичко, може би, е дѣто Г. Дизраели въсхваляваше Черкеситѣ. Тѣзи чловѣци сж живѣли мирно за двадесетъ години. Тѣхното поведеніе е било задоволително, и не е имало никакви клѣвети върху тѣхъ за диво обхожденіе. Тѣ сж разработили чифтлицы и сж съградили села, и прѣзъ всичкото това врѣме азъ вѣрвамъ че не е имало никакви оплакванія отъ тѣхъ. Първъ министръ на Велика Британія ли бѣ лицето което говорѣшете тѣзи думи! Имала ли е онѣзи държава посланници и консули въ Турско!

Колкото за опозоряваніето и поробваніето на момчета и момчета ще дамъ, за онѣзи които може би още да иматъ нѣкакво съмнѣніе върху този прѣдметъ, едно отъ най-последнитѣ и най-испеченитѣ свидѣтелства. Единъ Американскій религіозенъ вѣстникъ „Christian Union“ (Христіанско Единство) е обнародвалъ, на 25-ий Декемврій 1878, едно писмо подъ заглавіе: „Христіански дѣца държани като робіе,“ което дописникътъ му испратилъ отъ Цариградъ съ дата 26-ий Ноемврій 1878. Чловѣколюбивъ й дописникъ, който добръ знае що става въ Турція, при друго казва: „Едно отъ най-скърбнитѣ слѣдствія въ опустошеніето на България отъ Турцитѣ е че голѣмо число Христіански дѣца сж били *продадени* и сега ся държатъ като *робіе* въ Цариградъ, Мала Азія, Сирія и Египетъ.“ Ще забѣлѣжъ че за *освобожденіето* на много момчета и момчета отъ *заробителитѣ* имъ, нашій народъ *дължи много*

на нѣкои челоуѣколюбци въ Цариградъ, а особно на единъ Гръкъ, именемъ Стаматіади Спануди, който за това много пѣти излага живота си въ най-голъма опасностъ. Спорѣдъ както ся научавамъ, този благодѣтель е билъ принуденъ да побѣгне отъ Цариградъ.

Нека чуемъ и думитѣ на Лордъ Дерби въ онзи случай, т. е. какъвъ отговоръ той даде на 26-ий Юній. „Азъ живо си припомямъ,¹⁾ казалъ той, „за извънреднитѣ възбудителнитѣ обстоятелства които ни пристигахъ отъ день на день и отъ седмица на седмица, прѣди деветъ години, прѣзъ врѣмето на Критското възстаніе. Азъ дързнахъ тогава да изразя нѣкакво съмнѣніе за точността имъ (на слуховѣтъ); сега дързнавамъ да кажъ че деветъ десети отъ онѣзи слухове излѣзохъ неистинни.“²⁾ Тѣй заключаваше благородній Лордъ че и слуховѣтъ за ужаситѣ въ България щѣхъ да излѣзатъ повечето лъжовни, но свѣтътъ знае сега какви сж били слѣдствіята на изслѣдваніята. Всичкитѣ безпристрастни изслѣдуватели свидѣлствуватъ че свирепоститѣ на Турцитѣ върху Българитѣ сж били ужасни.³⁾ Самъ Г-нъ Беарингъ туря числото на убититѣ въ студена кръвъ не подолѣ отъ 12,000 души. Лордъ Дерби по-послѣ самъ исповѣдва че е билъ измаменъ въ утвърждаваніята си. Въ депешата си до Съръ Х. Елліота, отъ Сеп. 21 1876, той казва че страховѣтъ за ужаситѣ на Турцитѣ и Черкезитѣ „сж подтвърдени до най-пълната обширность.“³⁾

1) Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 29.

2) The War In The East, A. J. Schem стр. 192.

3) England's Policy In The East, отъ B. H. De Worms, стр. 161.

Попитанъ върху този прѣдмѣтъ, Съръ Х. Елліотъ отговори по сжщій студень начинъ че нѣмалъ свѣдѣнія които да оправдажтъ слуховѣтъ за ужаснитѣ кланія и опустошенія въ Българія. Извѣстно ни е, обаче, че той имаше нѣкои добри свѣдѣнія върху този прѣдмѣтъ, и можѣше да има още повече ако да не бѣ ся показалъ толкозь пристрастенъ Турколюбець. Но и колкото имаше той не ги съобщаваше на правителството си. Под-консулъ Брофи бѣ му пратилъ отъ Бургасъ нѣкои свѣдѣнія за ужасни дѣла около Бургасъ и въ Бояджикъ, а Съръ Х. Елліотъ държалъ този рапортъ въ Цариградъ и едвамъ на 8-ий Септемврій, когато вълненіята у Англія станяхъ много голѣми, той го прати съ тѣзи забѣлжителни думи: 'Приключената депеша отъ под-консулъ Брофи ся види да не е била испратена, както трѣбваше, когато ся е пріела.' Отъ това е явно колко усърдіе е ималъ посланиникътъ да осветли правителството си върху ужасното състояніе на Христіанитѣ въ Турція.

Когато министерството въ Лондонъ и Англійскій посланикъ въ Цариградъ, заедно съ подкрѣпителитѣ си въ тѣзи политика, ся стараехъ да намалятъ и даже да покріжтъ прѣдъ Англійскій народъ ужаситѣ на Турцитѣ върху Българитѣ, частни лица отъ другата страна почнахъ повече да ся интересувать върху този прѣдмѣтъ и да искать да узнажтъ сжщинското състояніе на работитѣ въ Истокъ. Дописницитъ на *Дейли Нюзъ*, а по-послѣ и дописницитъ на Лондонскій *Таймсъ* и на други Англійски вѣстници почнахъ по-често и по-положително да гозорять за тѣзи ужаси. По онова врѣме между

нителството и една голѣма часть отъ Англійскій народъ, която ся стрѣснѣ отъ свѣдѣніята за Турскитѣ свирепости, ся почнѣ една доста силна борба. Повечето Консерватисти бѣхъ на турколюбивата партія, а почти всички Либерални усърдно дѣйствувахъ въ полза на Христіанитѣ. Въ Лондонъ Турколюбцитѣ бѣхъ доста силни, но вънъ отъ Лондонъ другата партія бѣ по-силна. Не ще сбъркаме, мислѣ, ако кажемъ че никога другъ пѣтъ не сѣ ставали толкозъ буйни и толкозъ топли заявленія у единъ народъ за свирепости сторени противъ другъ народъ отъ друго племе, колкото тѣзи които станяхъ у Англійскій народъ противъ ужаситѣ извършени върху нашия Българскій народъ.

Високопочитаемитѣ Господа: Глядстонъ, Аргайлскій Дукъ, Фостеръ, Маркизъ Хартингтонъ, Лордъ Гранвилъ и други дѣйствувахъ въ Парламента и усърдно изискувахъ отъ министерството си да обърне потребното вниманіе къмъ плачевното сѣстояние на страдащитѣ Христіани въ Турско; а вънъ отъ Парламента между народа почнахъ да ставатъ голѣми събранія, които силно осаждахъ Турскитѣ ужаси и правѣхъ рѣшенія да настояватъ прѣдъ правителството си щото то не само да не подкрѣпѣва вече Турската власть, но да почне да работи въ полза на страдащитѣ, или поне да е неутрално. Спорѣдъ Дръ К. Иречекъ, въ Англія сѣ ставали върху този прѣдмѣтъ около 450 събранія. Повечето отъ тѣхъ сѣ били доста голѣми като сѣ състоели отъ по нѣколко хиляди души народъ, и много отъ тѣхъ сѣ ся прѣдвождали отъ най-високи личности въ Англія, ~~Лордъ~~ Лордъ Шафтсбери, Уестминстерскій Дукъ и дру-

ги. Освѣтъ това, Г-да Глядстонъ, Брайтъ, Фрименъ, Ричардъ, Смитъ и много други мжже пишѣхъ статии по вѣстниците и по периодическитѣ списанія и обнародвахъ разни брошури и книги въ които доказвахъ и осждахъ злотворствата на Турцитѣ и призовавахъ народа си и правителството си да дѣйствувать въ защита на Христіанитѣ. Дружество ся състави въ Лондонъ, „The Eastern Question Association“ (Дружество по Источній Въпросъ), което ся стараше да печати разни книги по Источній Въпросъ въ защита на Христіанитѣ.

Някой другъ иноплеменникъ, може би, не е говорилъ толкозь пріятелски и не е дѣйствувалъ толкозь усърдно за доброто на другъ народъ, колкото горѣспомѣнитѣ и други правдолюбиви лица въ Англія сж говорили и дѣйствували за доброто на нашия народъ, и мене е жално че не можъ въ тѣзи книжка да направя нѣколко извлѣченія отъ тѣхнитѣ скаски и списанія. Тукъ ще извлѣка, обаче, една частъ отъ думитѣ на Високопочитаемій Г-нъ Глядстона, бившій първъ министръ на Велика Британія. Слѣдъ като говори за кланіята въ Българія и за Источній Въпросъ, той сключава съ слѣдующитѣ забѣлжителни думи:

„Азъ ся повръщамъ на, и свършвамъ съ онова което е и Конецътъ и Началото на този великъ и най-плачевенъ прѣдмѣтъ. Единъ старъ слуга на Короната и на Държавата, азъ умолявамъ съотечественниците си, на които може би много повече отъ кой да е другъ народъ въ Европа зависи да изискватъ и да настояватъ щото нашето Правителство, което е работило по една посока, ще почне да рабо-

ти по друга, и ще приложи всичката си сила да се съдружи съ другитѣ Европейски Държави за да се сполучи прѣвратеніето на Турската изпълнителна властъ въ България. Нека Турцитѣ да вършатъ сегашностѣ си злодѣйства само по единѣй възможенъ начинъ, т. е. като очистятъ себе си. Азъ ся надѣвамъ че забѣтѣтата имъ и мюдиритѣ имъ, бинбашитѣ имъ и юзбашитѣ имъ, каймакамитѣ имъ и пашитѣ имъ, всичкитѣ до единъ, въкупомъ, ще ся очистятъ отъ областта която тѣ сж опустошили и осквернили. Това съвършено избавленіе, това най-блаженно спасеніе, е самото възнагражденіе което можемъ да направимъ въ паметта на онѣзи купища върху купища отъ мъртви тѣла; на опозорената чистота както на майки тъй и на дѣвци и на дѣца; на образваността която е била поругана и посрамена; на законитѣ на Бога или, ако обичашъ, на Аллахъ; на правствениото чувство и на челоувѣчеството въобщо. Нѣма ни единъ виновникъ въ нѣкоя Европейска тъмница, нѣма ни единъ челоувѣкоядецъ въ островитѣ на Южното море, чіето негодуваніе не би ся подигнало и възвряло при повтаряніето на онова което ся е извършило, което твърдѣ късно е било испитано, но което още остава не отмѣстено; което е оставило задъ себе си всичкитѣ гнусни и всичкитѣ свирепи страсти които го произведохъ, и което може пакъ да изникне въ друга убійственна жѣтва .... Никое правителство не е сѣгрѣшавало нѣкога тъй; никое не е доказало себе си толкозь безмощно за прѣобразование. Ако въ тѣзи велика криза ся позволи на изпълнителната властъ на Турція да поднови характера на сжществованіето си въ България,

тогава отъ началото на гражданското общество нѣма записанъ ни единъ протестъ който човекъ е направилъ противъ нетърпимо злоуправленіе, или единъ ударъ който той е ударилъ върху омерно тиранство, който (протестъ или ударъ) не трѣбва отсега да ся счита като вина.¹⁾

И Турколюбцитѣ не стоехъ мирни съ перата си. Тѣ всячески ся стараехъ и ся старахъ да покажатъ че ужаситѣ въ Българія ся начинхъ първо отъ Христіанитѣ, и че свирепоститѣ на Турцитѣ върху Българитѣ не бѣхъ твърдѣ голѣми. Единъ историкъ и добръ подкрѣпителъ на Турколюбивата политика, като говори за вълненіята въ Англія, съ скръбъ казва: „Народнитѣ вълненія сж били дълбоко подигнати, и за нѣколко седмици почти за нищо друго не ся говорѣше или пишѣше освѣнъ за дяволското злодѣйство на Турція, и за неправдитѣ противъ Источнитѣ Христіани. Съвсѣмъ ся забрави или ся отрече че Источнитѣ Христіани сами бѣхъ починили адскитѣ работи, и че *Турцитѣ само повторихъ и увеличихъ злодѣйството което тѣ бѣхъ научени*“²⁾ (отъ Христіанитѣ). Такъвъ е билъ языкътъ на тѣзи нартія.

Забѣлѣжете добръ, Турцитѣ вършѣхъ онова което *бѣхъ научени отъ Христіанитѣ*! Христіанитѣ въ Хиосъ научихъ Турцитѣ да ги колятъ, да ги опозоряватъ и да ги заробватъ; Христіанитѣ въ Ливанската областъ научихъ Турцитѣ да ги исколятъ и да оставятъ тѣлата имъ на кучетата; Христіанитѣ

1) Bulgarian Horrors, отъ R. Hon. W. E. Gladstone, M. P. стр. 31.

2) Cassell's History of The Russo-Turkish War. стр. 55. ■ ■

въ Гръция и въ Критъ научихъ Турцитѣ да ги истребятъ; Христіанскитѣ консули въ Солунъ научихъ Турцитѣ да ги убиватъ по най-звѣрскій начинъ; Христіанитѣ въ Българія научихъ Турцитѣ да ги убиватъ на купища и да оставятъ труповетѣ имъ на кучетата и на орлитѣ! Нека читателѣтъ самъ да следи на коя страна е истинната, и на коя пристрастността.

Нѣкои членове на Парламента ся опитвахъ шестъ пѣти да направятъ министерството си да отвори въпроса за кланіята въ Българія да се разискува подробно въ онзи Домъ но безъ сполука. Вълненіята между народа противъ Турскитѣ дѣла и противъ турколюбивото настроеніе на министерството постоянно земаше по-голѣми размѣри. Турколюбивата партія почна бърже да губи силата си. Министерството разбра че не ще може да стои сръщо буйнитѣ заявленія на народа си. Най-послѣ то бѣ принудено да испрати особна комиссія на мѣстата дѣто ся казваше че бѣхъ ся извършили ужаситѣ за да испита за работитѣ точно. На 7/19-иъ Юлій ся испрати Г-нъ Беарингъ, членъ на Англійското консулато въ Цариградъ. На сѣщето врѣме и Г-нъ Скайлъръ, главній Американскій консулъ въ Цариградъ, придруженъ отъ Князь Чертелевъ, Г-нъ Маг-Гейнъ и отъ нѣкои други лица, дойде да изслѣдува сѣщитѣ ужаси. Азъ нѣма да говорѣмъ за тѣхнитѣ рапорти; ще кажемъ само че наший народъ дължи вѣчна признателность на тѣзи безпристрастни изслѣдователи, които доказахъ по неопровѣргаеми начини ужаснитѣ дѣла на Турцитѣ и Черкезитѣ. Освѣнъ това, тѣ избавихъ много наши братія отъ тъмницитѣ и отъ бѣсилата.

Нѣкои противници, между тѣхъ Г. Лейардъ, сж ся старали да посочатъ че тѣзи коммисари доста бѣхъ прѣувеличили числото на убититѣ и другитѣ злостворства, но Г-нъ Беарингъ изново изслѣдува дѣлото си, и повторително утвърди че числото на убититѣ въ студена кръвъ не е било по-долу отъ 12,000 души. Тѣзи почитаеми Господа утвърдяватъ, още, че Българитѣ не бѣхъ направили никакви свирепости въ чистата смисль на думата, върху Турцитѣ и че въ Българското възстаніе не е имало инородни дѣйци.

На 11-ий Августа, 1876, състрадателитѣ съ погинувающитѣ Христіани въ Турско сполучихъ да ся отвори въпросътъ за кланіята въ България за разискваніе въ Парламента. Г-нъ Ашлей прѣдложи прѣдмѣта съ особно настояваніе, и неговата стѣпка ся подкрѣпи и отъ двѣтъ страни на Домътъ. Тогава Г. Дизраели каза че правителството му имало постоянни съобщенія съ посланника си въ Цариградъ, но той и тогава защищаваше Турското правителство и до нѣкъдѣ нападаше Българитѣ.¹⁾

Когато народътъ въ Англія тѣй ся вълнуваше и настояваше за наказаніето на злодѣйцитѣ, Съръ Х. Елліотъ пишѣше отъ Цариградъ че интереситѣ на Англія изискувахъ да ся поддържа Турската власть, безъ да ся обръща вниманіе дали 10,000 или 15,000 хиляди Българи сж погинули въ ужаснитѣ кланія. Депешата му отъ 4-ий Септемврій, 1876, е едно отъ най-чудноватитѣ дипломатически произведенія. Въ нея той казва че Българитѣ сж жънжли

---

1) Bulgarian Horrors, отъ R. Hon. W. E. Gladstone M. P.
стр. 17.

каквото сѣ съяли, че той, както и нѣкои други държавни мѣжѣ на Англія, ще употрѣби всичкитѣ си сили за поддържаніето на Турція, и че тѣзи политика не бива да се промѣни по причина на ужаситѣ, които станали извѣстни на Англійскій народъ. Студеній и турколюбивій начинъ на говореніето му го прѣдстави като да нѣма този чловѣкъ никакво съчувствие съ страдащи твари, като да нѣма никакво родителско, или братско, или сестринско сърдце.

Ще свършихъ като забѣлѣжхъ че ній много дължимъ на щедритѣ чловѣколюбци въ Англія, въ Руссія и другѣдѣ за дѣто тѣ се притекохъ съ помощитѣ си и избавихъ злощастнитѣ ни братія и сестри не само отъ горки страданія, но множество отъ тѣхъ даже и отъ смърть.

Цариградската Конференція и Турската Конституція.

Работитѣ въ Истокъ ставахъ постепено по-заплетени. Ужаситѣ въ Босна, Херцеговина и въ Българія се продължавахъ. Сърбія и Чернагора бидохъ принудени да се бѣжтъ съ Турцитѣ. Вълненіята между Англійскій народъ бърже нарастявахъ и Британското правителство разбра че не ще може да стои сръщо заявленіята на народа си, и за това се рѣши да дѣйствува повидимому въ полза на Христіанитѣ. Припознавами че и нѣкои отъ членовѣтъ на правителството се убѣдихъ за голѣмитѣ ужаси на Турцитѣ и искрено искахъ да се спомогне на страдащитѣ.

На 5-ий Октомврій и на 4-ий Ноемврій, Лордъ Дерби прѣдложи на силитѣ да стане въ Цариградъ

на международна Конференция, която да размисли бдства за умиротвореніето на источнитѣ работи, за осигореніе имота, честта и живота на Хри-анитѣ въ Турско, на които щѣше да се даде е-въ видъ самоуправленіе (автономія). Конференция-щѣше да се състави отъ високи държавни мж-е. Всичкитѣ сили одобрихъ прѣдложеніето на Ан-йското правителство. Прѣдставителитѣ на сили-ся събрахъ и прѣдварителнитѣ засѣданія на-ференцията, въ които не присѣдствувахъ Турски-бдставители, се продължавахъ отъ 11-й до 21-й-емвріи 1876 (п. с.).

Въ тѣзи засѣданія Конференцията рѣши да се-дѣли Българія на двѣ области отъ които всѣка-ше да се управлява отъ единъ главенъ управн-лъ Христіанинъ, който можѣше да бѣде или Тур-й подданикъ или иностранникъ. Силитѣ щѣхъ да-обряватъ тѣзи главни управители, назначавани-ь Портата. Въ Българія влизахъ, спорѣдъ Конфе-цията, цѣла Сѣверна [Българія освѣнь дѣто се-наше една часть на Сърбія, по-голѣмата часть-ь, Срдня Българія и голѣма часть отъ Юж-Българія или Македонія до задъ градътъ Би-я. Народна войска (милиція) щѣше да се обра-а въ Българія, а Турскитѣ войски щѣхъ да се-аничатъ въ крѣноститѣ и въ главнитѣ градове.-внитѣ злодѣйци въ ужаснитѣ кланія щѣхъ да се-ажатъ. На Босна и Херцеговина се давахъ по-ни правдини, а на Чернагора и на Сърбія се у-ивахъ малки части отъ земя. Туряніето въ дѣй-іе на тѣзи и други прѣобразованія за благосѣ-яніето на цѣлото населеніе отъ всѣкой народъ

вѣра, щѣше да ся надзирава, за една година, отъ една общенародна комисія подкрѣпявана отъ чуждестранна войска. Тѣзи бѣхж, вкратцѣ, нѣкои отъ главнитѣ рѣшенія на прѣдварителната Конференція.

Засѣданіята на пълната Конференція, въ която имаше и Турски прѣдставители, ся продължаваша отъ 11/23-ий Декемврий, 1876, до 8/20 Януарій 1877. Щомъ като ся събрахж държавнитѣ мѣжю Турскитѣ прѣдставители почнахж да ся поругаватъ съ тѣхъ. Тѣ казахж че възстаніето въ България бѣ ся помирило отъ Турскитѣ власти съ твърдѣ малю жъртви. Тѣзи подигравка бѣше толкозъ низска, щото Маркизъ Сализбери, прѣдставитель на Велика Британія, бѣ принуденъ да протестира противъ това грубо заявленіе на Сафветъ наша.

Въ сѣщото врѣме почнахж да гърмятъ сили топове, които ехтѣхж по цѣлій Босфоръ. Турскитѣ прѣдставители явихж на Конференціята че гърменіето бѣ въ знакъ на проглашеніето на славната Отоманска Конституція, която Султановото правителство бѣ благоволило да подари на всичкитѣ си поданици. Ний нѣма да доказваме че и това заявленіе на Турція бѣ едно горчиво поруганіе на Европа, прѣдставена въ лицата на най-високи нейни държавни мѣжје. Достозабѣлѣжително е, обаче, това, че въ този случай Турція постъпи по сѣщій начинъ както и на 1856. Както тогава, като бѣ ся събралъ Конгресътъ въ Парижъ, Портата прогласи славній си Хати-Хумаюнъ, така и сега, като бѣ ся събрала Конференціята въ Цариградъ, тя прогласи още по-славната си Конституція; и както тогава измама Европа съ голѣмитѣ си обѣщанія, така и сега искаше ъ

пъзмами Европа съ още по-големитѣ си, въ нѣкои
отношенія, обѣщанія въ Конституціята, за която ни-
кой Христіанинъ въ Турція, освѣнъ онѣзи на които
Турското правителство плащаше, и освѣнъ нѣкои
които бѣхъ принудени да я защищаватъ, не вѣрва-
ше че щѣше да чини повече отъ Хати-Шерифа, отъ
Хати-Хумаюна и отъ други славни хартии. При това,
тя бѣ убійствена за Христіанскитѣ народности, ка-
то изискваше отъ тѣхъ да промѣнятъ народнитѣ си
имена и да почнатъ да ся наричатъ Отоманци —
Турци. Негодованіето на Българитѣ, на Гръцитѣ и
на Арменцитѣ противъ този лукавъ кроежъ бѣ голѣмо,

Турскитѣ прѣдставители въ Конференціята за-
даваха разни възраженія на рѣшеніята които прѣд-
варителната Конференція бѣ направила. Тѣ не при-
маха границитѣ на Българія, одобряваніето или под-
твърждаваніето на главнитѣ управители отъ силитѣ,
надаването на международната комисія за при-
ложеніето на прѣобразованіята, помощта на чужде-
странна войска, ограниченіето на Турскитѣ войски
въ крѣпоститѣ и въ главнитѣ градове, и нѣкои дру-
ги точки; съ една речъ, Турція не приемаше ника-
къмъ мѣрка, която ся виждаше за необходимо сръдство и
само поръчителство за изпълненіето на обѣщаніята
и за защитата на Христіанитѣ. Самото поръчител-
ство, което Турція приемаше, бѣ Конституціята. Тя
бѣ готова да има Христіански управители и смѣс-
ни комисии, които да нагледватъ туряніето въ дѣй-
ствието на прѣобразованіята, но настояваше тя сама
да върши това, безъ да има право нѣкоя сила да
ся мѣси въ работитѣ ѝ. Тя искаше да прави както
е правила. Турчинътъ настояваше да му ся дадатъ

сжщитѣ прѣимущества които му ся дадохъ на 1856, безъ да помисли че той е ималъ повече отъ цѣли двадесетъ години прѣзъ които да покаже дали исти или да ли може самъ да тури прѣобразованіята си въ дѣйствиѣ.

Прѣдставителитѣ на Европейскитѣ сили доста прѣпначихъ и ослабихъ исканіята си, но при всичко това, Портата пакъ не прие прѣдложеніята нмъ, и тѣ оставихъ Цариградъ, спорѣдъ наставленіята на правителствата си.

Такива високи личности на такива шесть велики сили, никога не сж приимали такова низско поруганіе отъ такова правителство каквото е Турското; а понеже тѣзи високи личности не прѣдставлявахъ себе си, но правителствата си, то никон други такива шесть велики сили, отъ като ся е свѣтъ създакъ, не сж били тѣй подиграни както въ този случай шестѣтъ велики Европейски сили бидохъ подиграни отъ Турція.

Защо биде тѣй? Защо Турція не прие прѣдложеніята на Европейскитѣ сили, и защо нѣкои отъ западнитѣ правителства стоехъ тѣй хладнокрѣвно къмъ това Турско поруганіе? Единъ, само единъ вразумителенъ отговоръ може да ся даде на това питаніе. Англійското Правителство не бѣ искрено въ тѣзи работа. Припознавами че Турція слѣпо употребяваше, но ако всичкитѣ сили бѣхъ усърдни въ дѣлото, тя не можеше да противостои. Италианскій министръ на иностранныитѣ дѣла изрази сжщото убѣжденіе прѣдъ Лордъ Сализбери; сжщото е било мнѣніето и на министритѣ на другитѣ сили. *Къ нѣмами никакво съмнѣніе че ако Англійското прав-*

телство бѣ толкозъ усьрдно за изпълненіето на рѣшеніята на Конференціята колкото бѣше послѣ за намаленіето и за расподѣленіето на Бѣлгарія, Турція щѣше тихо да слуша каквото ѝ ся говорѣше.

Далечъ да е отъ насъ да осѣдимъ Маркизъ Сализбери за поведеніето му въ този случай. Колкото зло и да на е направилъ въ послѣдующитѣ си дѣла, тогава той искрено дѣйствуваше въ полза на Христіанитѣ; да, въ истинната полза и на самитѣ Турци. Той употреби всичкитѣ си сили да убѣди Портата да приеме прѣдложеніята на силитѣ; той ѝ доказваше че отхвърляніето на тѣзи прѣдложенія щѣше да е убійствено за нея. Край него, обаче, имаше и другъ Англійскій прѣдставителъ, Съръ Хенри Елліотъ, на когото вліяніето е било убійствено не само за Христіанитѣ въ Турція, но както е явно вече и за сама Турція. Той постоянно ся старасше да убѣждава правителството си да не зема принудителни мѣрки противъ Портата. Лордъ Сализбери градѣше, а Съръ Х. Елліотъ разграждаше. Въ депешата си отъ 10-й Декемврій, 1876, слѣдъ като расправяше на Лордъ Дерби за рѣшеніето на Турцитѣ да противостоятъ на исканіята на Европа, Съръ Х. Елліотъ казваше: „Христіанскитѣ населенія сж толкозъ едногласно противни на зашлащителното нападеніе на Руссія, колкото и самитѣ Турци, защото тѣ виждатъ че това ся върши за интереса на една особна народностъ отъ която тѣ треперятъ и която въ сжщото врѣме прѣзиратъ.“¹⁾

Цѣлѣта на тѣзи денешъ на Елліота бѣше да

¹⁾ Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 82.
The Levant Herald, 25 Feb. 1877.

направи Английското правителство и Английскій народъ да мислятъ че Българитѣ сж малко и че голѣмата частъ даже отъ Христіанскитѣ населенія въ Турція щѣхъ да противостоятъ на смазваніето на Турската власть.

Кои бѣхъ тѣзи „Христіански населенія“ които „единогласно“ щѣли да противостоятъ на Рускитѣ заявленія, ній не знаемъ. Арменцитѣ не сж, защото ній твърдѣ добрѣ знаемъ тѣхнитѣ чувства и стремленія. Ній не сме срѣщали ни единъ Арменецъ който да ся сърди, защото ся даватъ правдини на Българитѣ и на другитѣ Христіански народи въ Европейска Турція. Никой отъ тѣхъ не притязавъ че народътъ му има право да владѣе Европейски области. Тѣ не можтъ да скърбятъ като гледатъ други свои братія Христіани да добиватъ нѣкои права и да ся избавятъ отъ страшни угнетенія. Самото пѣщо което тѣ най-усърдно и най-справедливо желаятъ е да ся дадатъ и на тѣхъ подобни права въ Армения. Ако Съръ Х. Елліотъ не ся увѣрява въ това, той пека прочете прошеніята които Арменскій народъ е подавалъ на силитѣ. Нека, напрімѣръ, да види що казвахъ Арменцитѣ въ прошеніето си подадено на Английскій министръ въ Лондонъ, което е обнародвано и въ *„Константинополь Мессенджеръ“*.¹⁾

Въ това си прошеніе Арменцитѣ въ Лондонъ които безъ друго трѣбва да разбиратъ чувствата на народа си поне толкозъ добрѣ колкото Съръ Х. Елліотъ ги проумѣва въ палата си у Пера, не само че не протестиратъ противъ Рускитѣ заявленія, но я-

1) The Constantinople Messenger, 24 July, 1878.

вно казватъ че ако Европа не имъ помогне да се избавятъ отъ Кюрдитѣ и отъ други диви орди, то една голѣма частъ отъ Арменцитѣ въ Турція ще се прѣселятъ въ Руска земя дѣто животътъ имъ и имотътъ имъ сж безопасни; остатъкътъ ще потъне въ още по-голѣмо окаянство, и ще положи самата си надежда въ друга война и въ крайното си присъединеніе съ Царя (Рускій).¹⁾ Сжщитѣ чувства на Арменцитѣ ся изразявахъ и чрѣзъ стълповетѣ на Лон. *Таймсъ*.¹⁾ Арменцитѣ горѣщо желятъ народното си освобожденіе, но въ противень случай тѣ прѣдпочитатъ Руското правителство, защото тамъ имотътъ и животътъ имъ сж безопасни.²⁾ Прѣселеніето на Арменцитѣ въ Руссія, което става при оттегляніето на Рускитѣ войски, доказва това по единъ най-неопровергаемъ начинъ.

Що направи западна Европа, особно Англія, за тѣзи горки Арменци, за тѣзи злосчастни жъртви на Турцитѣ и на Друзитѣ? Това Арменцитѣ най-добрѣ знайтъ. Берлинскій Конгресъ трѣбваше да придобіе за Арменія по-голѣми права, а не да ѝ отнеме и основа което Свято-Стефанскій Договоръ осигоряваше за нея.

Толкозъ за чувствата на Арменцитѣ.

Колкото зи Гръцитѣ, мнозина отъ тѣхъ негодувахъ, но тѣхното негодованіе никакъ не бѣше за такава причина каквато денешата на Съръ Х. Елліотъ лукаво внушаваше. Ако нѣкой западенъ мъжъ ся е двоеумилъ да ли Гръцитѣ ся радвахъ и ся радватъ въ смазваніето на Турската власть, той трѣб-

---

1) The Times, London, 20 March, 1878.

на само да си припомним изново въляненіята на този народъ въ Гръція, въ Критъ и въ Епиръ и Тессалия прѣзъ настоящій вѣкъ, а особно прѣзъ миналитѣ 12 години. Нека си припомним че миналата година 10,000 Гръци отидохъ прѣдъ правителството въ Атина и викахъ, война противъ Турція ! Нека си припомним, при това, колко горчиво бѣ негодуваніето на Гръцитѣ противъ Англія, когато тѣ ся увѣрихъ че тѣхното правителство бѣ въздържано отъ Англіиското правителство да не обяви война срѣщо Турція тѣй да помогне за освобожденіето на братіята им въ Критъ, въ Епиръ и въ Тессалия отъ угнетеніето на Отоманцитѣ.

Негодованіето на Гръцитѣ бѣ за съвсѣмъ друга причина. Тѣ негодувахъ не защото Руссія си имаше Турція, но защото тѣзи сила не бѣ готова да даде на тѣхъ и онова което не е тѣхно, и върху което тѣ нѣматъ никакво право. Тѣ си въобразаватъ че цѣла Тракія и Македонія сѣ тѣхни области а като Руссія не можеше съвѣстно да наруши правото на Българитѣ и да прѣдаде цѣли Български области на Гръцитѣ, то тѣзи послѣднитѣ ся сърдѣхъ. А дали тѣ имахъ право да ся сърдятъ за това нѣщо, нека всѣкой безпристрастенъ чловѣкъ да рѣши самъ. Днешното прѣселяваніе на Гръцитѣ отъ Турція въ Источна Румелия може би е най-силното опроверганіе на думитѣ на Съръ Х. Елліотъ. Хилядитѣ Гръци които оставятъ жилищата си и бѣгатъ заедно съ Русситѣ и нѣлнятъ Пловдивското и други окржжія, безъ друго не пѣхъ „едногласно“ да противостоятъ на Рускитѣ заявленія.

— Но посланикътъ не бѣ всичката сиѣнка. Мар

ъ Сализбери прие отъ Лордъ Дерби една денеша, 22 Дек. 1876, която при друго казваше: „Правителството на Нейно Величество е рѣшило че Англия не ще се съгласи па, или да съдѣйствува въ принудителни мѣрки, военни или флотни, противъ Портата.“¹⁾ Лордъ Дерби съобщи същето и на Туркия посланикъ въ Лондонъ. На 12-24-ий Декемврий, рускій посланикъ посети Лордъ Дерби и му съди отъ Сафветъ наша, министръ на иностранидѣла на Портата и членъ на Конференцията, едно писмо въ което се казва че Великій Везиръ рѣиелъ това съобщение (на Лордъ Дерби) съ дължа признателность . . . Ти ще изяснишь на негово поодство, въ името на Великій Везиръ, че Висока Порта счита повече отъ всичко на богатата порка на правителството на Нейно Британско Величество.²⁾

Направили Англійското правителство нѣщо за разубѣди Портата отъ това ѣ върване? Напротивъ; на 1/13-ий Януарій 1877, Лордъ Дерби наказа на Лордъ Сализбери, че ако Конференцията ся лючеше безъ да извърши нѣщо, правителството Нейно Величество не щѣше да насилва Портата приеме прѣдложеніята. Освѣиъ това, Турколюбивъ вѣстници въ Англія, които най-добрѣ изразява чувствата на Лордъ Бикънесфилда, въобще надчавахъ Портата да не приема рѣшеніята на конференцията.

То ся знае че Турція нѣмаше да постъпни дру-

1) Cassel's History of The Russo-Turkish War, стр. 82.

2) Three Years of The Eastern Question, отъ Red. Moll, стр. 177.

гояче като знаеше какво говорѣхъ нѣкои вѣстници въ Англія и особно слѣдъ като видѣ повторителнитѣ увѣряванія на Англійското министерство че правителството на Нейно Величество „не ще ся съгласи за принудителни мѣрки“ срѣщо нея. Ній не ся очудваами че Портата отказа да приеме дрѣдложеніята на Конференціята, но ся очудваами защо Велико-Британія испрати високій си държавенъ мъжъ на о-нъзи Конференція. Многогодишна опитность бѣ доказала на цѣлій свѣтъ че само съ прости думи Турція много обѣщава, но нищо не дава на Христіанскитѣ си подданиници, и ній не разбирами, защо бѣ онова славно дохождане, а онова безчестно отхождане на Маркизъ Саллизбери. Пакъ казвами че по никой другъ начинъ не може да ся истълкува вразумително това поведеніе на Портата, освѣнъ че Англійското правителство играеше двоелична игра.

Това явно ся разбира и отъ разискваніята въ самій Парламентъ на Велика Британія. Благородній Аргайлскій Дукъ строго осжди тѣзи двоеликж постъпка на правителството си. Много други Англичани сж осждали министерството си за това. Въ сжщитѣ парламентарни разискванія Лордъ Викънсфилдъ казалъ че Англія е почти всемогуща държава. „Ако земешъ общъ погледъ,“ продължавалъ той, „върху онова щото ся е случило въ всичкитѣ тѣзи дѣла (источинитѣ), самата сила която е извършила нѣщо — и тя е извършила много — е била Англія . . . ., Берлинскій Меморандумъ прѣстанж да сжществува защото Англія отказа да го потвърди.“¹⁾ По сжща-

---

1) *The Times*, London, 18 January, 1878.

причина, повтаряйки ній, Турція не прие прѣдложеніята на Конференціята, защото Англійското правителство не искаше да ся извърши това дѣло, защото то подкрѣпи другитѣ сили. То работеше единствѣнно само да запрашва очитѣ на развълнуваній народъ и на Руссія. Ако да бѣ искрено и усърдно Англійското министерство, то можѣше да направи Турція да слуша.

Това е явно и отъ думитѣ на Лордъ Хуарклифа, който прогласи въ Парламента: „Когато единъ великъ народъ като Англія земе едно положеніе какъ можѣше неговото правителство да избѣгне да не земе мѣрки за да види че тѣхнитѣ думи ся турятъ въ дѣйствиѣ?“ ¹⁾ Доказателството е неопровергаемо; Англійското правителство не съдѣйствуваше искрено за приеманіето на прѣдложеніята, защото то не имъ zelo това „положеніе;“ то не ся стараеше да ся турятъ думитѣ на Лордъ Сализбери въ дѣйствиѣ, защото то нѣмаше сърдце въ тѣзи думи, ако и да бѣ принудено да ги одобри. Слѣдоват. злощастіята и на Христіани и на Мухамеданци отъ безумното неприеманіе на онѣзи прѣдложенія сѣ до една голѣма степенъ, слѣдствія на Англійската политика. Тѣзи истина сѣ исповѣдали и исповѣдватъ даже и най-високи турски държавни мѣжје, както ще спомениемъ по-послѣ.

Трѣбва да ся разбере, обаче, че Турцитѣ не ся надѣваха на мнимото всеиліе на Англія, но на едно всеобщо разбъркваніе. Тѣ не мислѣха че Англія сама щѣше да може да ги избави отъ Руссія и

---

1) *The Times*, London, 18 January, 1878.

отъ Христіанскитѣ ѣ подданици, но ся надѣваше че по край Англія щѣше да ся намѣси Австрія, а може-би и нѣкои други държави, точно както станѣ прѣзъ Кримската война, и тѣй ся лѣжѣхъ че по единъ или по другъ начинъ, тѣ щѣхъ да спечелятъ нѣщо.

На свѣршваніе ще кажъ че почти никой другъ народъ не е изгубвалъ толкозъ благопріятенъ случай да направѣ добро на други народи, и при това да придобіе съчувствіето на тѣзи народи и свосто си вліяніе между тѣхъ, колкото този който Англійското правителство изгуби при сключваніето на Цариградската Конференція. Христіанитѣ въ Турско сърдечно ся радвахъ като гледахъ че всичкитѣ сили задружно дѣйствувахъ за тѣхното добро. Нѣкои отъ Гръцитѣ, наистина, не бѣхъ толкозъ доволни като ся давахъ на Българитѣ такива права, но и тѣ не можѣхъ да не ся радватъ като гледахъ че ся смазваше общій непріятель; самото нѣщо което тѣ ся стараехъ бѣ дано ся дадохъ на тѣхъ повече права. Сърдцата на всички Христіански подданици на Турція почнахъ да тупатъ съвсѣмъ съ други чувства къмъ Англія като гледахъ доброжелателното усърдіе на Лордъ Сализбери въ Цариградъ и заявленіята на народа въ Англія. Никой отъ тѣхъ не ся съмнѣваше че Портата не можѣше да не приеме исканіята на съединена Европа. Но колко горчиво бидохъ тѣ измамени!

Протоколътъ и Войната.

Протоколътъ бѣше най-последното дипломатическо опитваніе на Руссія за умиротвореніето на источнитѣ работи и за придобиваніето на нѣкои права и порж-

чителства за Христіанитѣ въ Турція. Прѣзь Януаріа Князь Горчаковъ отправи до силитѣ една окръжна нота, въ която ги питаше какво мислѣхъ да правятъ слѣдъ упорството на Портата да приеме рѣшеніята на Конференціята. Прѣзь Мартъ Руското правителство покани другитѣ сили да се съгласятъ да подпишѣтъ единъ протоколъ въ който да се съгласятъ да надзираватъ туреніето въ дѣйствиіе исканитѣ отъ силитѣ и обѣщанитѣ отъ Турція прѣобразованія, и въ противенъ случай да зематъ други мѣрки за изпълненіето на тѣзи прѣобразованія. Освѣнъ силитѣ, той щѣше да се подпише и отъ Портата. Англія, Руссія, Франція, Германія, Австрія и Италія се съгласихъ на това и подписахъ протоколътъ въ Лондонъ на 19/31-ий Мартъ. Въ него се изискваше отъ Турція да земе незабавни мѣрки за умиротвореніето на развълнуванитѣ области и за туряніе прѣобразованіята въ дѣйствиіе. Този документъ се прѣдложи на Портата за подписване но тя рѣшително отказа да стори това, като отговори на силитѣ по единъ доста доказителенъ начинъ. При други глупости въ окръжната си нота, Турското правителство и тогава не се срамуване да призивя защитата на Парижскій Договоръ, който то толкозь пѣти и толкозь свирепо бѣ нарушило. За Руссія, прочее, не оставаше другъ пѣтъ освѣнъ да земе рѣшителни и военни мѣрки. Безумното упорствование на Турція и до нѣкъдѣ не искренностиѣта на нѣкои западни държавни мѣжіе я принудихъ да обяви войната. На 12/24 Априлій 1877, Негово Величество царьтъ прогласи войната срѣщо Турція и позволи на войскитѣ си да минѣтъ рѣка Прутъ.

Понеже нѣмамъ цѣль да описвамъ вървежътъ на войната, азъ ще слѣдвамъ да поговорѣмъ върху още нѣколко точки които ся отнасятъ до прѣдмѣтътъ на тѣзи книжка.

Мними Руски Интриги.

Поведеніето на Турколюбцитѣ спрямо страда-
ніята и движеніята на Христіанитѣ въ Турско, и
спрямо Рускитѣ старанія за улечение теглото на тѣ-
зи злощастници е наистина дивно. Тѣзи Господа, о-
фициални и неофициални, не виждатъ въ негодова-
ніята на Христіанитѣ въ Турско нищо друго освѣнъ
«Руски Интриги» и «Руски Планове.» Тѣ не виждатъ
въ Турція никакви угнетенія и въ Руссія никое че-
ловѣколюбіе и никое справедливо съчувствіе съ стра-
дающихѣ. Тѣ постоянно ся утвърждавали че чрѣзъ
тѣзи си заявленія Руссія не иска нищо друго освѣнъ
придобиваніето на Цариградъ и на околнитѣ му обла-
сти. Когато Руссія поканѣше другитѣ сили да обър-
натъ вниманіе къмъ злощастіята на Христіанитѣ въ
Турція, нѣкои отъ тѣзи Господа не ся погрижвахъ
да видятъ какво е състояніето на Турскитѣ поддан-
ници, но изведнѣжъ издавахъ високи викове: «Ето
пакъ Руски интриги и Руски лукавства.» Ако Гръ-
цитѣ появѣхъ нѣкакво негодованіе противъ Турски-
тѣ угнетенія, западнитѣ Турколюбци не виждахъ въ
това заявленіе нищо друго освѣнъ Руски интриги;
ако Сърбитѣ, или Черногорцитѣ, или Власитѣ изи-
скахъ нѣкакви правдини, тѣ, спорѣдъ Турколюбци-
тѣ, бивахъ побудени отъ нападающата сѣверна си-
ла; ако Херцеговцитѣ, или Босненцитѣ, или Бълга-
ритѣ подигнѣхъ гласа си противъ петърпимитѣ оне-

и на Турските паши, Турколюбците не виждат никакви турски несправди, Руските дѣйства всичко. Руски интриганти, спорѣдъ хъ и сж ся разирѣснжли по Българія, Херцеговина, Сърбія, Влашко, Елада, Критъ, Македаже и по Афганистанъ, по Индія и другѣ, копаваатъ Турските сираведливи власти и имѣ многословути интереси. Гръците, Критъ, Сърбитѣ, Черногорцитѣ, Влахо-Молдовцитѣ, Ръците, Херцеговцитѣ и Босненцитѣ не щѣхъ, Турколюбцитѣ, нито да ся оплакватъ отъ ся подигатъ противъ доброжелателнѣи си и баща Султанъ, ако да не бѣхъ подотъ Русія.

то чудно поведеніе на Турколюбцитѣ с дѣвниаватъ Русія и за други мнѣи интриги. азватъ тѣ, като накладе възстаніето въ Боснеговина ти не даваше на Портата да иволно сила да потуши опова възстаніе. Генералъ Игнатіевъ съвѣтвалъ Султана да не испраца войска противъ Българскитѣ възстанници съ намѣреніе да станжтъ кланія! Явно е, обадовна войска постоянно ся пращаше отъ тѣ прѣзъ опова врѣме. Конференціята ся

Цариградъ. Генералъ Игнатіевъ ся показаше ежичивъ, но Турколюбцитѣ казахъ че Рускитѣ представители вършили това само за да причувствіето на Европа, а при това и да разтрія! Колкото повече Русія устживада въ рията и въ Лондонскій протоколъ, толкозь и желаяла дано Турція да неприяеме тѣзи рия! Други пакъ обрацахъ нѣкои други об-

вишенія върху главитѣ на Рускитѣ дипломати. Нѣкои отъ тѣхнитѣ обвиненія сж толкозь нелѣпни што не заслужаватъ вниманіето на пикой свѣстенъ чловѣкъ. Тѣ постѣиватъ съ Руссія и Бѣлгарія нѣшто постѣивахж и съ Америка! Когато въ Америка имаше робство, тѣзи Господа не можѣхж да намѣрятъ думи да говорятъ противъ това голѣмо зло въ Американската ужъ свободна държава, но щомъ Американцитѣ възстанахж за унищоженіето на робството, тѣзи сжщитѣ господа викахж до Небето за голѣмѣта неправда която ся правѣше на робостязателитѣ и за опасността на „Англійскитѣ интереси.“

Не ми е цѣльта тукъ да защищавамъ Руссія. Азъ ще подигна слабій си гласъ противъ голѣмата неправда и голѣмото униженіе което това направление на Турколюбцитѣ хвърля върху главитѣ на Христіанитѣ въ Турско. Да ся утвърдява че тѣзи страдалци не бихж ся подвигили ако да не бѣхж Рускитѣ интриганти подъ кожата имъ, е да ся каже че тѣ нѣматъ никакво понятіе що е правда и неправда, що е свобода и угнетеніе, и че не могатъ да усѣщатъ когато имотътъ, честта и животътъ имъ ся отнематъ отъ тѣхъ; ще каже че Бѣлгаринътъ, Гръкътъ, Сърбинътъ, Влахътъ и Ерменецътъ не могатъ да усѣщатъ когато Турчинътъ грубо ги онсправдава, когато ги бие, когато зема имотътъ имъ или опозорява женитѣ имъ прѣдъ очитѣ имъ; ще каже че Бѣлгарката, Гръккията, Сръбкията, Влахкията и Ерменката не могатъ да чувствуватъ когато грубо ся нападатъ, когато чадата имъ ся зематъ отъ рѣцѣтъ имъ или ся опозоряватъ прѣдъ очитѣ имъ; ще каже че неправеднитѣ опустошенія на цѣли области

въ Гръция, въ Хиосъ, въ Критъ, въ Ливанъ, въ България и другдѣ, и голѣмитѣ куннища отъ мрътви тѣла на Христіански мжжѣ, жени, момчета и момчета въ тѣзи области не сж възможни да направятъ тѣзи Христіани да почувствуватъ болѣзнь въ сърдцата си и да ся подвижатъ противъ властѣта която тѣ свирепо ги прѣдава на обезчестиваніе и на изтрѣбленіе. Но-голѣма неправда отъ тѣзи не може да се направи на единъ народъ; това неможе да ся припише даже на най-долнитѣ безсловесни животни, понеже колкото и да сж слаби и тѣ най-послѣ ся обръщатъ противъ онии който ся старае да ги смаже.

Ний исповѣдвами че въ Турція е имало дѣйци и интриганти, и ще ги посочимъ, че всѣкой е свободенъ да ги нарича каквито ще, Руски, Турски или Англійски. Тѣ сж били наши, мюлисарифи, каймаками и разни бейеве; Турски и Черкезски чети и тѣхнитѣ защитници; тѣ сж били онѣзи на които Българскій народъ, както и другитѣ Христіански народи, непрѣстанно сж подавали жалованія за помилуваніе, но които намѣсто съ защита сж отговаряли въобще съ но-голѣми угнетенія. Ако Портата и управителитѣ въ областитѣ сж държали всичкитѣ прошенія които само Българитѣ ся отдавали прѣзъ минѣлитѣ десетъ години, тѣ пѣхъ да пспълнятъ съ тѣхъ една цѣла стая. Да, имало е интриганти и лоши дѣйци, но тѣ сж били въ Цариградскитѣ палати и въ конацитѣ по областитѣ, тѣ сж били Шевкетовци, Митхатовци, Сюлеймановци и Тосуновци. Други интриганти сж били онѣзи които сж поддръжвали Портата въ беззаконнитѣ ѣ дѣла.

Но не ще е злѣ да попитами, що е вършила Руссія? Нейната политика въ Источий Вѣпросъ е била ясна и точно опредѣлена. Ти всекога е настоявала да придобіе нѣкои ненарушими права за угнетѣнитѣ Христіани въ Турско. Тя ся е старала да сполучи това чрѣзь дипломация, но по нѣкога е била принудена да употреби и мечтъ. Както помѣнахъ другѣдѣ, на 1774 ти за првъ пѣтъ почна да дѣйствува напрано за страдащитѣ Христіани подъ Мухамеданската властъ. Слѣдъ онова врѣме тя постоянно е настоявала и прѣдъ Портата и прѣдъ Европейскитѣ сили да ся освоборятъ нѣкои права за онѣзи страдалци. Тя рѣдко е обявявала война ерѣщо Турція за полза на Христіанитѣ, прѣди да ся опита нѣрво чрѣзь дипломация да убѣди Портата да ослаби узитѣ на Христіанскитѣ си подданиници.

Това най-добрѣ ся е изяснило прѣзь послѣднитѣ три-четири години. Прѣди да ся принуди да извади мечтъ си на 12/24 Априлій, 1877, Руското правителство ся стара по всеѣкаквъ начинъ за цѣли двѣ години чрѣзь дипломация да придобіе нѣкои права и порѣчителства за погинувающитѣ въ Турско. Андрашіевата Нота, Берлинскій меморандумъ, Цариградската Конференція и Лондонскій протоколъ сѣ една върволица отъ свидѣтелства за искренното стараніе на Руссія да придобіе нѣкои права за Христіанитѣ задружно съ другитѣ сили и тѣй да избѣгне крѣвопролитна война. Да ся каже че Руссія дѣйствуваше по този начинъ само за да придобіе съчувствіето на другитѣ сили и тѣй да може по-безпрѣпятственнo да съсине Турція и да обладае областитѣ ѳ, или да ся утвърдява че Христіанитѣ въ

Турско нѣмаха нужда отъ външно покровителство-
ваніе, е да ся поглѣщатъ нелѣпности като сладко.

На послѣдно врѣме Руссія направи въ Конфе-
ренціята и въ Протокола такива голѣми устъпки щото
мнозина починаха да ся подемяватъ. Тя устъпи даже
и отъ онова което сама Англія испърво прѣдложи по
послѣ отказа за Българія. Тя никакъ не искаше са-
ма да занимае Турски области но покани Австрія да
занимае Босна, тя Българія, а съединенитѣ флоти
на силитѣ да направятъ заявленіе въ Босфора, въ
случай че Турція не приемене прѣдложеніята на Е-
вропа. Руссія даже бѣ готова да не влѣзва въ Тур-
ска зема ни единъ Рускій войникъ, но да ся напра-
више заявлѣніе само отъ съединенитѣ флоти, въ
който случай Англія щѣше да има най-голѣмата
часть, а Руссія най-малката. Освѣнъ това, Руссія
сама прѣдложи занимаието, ако то станеше нужно
да ся извърши отъ войската на нѣкоя малка и не-
утрална държавица.

Лордъ Дерби въ депешата си отъ 14/26-ий Сеп.
1876, казваше: „Рускій посланикъ мя посѣти днесъ
и ми съобщи една депеша отъ Князь Горчакова,
която казва че Руското правителство желае да прѣ-
дложи на Англійското и Австрійското че ако Пор-
та отхвърли условіята за миръ . . . слѣдующитѣ мѣр-
ки трѣбва да ся зематъ: 1, занимаието на Босна
отъ една Австрійска сила; 2, занимаието на Българ-
ія отъ Руска сила и 3, влѣзваніето на съединени
тѣ флоти на силитѣ въ Босфора.“ Князь Горчаковъ
казвалъ че това щѣло да извърши всичко щото ся же-
лаеше безъ война. Въ друга депеша Контъ Шуваловъ
казалъ на Лордъ Дерби „че ако само влѣзваніето на

сѣдиненитѣ флоти въ Босфора ся прѣдпочиташе (отъ Англія) и ся считаше за достаточнo за прѣдмѣта прѣдъ видѣ, то Руското правителство е готово да склони на това. и ще прѣстане да прави другитѣ двѣ прѣдложенія помѣнати по-горѣ.¹⁾

Австрія пріе поканваніето на Руссія, но Англійското министерство и въ това нѣщо станѣ спѣха за безкрѣвното умиротвореніе на источнитѣ работи, като отказа да одобри занимаието и влѣзваніето на флотитѣ въ Босфора. „Правителството на Н-йно Величество.“ казваше Лордъ Дерби, „не е било възможно да ся съгласи въ мѣрцитѣ за занимаието и влѣзваніето на сѣдиненитѣ флоти въ Босфора, които по-прѣди сѣ били внушени отъ Князь Горчакова.“²⁾

Сега, споредъ каква логика и философія Турколюбцитѣ изнамиратъ че Руссія желаше да завземе Цариградъ ний не можемъ да узнаемъ. Англичанитѣ казватъ: „Цариградъ и протоцитѣ сѣ нашъ интересъ.“ Руссія ги поканва, въ името на погинуваущитѣ народи, да занимають тѣзи сѣщи мѣста, и тѣ пакъ викатъ. „Руссія напада интереситѣ!“ По-голѣмо противорѣчіе и по-нелѣпни заключенія, чини ми ся никой свѣсенъ чловѣкъ не е правилъ нѣкога.

Що повече можѣше Руссія да направи? Трѣбваше ли слѣдъ Андраніевата Нота, слѣдъ Берлинскій меморандумъ, слѣдъ Цариградската Конференція и слѣдъ Лондонскій протоколъ. тя пакъ да сгърне рж-

1) *England's Policy In The East*, отъ B. H. De Worms, стр. 171.

Three Years of The Eastern Question, отъ M. Maccoll, стр. 152.

2) *England's Policy In The East*, отъ B. H. De Worms, стр. 172.

цѣ и да остави Турція да прави каквото щѣше съ Христіанскитѣ си подданици? Дѣ щѣхъ да останѣтъ достолѣніето, вліяніето и силата на просвѣщенна и Христіанска Европа? Не щѣше ли Турція въ такѣвъ случай да рѣкоплѣска че е уплашила и побѣдила цѣла Европа, и не щѣше ли състояніето на Христіанскитѣ ѣ подданици да бѣде много по-ока-
явно? Слѣдъ Конференціята Турцитѣ явно ся хва-
дѣхъ че слѣдъ като смажѣхъ Сърбія и Черногора
тѣ щѣхъ да ся обѣриѣтъ сѣщо Австрія ѣ пѣкон
други дѣржави най-послѣ сѣщо Руссія, която щѣ-
хъ да смажатъ свѣршенно. Тѣзи бѣхъ най-пріятни-
тѣ разговори въ Турскитѣ продавници и Турскитѣ
кавенета. Ако Англія ся боеше че Руссія можѣше да
влѣзе въ Турскитѣ области, а да не излѣзе вече,
защо тя сама не дойде да извѣрши това, или защо
не склони и не настоявѣ щого войската на нѣкоя
друга малка сила да извѣрши това дѣло? Или поне
защо не склони да ся направи заявленіе съ флоти-
тѣ прѣдъ Цариградъ слѣдъ свѣршваніето на Цари-
градската Конференція, което заявленіе щѣше да е
повече отъ доволно за да ся принуди Турція да
приеме прѣдложеніята на Европа?

Ній никакъ не бихмъ пріели да казвамъ че
Руссія може да нѣма нѣкон тайни свои кроежи, но
като разгледвамъ подробно и безпристрастно нейни-
тѣ дѣла въ този Источенъ Въпросъ и дѣлата на нѣ-
кон западни сили, особно на Англійското прави-
телство, ній смъ принудени да одобримъ и да по-
хвалимъ политиката на Руссія като ясна и сираве-
длива, а оязи на Англія като двоелична и непра-
ведна. Това казвамъ не като Българинъ, но като

пристрастенъ сѣдителъ по този прѣдмѣтъ. Това е мнѣніето на много учени и дипломати. Его що единъ доста вліятеленъ Американскій вѣстникаръ и книгоиздатель казва върху този прѣдмѣтъ! „Отъ началото нейната (на Руссія) политика сравнена съ онѣзи на Англія е била откровенна, разумна, пріятелска и пай способно прѣдставена. Политиката на Англія е била лакадушна, непослѣдователна и почти отъ нескрита враждебностъ. Ти е била такава политика съ която никой Англичанинъ не може да се гордѣе.“¹⁾ Много други учени Американци сѣ ся изразили по сѣщій начинъ.

Англійската Неутралностъ въ Последната Руссо-Турска Война.

Когато Руссія прогласи войната срѣщо упорството на Турція, Англійското министерство испрати една нота на която главното съдържаніе бѣ протестъ противъ Руското заявленіе. Колкото чудно и да се види на читателя, пакъ Англійското правителство и тогава викаше противъ нарушеніето на „Паризскій Договоръ.“ Обаче то наскоро обяви че щѣше да е неутрално въ тѣзи борба, но че неутралността му щѣше да е „условна.“ За тѣзи „условна неутралностъ,“ има разни мнѣнія. Лордъ Дерби повторително обяви че Англія щѣше да е неутрална до тогава до когато Суезскій каналъ, Персійскій Заливъ, Дарданелскій и Константинополскій протоци и Цариградъ не се докачехъ или отъ близо заплашѣхъ отъ Руссія. Това тълкованіе даваше правителството на

1) *Harper's Weekly*, New-York, 22 June 1878.

думата „условна“ неугралностъ. Г-нъ Кроссъ казатъ въ Домътъ на прѣдставителитѣ; „Ще влѣзатъ ли Русситѣ въ Цариградъ? Азъ казвамъ, не! Ще ли да-же да го приближатъ? Азъ пакъ казвамъ, не!“ 1) Трѣбва да забълѣжимъ че никое друго правителство не постѣпи по този начинъ.

Руссія отговори на Англія че тя нѣмаше никакво намѣреніе да напада Персійскій заливъ, че ако и да имаше право да нападне Египетъ като той е Турско владѣніе, тя нѣмаше да стори това защото Суезскій Каналъ е отъ общъ търговскій интересъ Болкото за Цариградъ и протоцитѣ между Черно море и Архипелагъ, тя не даде толкозъ положителенъ отговоръ че нѣмаше да доближи и даже да занимае нѣкои отъ тѣзи части, въ случай че Турція упорствуваше. Но правителството на Негово Величество каза положително, че то нѣмаше никакво намѣреніе за прѣзѣманіето на Цариградъ, и че рѣшеніето на въпроса за този градъ и за ближнитѣ му протоци трѣбваше да стане отъ всичкитѣ сили за-дружно.

Ний намирамъ една справедлива причина защо Русското правителство не ся обвеза толкозъ положително че нѣмаше да доближи до Цариградъ и до протоцитѣ или че нѣмаше да занимае приврѣменно нѣкои отъ тѣзи мѣста. То знаеше че можѣше да бѣде принудено да стори това. И наистина, ако и да сме готови да припознаемъ че Англійското правителство имаше нѣкакво право да изискува отъ Руссія да не закача Суезскій Каналъ и Персійскій за-

1) *Public Opinion*, 26 January, 1878.

ливъ, нѣй не можемъ съвѣстно да пріедемъ че то имаше нѣкое право да изискува отъ нея да не занмае нито даже да доближи до Цариградъ и околността му. Това заявленіе на Англійското министерство не звучеше като неутралностъ, и мнозина може би, право мислѣхъ че съ „условна“ неутралностъ опоза министерство тайно мѣеше че щѣше да е неутрално до тѣгава до когато то бѣ по-слабо отъ развѣлинуваната частъ на народа си. Защото що значеше това заявленіе? Руссія ся бѣеше съ Турція на която столицата е Цариградъ. Нѣй знаемъ че почти всекога става че една държава припознава че е побѣдена отъ друга, когато послѣдната или прѣземе столицата ѣ, или я обсади или поне доближи до нея. Въ този случай, спорѣдъ изискуваніето на Англія, Турція можеше да събере народа си и силѣ си въ и около Цариградъ, да направя една голѣма вървелица отъ войници отъ Черно море до Архипелагъ и да стои тѣй спокойно, като прави на Руссія разни пакости и като я забавя неопредѣленно врѣме, безъ да може тѣзи сила да доближи къмъ Цариградъ и да принуди Портата на миръ.

Колкото по-подробно и по-здро разгледваши тѣзи точка, толкозь по-чудно и по-неправедно ни ся вижда това изискваніе на Британското правителство. Ако то имаше да пази нѣкакви интереси въ тѣзи мѣста, то можеше да изисква отъ Руссія да ся обѣщае че имаше да занмае тѣзи мѣста трайно, или да рѣши нѣщо за тѣхъ безъ съгласіето на Велика Британія, но да изисква даже да не ся доближавать Рускитѣ войски до нѣкои отъ тѣхъ бѣше *вънъ* отъ правото въ такива обстоятелства. Това,

повтарямъ, не звучеше като здрава неутралностъ, и послѣдующитѣ събитія ни правятъ да ся съмнѣваме дали онова заявленіе на Англійското правителство не бѣ почти обявеніе на война.

Колкото колебающа, обаче, и да е била онѣзи неутралностъ, голѣма полза е имало отъ нея и ний ~~трябва~~ да узнаемъ кому да сме благодарни за нея. Само Богъ знае колко по-голѣми ужаси и опустошенія щѣхъ да станжтъ и още колко стотини хиляди челоѳци щѣхъ да погинжтъ, ако да бѣше ся намѣсила и Англія, а може-бя и други сили, въ тѣзи война.

Ний сме видѣли каква борба имаше между народа и министерството въ Англія; какъ голѣма частъ отъ народа ся бореше въ полза на насъ Българитѣ и на другитѣ Христіански народи въ Турско, и какъ правителството постоянноствуаше да подкрѣпя Турція. Най-послѣ народа биде побѣдителъ и министерството ся принуди да обяви неутралността си. Още на 5-ий Септемврій 1876, Лордъ Дерби писа на Съръ Х. Елліота тѣй: „Изложеніята за злоторствата и безчестноститѣ, извършени отъ Турскитѣ войници върху злостастното и повечето неуниорствующото население, сж подигнали едно всемирно чувство на негодованіе въ всичкитѣ разряди у Англійското общество; и това ся е развълнувало до такава степенъ, жото ако би въ краенъ случай Руссія да обяви война противъ Турція, правителството на Нейно Величество ще ся намѣри въ практична невъзможность да ся намѣси въ защита на Отоманската Имперія.”¹⁾

¹⁾Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 75.

Нищо друго не е по-ясно и по-положително въ тѣзи депеша на Лордъ Дерби отъ това, че въ случай на война между Руссія и Турція, Англійското правителство би било готово и радо да помогне на послѣдната държава, но че Англійскій народъ нѣмаше да му позволи да стори това. Отъ тѣзи депеша ся учимъ още, че ако Британското правителство имаше воля да помогне на Христіанитѣ, то народътъ му не само че нѣмаше да му ся въспротиви, но радостно щѣше да го подкрѣпи.

Подкрѣпителитѣ на министерството горчиво говорѣхъ противъ онѣзи които изявяхъ ужаситѣ на Турцитѣ въ България и другдѣ и противъ онѣзи които правѣхъ народни събрания и заявенія противъ тѣзи ужаси. „Англія,” исповѣдва единъ отъ тѣзи господа, „накъ щѣше да притече за избавленіе (на Турція), както въ 1854. за това, обаче, нѣмаше близка вѣроятностъ. Есенешнитѣ вълненія и явно-то назадничествованіе на правителството отъ положеніето което то испърво бѣ зело остави малко надѣжда за това.”¹⁾

Този историкъ, тоже, явно исповѣдва че Британското правителство на драго сърдце щѣше да притече на помощ на Турція както въ 1854, но че заявленіята на народа не му позволявахъ. Тука ся припознава, тоже, онова което е извѣстно на мнозина отъ насъ, че и между членовѣтъ на правителството имаше противници на военнитѣ Турколюбиви заявленія на Лордъ Бикънсфилдъ. Още повече съ израженіето: „за това, обаче, нѣмаше близка

1) Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 77.

вѣроятность,' ся исповѣдаше явно че Турколюбци-
тѣ щѣхъ да ся стараятъ по единъ или по другъ
начинъ да повърнатъ духътъ на народа къмъ се б
си, и тъй да могатъ да притечатъ на помощъ нае
Турція. 'Ако Лордъ Бикънсфилдъ да бѣ билъ все-
могущъ въ министерството,' казва сжщій списатель
'той може би щѣше да употрѣби по-твърдъ и по-
последователенъ языкъ.' Ний само ще покажемъ, бла-
годареніе че той не бѣ всемогущъ, защото въ та-
къвъ случай онустошеніята на свѣта щѣхъ да сж
неописано по-велики.

'Партіята на Г. Глядстона бѣше възтържеству-
вала.' Негодованіето на народа бѣ толкозъ голѣмо
щото той явно прогласи че ако би правителството
му обявѣше война въ защита на Турція, той щѣше
да ся подигне противъ него и да свали министер-
ството. Прѣзъ врѣмето на Цариградската Конферен-
ція, Лордъ Сализбери обяви на Султана и на ми-
нистритѣ му че негодованіето на Англійскій народъ
противъ ужаситѣ на Турцитѣ и ненаказваніето на
главнитѣ убійци бѣ твърдѣ голѣмо. Ненаказваніето
на виновнитѣ чиновници, каза благородній Лордъ, е
главна спянка срѣщо подновеніето на пріятелскитѣ
чувства които едно врѣме сжществувахъ между Ан-
глія и Турція. Прѣзъ послѣднитѣ дни на Декемврій,
1876, Портата испрати въ Англія единъ особенъ
прѣдставитель да изложи на Британското правител-
ство състояніето на работитѣ. 'Но есенешнитѣ съ-
бранія въ Англія бѣхъ извършили работата си, и
правителството бѣ рѣшило че ако Руссія желаше да
нападне Турція, тя бѣше свободна да направи това.'¹⁾

1) Cassell's History of The Russo-Turkish War. стр. 87.

Тѣй щото на Англійски *народъ*, или по-право на една голѣма часть отъ него, дължимъ неутралността на онѣзи държава. Министерството бѣ свързано отъ народа тѣй щото не можѣше явно да даде вещественна помощ на Турція.

Отъ всичкитѣ членове въ министерството, единъ отъ най-топлитъ, ако не най-топлий, Турколюбци е Лордъ Бикънсфилдъ настоящій главенъ министръ на Велика Британія. Почти въ всичкитѣ си адреси и въ всичкото си поведеніе той прѣдава една вражда противъ Руссія и любовь къмъ Турція. На едно угощеніе въ дома на Лондонскій Градоначалникъ, на 9-й Ноемврій 1877, много врѣме слѣдъ обявеніето на войната, той говори по такъвъ Турколюбивъ и противо-Рускій начинъ, щото нѣкой здравомислящъ челоуѣкъ не можѣше да заключи че той бѣ неутраленъ. Язикътъ му до толкозъ ся не съобразяваше съ положеніето което той държѣше като първъ министръ на една неутрална държава, щото редакторитѣ на *Лондонскій Таймсъ*, както и мнозина други Англичани, го осждахъ. Понеже Бикънсфилдъ въсхваляваше Турцитѣ, редакторитѣ на *Таймсъ*, при друго, казвахъ; „Най-лошавото, и въ сжщото врѣме най-истинното нѣщо, което може да ся каже за Турцитѣ е че когато всички други людіе и племена, включително племената подданны на Отоманската сила и държени въ нейнитѣ нокти, сж напрѣдвали и сж ся усъвършенствували, самитѣ Турци сж сжщитѣ каквито бѣхъ първитѣ побѣдители на Цариградъ. Тѣ сж неизмѣняеми посрѣдъ всемирно измѣненіе. Слѣдствието на това е че тѣ постепенно ставатъ *неспособни* да управляватъ племена които сж по-

рѣ отъ самитѣ тѣхъ въ всичко което състави нишната образованность . . . . Главното нѣщо противъ тѣхъ е че тѣ поддържатъ продължително царуваніе на сила и ужасъ върху населенія които сж многобройни отъ тѣхъ, и като сж въоружени между въоружени, тѣ сж, наистина, вълци между овціе.¹⁾

Сжръ Х. Еллиотъ и Г-нъ Лейардъ сж други гошци Турколюбци изъ между по-високитѣ официални мъже на Англія. И понеже тѣ сж посланици въ Источнитѣ страни, то можемъ да кажемъ че никой другъ не е билъ толкозъ пакостенъ и не е причинилъ съ политиката си толкозъ зло и на Христіани и на Мухамеданцитѣ въ Истокъ колкото тѣзи два Господа сж сторили. Тѣ явно исповѣдватъ въ дешиптъ си че сж насърдавали Турцитѣ съ помощъ на Англія. Това съ скърбъ ся исповѣдали и най-исоки правителствени мъже на Турція. Серверъ паша, министръ на иностраннитѣ дѣла на Турція, атхатъ паша, великъ Везиръ, и други паша явихъ и дѣлъ свѣтъ че Турція горчиво е била измамена на Англія и тъй била съсипана. Да кажемъ че тѣ държавни мъже лъжѣхъ върху този прѣдмѣтъ е исповѣдаи че сми изгубили мозъцитѣ си. Султанътъ самъ исповѣда че постѣпката на Серверъ паша бѣше едно грозно нарушеніе на длъжноститѣ едно високо официално лице.²⁾ Тайната на всичко ва е тѣзи. Г-нъ Лейардъ и съдр. казвахъ на Портата каквото тѣ мислѣхъ, но тѣ не смѣтахъ че е една голѣма часть отъ народа въ Англія мислѣше угодяче.

---

1) *The Mail*, London, 12 Nov. 1877.

Че поведението на Г-нъ Лейарда и други е съсинало даже Турците ся исповѣдва отъ множество Англичанин. Нека чуемъ думитѣ на редактора на *Палъ-Малъ-Газетъ*, който е единъ отъ най-горѣщитѣ защитници на Турците. Като говори върху този предметъ, той казва че въпросътъ не е какъ Г-нъ Лейардъ и Англійското правителство гледатъ на своитѣ си дѣла къмъ Турскитѣ министри и къмъ Турскій народъ, но какъ Турското правителство и Турскій народъ гледатъ на тѣхъ. Воимъ ся че не може да има никакво съмнѣніе върху тѣзи точка. И министритѣ и народътъ вѣрватъ че ній сии измамил Турція за нейното съсичване.'

Друга причина защо Англійското правителство бѣ принудено да обяви неутралностъ, бѣше защото никоя друга Европейска държава не ся съгласявашъ съ нея. Лордъ Сализбери особно ся убѣди въ това когато посѣти Паризъ, Берлинъ, Віена и Римъ.

Миним Свирености на Българитѣ върху Турците — продълженіе на Англійската
Неутралностъ.

Читателитѣ сж видѣли какъ нѣкои отъ Англійскитѣ министри въ Лондонъ и Англійскій посланикъ въ Цариградъ гледахъ на Турскитѣ ужаси върху Българитѣ. Сега ще разгледаим вкратцѣ какъ тѣзи Господа гледахъ камъ злоторствата на Българитѣ върху Турците.

Помѣняхъ че Англійското правителство бѣ принудено да стои неутрално въ тѣзи война, и че то обяви неутралността си «условна.» Нѣкои високи

официјални и неофицијални Англијски лица, както спо-
мѣнахъ, не сѣ били наистина неутрални, и тѣ нео-
бавихъ война въ защита на Турція, защото една
голѣма часть отъ благородни Англијски народъ не
имѣ позволи да сторятъ това. Тѣзи Господа, обаче,
не сѣ отчаяхъ нито сѣ сирѣхъ въ стараніята си за
бѣдѣща сполука въ плановѣ си. Като не можихъ
да убѣдятъ народа си чрѣзъ чудните интереси или
чрѣзъ заплашваніята съ интригитѣ на Руссія, тѣ
почнахъ да дѣйствувать по другъ начинъ. Тѣ до-
брѣ знаехъ че Турцитѣ изгубихъ съчувствието на
голѣма часть отъ Англијски народъ чрѣзъ своитѣ
не чувани свирепости върху Христіанскитѣ си под-
данници. За това тѣ и подкрѣпителитѣ имъ сѣ рѣ-
шихъ да употрѣбятъ сѣщото срдство противъ Хри-
стіанитѣ, а особно противъ нашия народъ. При това
тѣ, както и по наирѣдъ, сѣ стараехъ да привлечать
къмъ себе си нѣкои отъ другитѣ Европейски прави-
телства, особно Австрійското. Съ тѣзи цѣль, безъ
сумнѣніе, сѣ испрати пзвѣстни Турколюбецъ Съръ
Х. Елліотъ за посланикъ въ Віена.

Щомъ като сѣ почна войната, множество Ан-
гличани сѣ прѣсѣхъ по разни страни изъ отече-
ството ни. Нѣкои отъ тѣхъ бѣхъ консули, други ми-
нувахъ като доктори, други бѣхъ чиновници и съ-
вѣтници въ Турскитѣ войски. Мнозина отъ тѣзи Го-
спода имахъ тѣсно сношеніе съ Г-нѣ Лейарда. Да
кажемъ че комитетътъ на Стафордъ бѣше тѣло не-
ключително за помощ на болни и ранени войници
е да псовѣдами голѣмо певѣжество относительно до
дѣлата на тѣзи челоуѣци. Ний твърдѣ добрѣ знаемъ
какво е било поведеніето имъ. Освѣнъ това, и сами-

тъ безпристрастни Англичани потвърждаватъ същето нѣщо. „Стафордскій Комитетъ,“ казва единъ вѣщъ Англійскій историкъ, Г. Голдуинъ Смитъ, „прѣдстави съжитѣ класове които спомагахъ въ заемътъ на Конфедератитѣ¹⁾ и испратихъ Алабами. Въ първѣй случай,²⁾ партіята нѣмаше властѣта въ рѣцѣтъ си, и тя можеше да слѣдва войната само чрезъ сръствата на Алабами и други неправилини кроежи. Сега тя е въ властъ, и ако и да е възсирѣна отъ силата на Либералното съпротивленіе да ся намѣси отворено въ полза на Турціи, тя може да чине ядовити денешни, да праща флоти въ Бесикскій заливъ, да обикаля Гелиболъ, да заплашва Гръція и да поставя въ Цариградъ свой съчувствителенъ прѣдставитель подъ булото на Британскій посланикъ.“³⁾

Както сме видѣли, Съръ Х. Елліотъ и съдр. систематично ся стараехъ още отъ начало да извиняватъ Турцитѣ, а да обвиняватъ Христіанитѣ. Когато неможѣхъ да опровергаятъ или да потулятъ нѣкое злодѣяніе на нѣрвитѣ, тѣ утвърдявахъ че то било извършено защото послѣднитѣ първо ги злоупотребили и раздразнили. По този начинъ сж дѣйствували и Г-нъ Лейардъ и съдружіе прѣзъ всичкото врѣме на войната дори и до днесъ. Ако би нѣкой Руссинъ или нѣкой Българинъ извършѣше нѣкое зло, Г-нъ Лейардъ ся изразяваше строго върху него и го прѣпоръчаваше на правителството си ка-

1) Робостяжателитѣ въ Америка.

2) Първѣй случай е Американската война сръщо робството а вторѣй е настоящата Руссо-Турска война.

3) The Contemporary Review, London, November 1877. стр. 1059.

дѣло на цѣлата Руска войска или на Българскій родъ, но когато Турцитѣ и Черкезитѣ опустошахъ цѣли области и истрѣбвахъ голѣма часть отъ селеніето, било съ мечъ или съ вѣже, той рѣдко омѣнуваше това, или ако говорѣше по нѣкога, той вършѣше по единъ мекъ и извинителенъ начинъ.

Всѣкой свѣсенъ чловѣкъ, който е прочиталъ не часть отъ депешитѣ на Г-нъ Лейарда, не може не забѣлѣжи пристрастността и едностранчивостта на този чловѣкъ. Отвори на примѣръ, Сния-

Книга № 42 (1878), и това явно ся показва въ ѣка негова депеша. Даже и когато нѣкой отъ конлитѣ имахъ добрината да спомѣнѣтъ нѣщо и за руски и Черкески злоторства, Г-нъ Лейардъ прѣрѣчаваше рапортитѣ по единъ чуденъ начинъ. На 4-й Априлій Консулъ Брофи отъ Бургазъ испратилъ

Г. Лейарда изложение за работитѣ въ онѣзи оасть и къмъ Одринъ. Всѣкой може да види отъ ва изложение че Българитѣ сѣ били първитѣ и ого по-голѣмитѣ страдатели отъ Турцитѣ и Черкеситѣ; при всичко това Лейардъ и този рапортъ въпорѣчва тѣй като ужъ че той показва исклучи-лно Руски злоторства.

Въ тѣзи депеша на Англійскій посланникъ нѣнищо да ся казва за Турски свирености върху лгаритѣ. Явно е че неговата цѣль, както спомѣхъ, е била да търси само Български и Руски злоторства, и само такива, истинни или въображаеми, непростости е искалъ отъ консулитѣ си. Под-консулъ Лшеръ въ рапорта си отъ Дедеагачъ Юній 10-й 78, явно исповѣдва това като казва на консулъ Гета: „Пріехъ телеграма ви отъ 4-й того чрѣзъ“

който искате подробности за свирепости извършени
отъ Българитѣ.¹⁾

Нѣкои отъ денешитѣ му сѣ толкозь чудни че-
то не ще е злѣ да извлѣкѣ двѣ-три израженія, кои-
то ще сѣ довольно да покажатъ на читателя съ какъ-
ви чувства е билъ въодушовенъ негово прѣвсходя-
телство.

Като говори за лошото състояніе на работитѣ
подъ управленіето на Руссо-Българскитѣ власти въ
Пловдивъ, Г-нъ Лейардъ казва: „То надминува всѣ-
ко щото нѣкога е било извѣстно да ся случи подъ
Турско управленіе.“²⁾ Добрѣ, Христіанитѣ около Де-
мотика знахъ добрѣ и Русситѣ и Турцитѣ; защо
сега, като ся дръпнуватъ Рускитѣ войски, Гръцѣ-
тѣ оставятъ домоветѣ си и бѣгатъ въ Пловдивъ?
Ний ще чаками да видимъ обнародвано отъ консула-
тѣ това скърбно прѣселеніе на Гръци и Българи за-
едно. Въ една денеша, която посланикътъ прѣпо-
рѣчаше на правителството си, Калверъ говори че
когато Турцитѣ сѣ дрънале отъ Пловдивъ, градътъ
билъ подиаленъ на нѣколко мѣста, по това не ся
прѣпорѣчаше на „усърдното вниманіе на Господство
му.“ Въ денешата си отъ 13-ій Априлій 1878, въ
която ся прѣпорѣчвава едно оплакваніе на 12 Тур-
ци противъ Българитѣ и Русситѣ, Г-нъ Лейардъ ка-
зва: „Право е да ся чухътъ и двѣтѣ страни на този
гѣпросъ,“ по ній напраздно търсимъ да намѣримъ
двѣ страни въ неговитѣ депешы.

Въ денешата си отъ 28-ій Априлій, той казва

---

1) Blue Bock, Turkey, Nr. 42 (1878). стр. 81.

2) Blue Bock; Turkey. Nr 42 (1878). стр. 7.

че „Европейскій печатъ, Гръцки дѣйци и Гръцкото правителство“ измислили „приказки за Турски свирепости... за да измамятъ „Европейската публика,“ златорствата извършени противъ Турското население никакъ не ся забѣляжватъ, ако тѣ и да надминуватъ хилядо пѣти оиъзи които сж били извършени отъ Турцитѣ — като заключимъ даже и Черкезитѣ подъ това наименованіе.“ За да разбере читателятъ каква послѣдователность държатъ Г. Лейардъ и Елліотъ, нека помни че първій укорява Гръцитѣ че измисляли приказки за Турски свирепости, когато вторій казваше, както сме видѣли, че Гръцитѣ щѣли да ся бѣжтъ въ защита на Турція. Въ депешата си отъ 2-ий Юлій 1877, Г-нъ Лейардъ казва че Турцитѣ сж „едно отъ най-правствениитѣ населенія въ свѣта!“ ¹⁾ Ний ще кажемъ че Англичанитѣ много грѣшатъ за дѣто не пращатъ отъ Англія синоветѣ си и дѣщеритѣ си при Турскитѣ ходжи да ся научатъ на най-добрата нравственность въ свѣта!

Англійскія посланникъ ли е лицето което говори и пише такива явни нелѣпности! И какво повѣреніе заслужватъ свѣдѣніята на такива чловѣци.

Една отъ най-чудноватитѣ, може би, отъ венчикитѣ депешни на Г-нъ Лейарда е онъзи, която той испрати на 24-ий Юній, 1878. Слѣдъ като говори че Турцитѣ никога не сж били виновати за такива свирепости каквито Русситѣ и Българитѣ ужъ правили той казва: „Дѣлата на башибозуцитѣ въ Батакъ и въ други Български села, огромно прѣувеличени отъ

1) Blue Book: Turkey Nr. 42 (1878), стр. 97.

несмисленни, злонамѣренни, или безсѣвѣстни чело-
вици . . . бѣхъ доволни да възбудятъ общото него-
дованіе въ Англія до такъвъ размѣръ противъ Тур-
ція, шото една война несравнена за ужаситѣ, и мо-
же би за слѣдствіята си, е била слѣдствието. Но съ-
репоститѣ извършени, безъ причина, върху едно не-
винно и беззащитно население, върху старци, жени
и дѣца, сѣ прѣмнжили почти незабѣлѣжени, въз-
дигали сѣ малко всеобщо съчувствіе за жѣртвитѣ.¹⁾

Забѣлѣжете добрѣ. Великитѣ, споредъ него,
злостѣянія противъ Турцитѣ били „извършени безъ
причина върху едно невинно и беззащитно населе-
ніе,” и че дѣлата на Турцитѣ и черкезитѣ въ Ба-
такъ, Бояджикъ, Стара-Загора и другдѣ били „ор-
одно прѣувеличени отъ безмисленни, злонамѣренни
безсѣвѣстни челоѣци.” Голѣмий облакъ свидѣтели
официялни и неофициялни, отъ разни народности
сѣ най-високо образованіе, нѣкои между тѣхъ Аме-
рикански миссіонери, за ужаситѣ въ Батакъ и дру-
гдѣ сѣ, споредъ Г. Лейарда, „несмисленни, злона-
мѣренни и безсѣвѣстни челоѣци!” Подъ тѣзи ка-
тегорія Г-нъ Лейардъ туря до нѣкдѣ и „Централ-
ний Комитетъ” въ Цариградъ, защото и той обяв-
въ рапорта си че само 185 Турски къщи въ 9 села
и че 5775 Български къщи въ 55 села бѣхъ съси-
нани прѣзъ 1876; т. е. че Турцитѣ и черкезитѣ то-
гава оставихъ повече отъ 30,000 бездомни Българ-
ски мъжіе, жени и дѣца, и то, забѣлѣжете, само въ
Пловдивското окръжіе. Този комитетъ не говори за
куповетѣ отъ мъртви тѣла на мъжіе, жени и дѣца,

1) Blue Book: Turkey, Nr. 42 (1878), стран. 94.

цото тѣ бѣхъ повечето погребени тогава и защо-
работата на комитета бѣ да глѣда за живитѣ, а
за умрелитѣ.

Ній оставями на публиката да рѣши за себе
въпросътъ: кои сж „несмисленни, злонамѣренни
безсвѣстни чловѣци“ върху този прѣдмѣтъ?

Нѣкои отъ дописниците на Англійскій послан-
ецъ сж били такива чловѣци като Файфа и Сен-
ера, който казва въ книгата си по Источній Въ-
остъ: „Когато намѣришиъ Български или Гръцки
на близо до Турски поселения, тамъ женитѣ сж
авственни и мжжіетѣ толкозь честни колкото ран-
гятъ да бждатъ. Но дѣто има купъ села чисто
христіански, тамъ женитѣ сж. . . . и мжжіетѣ по-
ещи. Турското управление е самото нѣщо което по-
лекува отровата. Горко на тѣзи людіе ако Турци-
нѣкога ги оставятъ!“¹⁾ Всѣкой е свободенъ да
сди каквото ще за такива чловѣци, но колкото
насъ ній сме въ недоумѣніе кого да вѣрваме,
тъ Дарвина ли, който учи че чловѣцитѣ сж ста-
ли отъ маймуни, или Г-нъ Карлайла, който казва
ученіята на Дарвина направили много Англичани
да станатъ като маймуни.

Този чловѣкъ Сенклеръ, е билъ главній скро-
пелъ на свѣдѣніята за рапорта на Родопската ком-
исія. Не е чудно, прочее, дѣто Австрійскій, Герман-
скій и Рускій комиссари не го подписахъ.

Болкото за шумътъ който Г-нъ Лейардъ и дру-
житѣ му направи хъ относително до Родопското
настаніе, ще кажъ че той е най-достоосъждителенъ.

1) *Gentleman's Magazine* Oct. 1878 стр. 415.

Дѣлото бѣ една скроена работа отъ началото до края. Множество Турци и Помаци отъ Сѣверна и Сръбна Българія, споредъ заповѣдта на правителството, побѣгнахъ прѣдъ Руситѣ, слѣдъ като ограбихъ и опустошихъ всичко що можѣхъ, и отидохъ единъ къмъ Цариградъ, а други на югъ прѣзъ Родопската планина заедно съ войската на Сюлейман-паша. Не ще питаніе че тѣ не щѣхъ да сж толкозъ задоволни отъ положеніето въ което ся намирахъ. Сенклеровци и други отидохъ между тѣзи незадоволни бѣжанци и образувахъ отъ тѣхъ единъ видъ въстаници. Никакъ не е чудно че съ тѣхъ ся съдружихъ нѣкои и отъ тамошнитѣ Турци и Помаци. Тогава тѣ почиахъ да викатъ че бѣхъ възстанѣли да защищаватъ имота си и живота и честта на женитѣ и дѣщеритѣ си. Азъ никакъ не казвамъ че нѣкои отъ онѣзи Турци и Помаци може да не сж били онеправдани по единъ или по другъ начинъ, но положително утвърждавамъ отъ онова което знамъ, че колкото сж истинни думитѣ на Г-нъ Лейарда че Турцитѣ сж „едно отъ най-нравственнитѣ населенія на свѣта,“ че дѣлата на башибозуцитѣ бѣхъ „огромно прѣувеличени отъ безсмисленни, злонамѣренни и безсѣвѣстни челоуѣци,“ и че „Руситѣ бѣхъ извършили въ Пловдивъ прѣзъ двадесетъ и четири часове по-голѣми опустошенія и свирепости отъ колкото 40,000 башибозуци бѣхъ нѣкога извършили,“ точно толкозъ сж истинни и утвърждаваніята му че Турцитѣ и Помацитѣ бѣхъ тѣй злоупотрѣбавани отъ Руситѣ и Българитѣ и че бѣхъ възстанѣли въ „защита на имота си и на живота и честта на женитѣ и дѣщеритѣ си.“

Пристрастието и намѣреніето на Г-нъ Лейарда и на дѣйцитѣ му, напстина, сж толкозь явни въ дѣшпитѣ имъ, щото ся очудваши кѣкъ може разумѣнъ и съвѣстенъ чловѣкъ да тури нѣкакво повѣреніе въ думитѣ имъ. Ако имаше причина за оплакваніе, то бѣха Българитѣ които имахж право да ся оплакватъ, защото тѣхній имотъ бѣ въ рѣцѣтъ на Турцитѣ и Помацитѣ. Една лъжа не става истина по причина че тя е прѣдставена отъ посланикъ.

Г-нъ Лейардъ продължаваше да намалява числото на избититѣ Българи до дѣто го докара подолу и отъ числото което Турски официѣлни рапорти даватъ. Турското правителство обяви че числото на убититѣ Българи е било около 5,000 души; Г-нъ Лейардъ, обаче, явяваше че това число не е било по-горѣ отъ 3000—4000 души. А понеже куповетѣ отъ кости ще изгниѣтъ, то не ще е чудно ако чуватъ нѣкога този Господинъ да утвърди че въ България не е имало никакви кланія.

Единъ Англичанинъ който придружаваше Турцитѣ прѣдъ Русситѣ между Одринъ и Цариградъ, пишѣше въ Лонд. *Таймсъ*: „Като сѣдимъ прѣдмѣта като племе срѣщо племе, добръ ще е да ся помни че за минжлитѣ четиридесетъ години Българитѣ не сж били жъртви на никое общественно угнетеніе отъ страна на Мухамеданскитѣ имъ съседн.“ Той казва че Турцитѣ бѣгахж отъ Българитѣ, но не казва че тѣ бѣгахж съ Българска стока и съ Български синове и дѣщери. Слѣдъ като расправа че Българитѣ сж били покровителствуванн отъ Европа, той заключава: „Тѣй щото господствующето племе прѣзъ онова врѣме (40 години) е билъ Българъ“

рина.¹⁾ Иди сега че расправяй на такива челоѣ за работитѣ въ Турція! Потрѣбно е да забѣлѣжа читателѣтъ не трѣбва да мѣси вѣстника (*Лон. Таймъ*) съ миѣніята на дописника, защото това би стор несправда на редакторитѣ, които не сѣ отговорни пелѣпоститѣ на нѣкои отъ дописницитѣ си.

Г-нъ Лейардъ и съдружіе постоянно пишѣ отъ Турція, а Лордъ Бикъспфилдъ и други дѣятѣ по работѣхъ въ Англія. Тѣ обнародвахъ Спнята кѣга въ която излагахъ минимѣтъ и печуванитѣ уж на Българитѣ върху Турцитѣ. Мнозина Англич даже отъ противотурската партія починхъ да вѣватъ че изложеніята за Българскитѣ ужаси въ Турцитѣ бѣхъ истинни, и починхъ да негодуетъ противъ насъ и противъ Русситѣ. И това никакъ е чудно. Всѣкой другъ народъ би повѣрвалъ и подѣ подобни обстоятелства. Лондонскій *Таймъ* 19-ий Августа, 1878, като говорѣше по Българск и Русскитѣ свирепости, казваше че Правителствѣ въ Англія бѣ обнародвало Спнята Книга за тѣзи жаси съ цѣлъ да привлѣче къмъ себе си подпор та на Англійскій народъ. Добрѣ, това е което пачлото на този членъ казахъ че министерствѣ въ Лондонъ ся стараше да постигне.

Сполучи ли то въ лакътушнитѣ ки стараш Отчасти то сполучи да изстуди нѣкои отъ Англич нитѣ къмъ Българитѣ и да насърди други въ и за на Турцитѣ, но то никакъ не можѣ да пости онова което горѣщо желаше. Колкото и да ся студихъ нѣкои Англичани къмъ Българитѣ, тѣ

---

1) *The Times*. 7 Feb. 1878.

кактъ не ся стоилихъ къмъ Турцитѣ, на които свиренитѣ дѣла сѣ потвърдени отъ всеобщо и неопровергаемо свидѣтелство.

Голѣма неправда би било ако не ся спомѣнѣше че прѣзъ всичкото врѣме на войната е имало и други дописници, които безпристрастно сѣ описвали състояніето на работитѣ. Между тѣхъ сѣ били повечето дописници на *Дейли Ньюс*, ... нѣкои на *Таймс*, и на други вѣстници. Между тѣзи безпристрастни мжжіе ще спомѣнѣмъ Съръ Х. Хавелокъ. Той казва че Българитѣ иматъ голѣми недостатки, но спомѣнува и причинитѣ за това. При това той посочва и нѣкои добри качества на този злощастенъ нашъ народъ. Въ една скаска, той искаваше мнѣніето си че на 7,000,000 Българи трѣбва да се даде свобода, и ся надѣваше че Англичанитѣ, ако тѣ разбирахъ сѣщинскитѣ права на въпроса, не щѣхъ да поставятъ никакво прѣпятствіе противъ това освобожденіе.

По едно врѣме борбитѣ между двѣтѣ партіи въ Англія станяхъ много топли и общественото състояніе на народа бѣ твърдѣ критическо. Нѣкои Руски несполуки въ Азія и въ Европа доста понасърдчихъ турколюбцитѣ, и тѣ ся надѣвахъ че Турцитѣ ще могатъ да принудятъ Русситѣ да не напрѣдватъ вече по да поискать миръ прѣди прѣминуваніето на Балкана. Но колкото по-явно ставаше че Руссія ще побѣди толкозь по-голѣмъ ужасъ обзѣмаше онѣзи турколюбци. Когато паднѣ Плѣвенъ, мнозина отъ тѣхъ дѣйствувахъ като че бѣхъ изгубили умоветѣ си. Паданіето на Лондонъ, може би, не щѣше да ги направи по-дивни и по-смутни.

Никон образованъ чловѣкъ не е говорилъ по единъ по-захласнѣтъ и по-грубъ начинъ отъ колкото нѣкои защитници на турколюбивата политика, както редакторитѣ на *Дейли Телеграфъ*, напримѣръ, говорѣхъ по онова врѣме. Срамъ ни е даже да повтарямы нѣкои отъ тѣхнитѣ глупости и грубости.

Когато Русситѣ прѣминѣхъ планинитѣ и бързо приаѣдвахъ къмъ Одринъ и отъ тамъ къмъ Цариградъ, турколюбцитѣ възврѣхъ отъ негодованіе. Тѣ почнахъ да правятъ особно възмутителни и военнo-любиви заявленія. Пѣснопойци кръстосвахъ изъ улицитѣ на нѣкои градове и пѣхъ по единъ най-възбудителенъ начинъ: Ще ли Британскій Лъвъ да ся остави да бѣде побѣденъ отъ Руската мечка? Разни събранія захванѣхъ да ставатъ въ полза на война срѣщу Руссія. Веднѣжъ една турколюбива сганъ нападна на едно противотурско събрание и направи голѣми смущенія и повреди. Друга подобна сганъ отишла прѣдъ домътъ на Г-нь Гладстона, викала тамъ и испотрошила джамоветѣ на прозорцитѣ на къщата му.¹⁾

Христіанoлюбивата партія, тоже, дѣятелно работѣше. Като разбрахъ твърдото намѣреніе на Лордъ Бикънсфилдовата партія да ся намѣси въ войната въ защита на Турція, тѣ употребихъ всичкитѣ си сили да ся въспротивятъ на тѣзи мѣрка. Разни събранія ставахъ за това. Голѣма частъ отъ духовенството зѣ добро участие въ тѣзи благородни и справедливи заявленія на народи. Колкото вѣнго и да убишамъ за честта и за интереситѣ на Англія, но акоже едноногъ си отойнѣвъ до атовоу.

1) The Times, London, 7 March, 1878. —

пишеше единъ пастиръ въ името на мнозина други, днѣй обявяваши твърдото си убѣжденіе че благосъстояніето на нашето отечество не може да ся заплѣте въ поддържаніето на една сврепа, растлѣнна и бърже падающа сила. Навѣрно, духовенството има право да каже тоже толкозь.¹⁾ Едно друго писмо ся поднесе на Г. Глядстона въ което повече отъ 1000 църковни пастистри одобрявахъ неговата политика и протестирахъ противъ турколюбивитѣ заявленія.

Въ самото министерство ся появихъ несъгласія върху този прѣдмѣтъ, и двама важни членове, Лордъ Дерби, министръ на иностранныитѣ дѣла на Англія, и Лордъ Карнарвонъ, секретаринъ на поселеніята, си дадохъ оставкитѣ, като протестирахъ противъ нѣкои мѣрки на чрѣзмѣрнитѣ турколюбци.

Борбитѣ между двѣтъ партіи сж били доста силни, но турколюбивата партія, като държи за сега правителственната власть въ рѣцѣтъ си и подпомагана отъ злѣврѣдственитѣ злотворства на Русситѣ и Българитѣ, сполучи да испрати силна флота въ Мраморно море въ защита на Турція, и така нѣкои министри истълкувахъ значеніето на „условната“ си неутралность. Нека помнимъ добръ че когато флотата ся испрати въ Мраморно море, Руссія не бѣ нарушила ни едно отъ условіята на Англійската „условна“ неутралность. Тя не бѣ нападнала нито Персійскій заливъ, нито Суезскій каналъ, нито бѣ завзѣла Цариградъ или нѣкое мѣсто по двата протоци. Наистина, Руски войски бѣхъ доближили къмъ Цариградъ, но тѣ бѣхъ принудени на това отъ у-

---

1) *The Times*, London, 4 Feb. 1878.

порството на Портата, подкрѣпявана отъ Г-нъ Лейарда и отъ военнoлюбовигъ заявленія въ Англія. Ако флотата да не бѣ влѣзла въ Дарданелитѣ, Рускитѣ войскя не щѣхъ да иматъ нужда да ходятъ до Святий Стефанъ. Освѣнъ това, ній сми видѣли че Руското правителство още въ начало не даде на Англійското толкози положителни увѣренія че нѣмаше да занимае нѣкои отъ мѣстата около Цариградъ.

Съ скърбъ казвамъ че ній Българитѣ направихми голѣма погрѣшка за дѣто прѣзъ онова критическо врѣме не освѣтлявахми народа въ Англія и Европа въобще върху истинното състояніе на работитѣ въ нашето злощастно отечество. Наистина, на голѣма опасностъ ся излагаше всѣкой Българинъ който дързнуваше да нише тогава нѣщо върху ужаситѣ на Турцитѣ, но трѣбва да исповѣдами че ній не сторихми нито онова което можѣхми. Нашето, тай да кажемъ непростително мълчаніе направи Западна Европа да помисли че обвиненіята противъ народа ни бѣхъ чисти истини. Чрѣзъ това наше мълчаніе, ній дадохми благоврѣміе на върлитѣ ни непріатели да сполучатъ отчасти въ плановѣтѣ си противъ насъ. Въ Англія както и въ другитѣ държави има чловѣци които сж искали и искатъ да узнажтъ точната истина, и ако да знаехъ точно какъ стоехъ работитѣ, то безъ всѣко съмнѣніе слѣдствіята не щѣхъ да сж точни каквито сж сега. Ній не можемъ да не скърбимъ за това си небрѣженіе по онова врѣме.

Въ отговоръ на тѣзи обвиненія противъ наший народъ ще приложж още нѣколко думи.

Прѣди всичко ще забѣлжж че Българитѣ и-
~~ме~~ чловѣческо естество, а не ангелско; че тѣ сж

страстни чловѣци, а не святи ангели. И като чловѣци тѣ безъ друго сж вършили работи на погрѣшними чловѣци. Ній припознавами че нѣкои отъ нашій народъ сж вършили нѣкои злоторства на Турци. Съ скърбъ го казвами че нѣкои сж грабили тукъ-тамъ отъ имота на Турцитѣ, разваляли сж нѣкои Турски домове, били сж и убивали сж нѣкои Турци. Тѣзи нѣща ній не кріемъ, нито трѣба да ги кріемъ. Било би едно достозабѣлжително исключеніе въ всемирната исторія, ако нѣкои отъ Българитѣ да не бѣхж постѣинили тѣй съ нѣкои отъ Турцитѣ. Но голѣмитѣ ужаси които Г-нъ Лейардъ и съдружіе казватъ че нашій народъ е извършилъ противъ невинни Турци — всеобщо кланіе на мжжіе, жени и дѣца — сж вѣнъ отъ истината.

Почти всичкитѣ злоторства на Българитѣ и на Русситѣ състоятъ въ земаніе тукъ-тамъ на Турскій имотъ и въ разваляніе на Турски домове. Това, обаче, въ повечето случаи е било неизбѣжно слѣдствие на Турски злодѣйства. Всѣкой знае че когато Турското население ся дръпаше прѣдъ Русситѣ то откарваше съ себе си не само своя си спрѣгатенъ добитѣкъ но и оня на 'Българитѣ, тѣй щото нито Българитѣ нито Русситѣ имахж съ що да си докаратъ дърва и други нужности. Въ такъвъ случай тѣ трѣбваше или да измрѣтъ отъ гладъ и отъ студъ, особно прѣзъ зимата, или да изгорятъ свонѣ си домове, които въ нѣкои мѣста Турцитѣ не бѣхж съспалили, или да изгорятъ домоветѣ на Турцитѣ които бѣхж побѣгнали слѣдъ като бѣхж ограбили имота на Българитѣ. Освѣнъ това, въ нѣкои мѣста нѣкои отъ Българитѣ сж мислили че е право за тѣхъ

да зематъ вешитѣ отъ празникѣтѣ домове на Турцитѣ, които съсипахъ тѣхнитѣ домове, и да си построятъ нови. Българитѣ бѣхъ обраны и отъ погжщнина и отъ добитѣкъ, и не е чудно че нѣком отъ тѣхъ сѣ мислили че нѣждата ги прави длѣжни да сѣ ползватъ отъ празникѣтѣ домове на свчрепитѣ си неприятели. Азъ не казвамъ че между Българитѣ не е имало безпричинни злотворства, но отъ всичко *што* азъ съмъ видѣлъ и исниталъ, повечето случаи сѣ били такива като горнитѣ.

Нека добръ да сѣ помни че домѣтъ почти на никой Турчинъ, които не побѣгнахъ, не сѣ е съсипалъ, нито той сѣ е злоупотребявалъ лично. И за това азъ ще дамъ едно отъ най-послѣднитѣ свидѣтельства. Единъ отъ дописницитѣ на *Лондонскій Таймсъ* дава слѣдующето свидѣтелство.

Пльвенъ, 9 Февруарій 1879. — „Тука пристигнахъ снощи, слѣдъ като посѣтихъ Дръново, Габрово, Севлиево и Ловечъ. Окрѣжіята прѣзъ които минахъ сѣ съвършено мирни, и Турскитѣ селени сѣ изразиватъ задоволни отъ сношеніята си съ Българитѣ и отъ управленіето на страната. Мюслиманитѣ които останѣхъ въ селата си не сѣ били безспокоени нито притѣжаніята имъ сѣ повреждани.... Турцитѣ които сѣ завърнали въ Ловечъ горчиво сѣ оплакватъ отъ върховнитѣ си (Турци),² които имъ заповѣдали да оставятъ домоветѣ си прѣди прѣземаніето на града отъ Русситѣ, и сега сравняватъ свонѣтъ „съсипани къщи съ онѣзи Мюслиманскитѣ села Кара-Асанъ и Аоставалъ, въ сѣщото окрѣжіе, дѣто жителитѣ останѣли неповредени прѣзъ всичкій походъ..... Азъ съмъ увѣдоменъ отъ Турци че три

етвърти отъ Мюслиманското населеніе на този градъ обѣгнахъ прѣди влѣзваніето на Русситѣ. Четвъртата астъ, която останѣ, не е била злоупотрѣблявана.¹⁾ . . . . Къщитѣ на избѣгналитѣ сѣ били съвършено или отчасти съсипани. Мюслиманското населеніе въ Шѣвентъ, както и братіята имъ въ Ловечъ, осждахъ дѣлото на върховнитѣ си, особно на Нури паша, за дѣто и имъ заповѣдахъ да напуснатъ домоветѣ си, като Турскитѣ къщи, които стоехъ занпаани отъ притяжателитѣ си, не сѣ били повредени.²⁾

Една отъ горчивитѣ и чернитѣ страни на турколюбивитѣ рапорти е че тѣ приписватъ на Русситѣ и на Българитѣ и злотворствата които самитѣ Турци и Черкези бѣхъ извършили. Въ депешата ситѣ 12/24-ий Юній, 1878, Г. Лейардъ казва че Руситѣ опустошили всичко дѣто заминали, че плодородната долина на Тунджа станѣла пустиня.²⁾ Лондонскій *Таймсъ* като говорѣше върху мнимитѣ Руки и Български ужаси, казваше че цѣли области въ Тракія били съвършено опустошени. Ній казваше, да! съвършено опустошени, може би много по-жасно отъ колкото вѣй мислите. Но чакайте малко, пріятелю, прѣди да припишете всичко това на Руситѣ и на Българитѣ. Нека видимъ кой какво съѣтъваше Турцитѣ и Черкезитѣ, и какво тѣзи послѣнитѣ вършѣхъ.

Азъ нѣма да говорѣя тука за ужаснитѣ дѣла а Турцитѣ и Черкезитѣ прѣзъ 1876. Коститѣ на скланитѣ тогава мъжѣе, жени и дѣца сѣ погрѣбени

1) *The Mail*, London, Feb. 1879.

2) *Blue Book: Turkey*, Nr. 42 (1878), стр. 93.

и спокойно почиватъ въ земята безъ да може да ги види живъ чловѣкъ, а нѣкои може би още ся трѣкалятъ между планинскитѣ скали. Нито ще говорѣхъ за тогавашнитѣ ограбванія и опустошенія. Нека видимъ вкратцѣ какво Турцитѣ правѣхъ съ Българитѣ и съ тѣхнѣй имотъ слѣдъ като ся почна войната.

Нѣкои господиновци строго осъждахъ поведението на Свищовци, като казвахъ че тѣ ограбвахъ Турскій имотъ безъ никаква причина. Азъ, тоже осъждамъ поведението на нѣкои отъ съотечественницитѣ си въ онова мѣсто, но казвамъ, въ сѣщото врѣме, че това поведение на Българитѣ никакъ не бѣше безъ причина; нито е било безъ причина, въ повечето случаи, лошото поведение на Българитѣ въ други мѣста. Войната ся почна. Русситѣ си бавихъ на сѣверъ отъ Дунава за нѣколко седмици. Турцитѣ като знаехъ че тѣзи война бѣ прогласена въ наша защита, особно ся разсвирепѣхъ и вършѣхъ разнovidни злодѣянія на Българитѣ отъ Дунава до Архипелагъ. Най-големитѣ ужаси ставахъ въ Западна Тракия т. е. въ срѣдъ Българія. Цѣлъ Българскій народъ бѣ въ ужасъ отъ Турскитѣ злодѣйства. Имотътъ и животътъ на Българина бѣ въ произволтъ на Турци и Черкези. Русситѣ прѣминахъ Дунава, и Турцитѣ умножихъ свирепоститѣ си върху беззащитнитѣ и безпомощнитѣ Българи. Пловдивъ, Карлово, Одринъ и други градове нахъ ся прѣобърнахъ на касаници и бѣсилници, както и прѣзъ 1876.

Турцитѣ, обаче, въ повечето мѣста вършѣхъ ужаситѣ си тайно, като ся боехъ че Европа можѣше пакъ да извика противъ злодѣйствата имъ. По

онова врѣме нѣкои Англичани почнахъ явно да съ-
вѣтватъ Турцитѣ да съсипватъ всичко което е Бъл-
гарско. Чудното е че онѣзи които най-много ся уко-
ривали Българитѣ за злоторствата имъ, тѣ въобще
най-усърдно сж съвѣтвали Турцитѣ да опустошаватъ
Българскитѣ жилища. Слѣдъ като укорихъ Русситѣ
и Българитѣ, тѣ укорихъ и Турцитѣ. Българитѣ у-
корихъ защото грабѣхъ Турскій имотъ, а Турцитѣ
защото не съсипвахъ и най-последнята Българска
колиба и най-последното зърно ячемикъ. Ето думитѣ
на нѣкои отъ тѣзи господа.

Втората главна погрѣшка на Турцитѣ, казва
тѣкой си Г-нъ Форбсъ, влѣзва въ кръга на обра-
зованното войниствоваchie. Като не избрахъ да проти-
востоятъ силно на Русситѣ да не минатъ Дунава, и
что прѣдпочетохъ да ся дърпатъ надиря прѣдъ на-
мественицитѣ на Българія, Турцитѣ направихъ го-
лѣмо воечно небрѣженіе дѣто неопустошихъ земята
която оставихъ отворена прѣдъ нашественицитѣ.
Да бѣше онѣзи земя населена само отъ тѣхнѣи си
шродъ (Турци), та не щѣше да е по-малка военна
дължностъ да развалятъ сѣидбитѣ, да изгорятъ се-
лата до последнята колиба, и да оставятъ задъ се-
бе си само пустиня . . . . Ако Турцитѣ трѣбваше да
почитатъ изискуваніята на една военна нужда, ако
гражданското населеніе да бѣ било повечето отъ
тѣхната народностъ колко по-малко дължни бѣхъ тѣ
да мислжтъ за челоувѣколюбіе въ този случай! На-
кѣлото Турско населеніе ся заповѣдва отъ Цариградъ
да ся дръпне на вжтрѣ; тамъ останжхъ само Бъл-
гаретѣ, които сж отъ сжщата религія съ нашествен-
ниа, извѣстни съчувствители съ неговитѣ намѣре-

нія, извѣстни нелюбители на Турското управление, безъ друго готови да му (на нашественика) бждѣтъ водители, съгледатели, още и приносители на дърва и вода на избавителитѣ си. Да ся остави надиря, намѣсто да ся опустоши, една земя дѣто тече млѣко и медъ, една земя кръстосвана отъ небезпокоени пріатели на нашественика, бѣше една часть отъ военна лудость, която се не срѣща почти никждѣ. Турцитѣ трѣбваше да накаратъ Българското население навжтрѣ прѣдъ себе си до послѣдній чловѣкъ, и да не оставятъ здравъ ни единъ снопъ ячемикъ, който можѣше да ся съсипи.¹⁾

Г-нъ Форбсъ дава нѣкои исторически примѣри за да докаже справедливостта на хубавата си риторика и на политическото си знаніе, и да затвори устата на онѣзи, спорѣдъ него глупави, чловѣколюбци които бихж осждали този му съвѣтъ на Турцитѣ, по примѣритѣ които той привожда едвамъ можехж да ся приложатъ въ този случай. Но даже и да можѣхж, пакъ съвѣтътъ му бѣ единъ отъ най-безчловѣчинитѣ. Да ся съвѣтватъ Турцитѣ и Черкезитѣ да бждѣтъ по-лоши и по-свириши отъ колкото сж, бѣше едно безчловѣчіе отъ най-висока степенъ. Той добръ знаеше че тѣзи война бѣ ся обявила за да помогне на Българитѣ и на другитѣ Христіански народи противъ угнегеніята и ужаситѣ на Турцитѣ. Той знаеше, още, че самата свята книга-Коранътъ на Турцитѣ имъ казва че ще ся спасятъ ако погубятъ безвѣрницитѣ, особно въ такъвъ случай, и че ако тѣ не истрѣбвахж народа ни вкупомъ то бѣше

---

1) *Littell's Living Age*, 15 December, 1877.

само защото ся бояхъ че просвѣщенна Европа щѣше
извика противъ тѣхъ, и ній никакъ не разбира-
и какво сѣрдце имаше онзи господинъ като даде
ози ужасенъ съвѣтъ на свирепитѣ Турци и Черке-
и. Ній знаемъ че той е билъ докаченъ въ нѣщо отъ
кои наши глупци, но не бихми повѣрвали че е-
итъ просвѣщенъ Англичанинъ щѣше да прибѣгне
то толкова голѣмо и опустошително отмъщеніе до
каквото той прибѣгнѣ. Той най-добръ ни показва какъ
бѣхъ постѣпили Англичанитѣ съ Турцитѣ, ако тѣзи
последнитѣ бѣхъ ограбили Англіискій имотъ, бѣхъ
опустошили Англіиски домове, бѣхъ обезчестили Ан-
гліиски жени и момичета, бѣхъ избили и избѣсили
Англіиски мѣжѣе и бѣхъ отвлѣкли въ робство Ан-
гліиски чада.

Както и да е наказаніето за обидитѣ на този
господинъ напълно ся е извършило. Нека той да не
се смущава вече за неправдата която нѣкои Бълга-
ри глупци бѣхъ му сторили. Много домове сѣ били
съспани за това, много хляди бездомни людіе сѣ
били оставени на полето, много певинни мѣжѣе, же-
ни и дѣца сѣ отишли въ земята и много сирачета
се скитатъ безъ да има дѣ главитѣ си да под-
слонятъ.

Щомъ като горнитѣ Форбсови съвѣти ся обна-
родвахъ въ Англія, *Левантъ Хералдъ* и други вѣ-
стници незабавно ги прѣпорожчихъ на Турскитѣ вла-
сти. По онова врѣме въ Българія ся вѣцари неописанъ
ужасъ. Турцитѣ повѣрвахъ че и просвѣщена Европа
ся съгласявала съ тѣхнія коранъ, и починхъ явно
да дѣйствуватъ споредъ священнитѣ си длѣжности.
Левантъ Хералдъ писа: Слухъ ся раздава тѣзи су-

трень че, съ цѣль за по-голѣмо съсърѣдоточеніе и силитѣ които пазятъ Балкана, намѣрило се е и подобрь да ся испраздни Софія. Ако този слухъ добрь основанъ, то трѣбва да ся мисли че Отоманскій военачалникъ ще да е зель мѣдрото прѣдвидѣваніе да изгори града и да съсипе укрѣпленіята защото, както Г-нъ Форбсъ носочва въ писмото си у *Деветнадесѣтиѣ Вѣкъ*, една голѣма стратегическа погрѣшка е била прѣзъ цѣлій походъ дѣто не ся разваляли градоветѣ и селата, и не ся е опустошила страната прѣдъ напрѣдваніето на непріятеля.¹⁾

Г-нъ Хунтекъръ и съдружіе, редакторитѣ на този вѣстникъ, обаче, не ся задоволнихъ съ това. Подиръ нѣколко дни тѣ писахъ въ уводній си членъ: „Ний посочихми прѣди единъ-два дена нуждата която налага на портата псключителното изучваніе и интереситѣ на имперіята въ настоящата криза. Ний ще искажемъ сега явно какъвто нѣтъ ни ся виждѣ че онѣзи нужда показва. Ако войната трѣбва да ся продължава, то Рускитѣ войски могатъ да ся смутятъ и разстроятъ само чрѣзъ отчаятелна защита.“ Слѣдъ като обвинявахъ Сюлейманъ паша за дѣто не дѣйствувалъ както трѣбвало, тѣзи Турски съвітници казвахъ: „Не! ако Руссія трѣбва да ся бие, ний трѣбва да я биемъ тѣй щото да я поставимъ въ най-голѣми несгодности, а назе си въ най-голѣми сгодности. Нашитѣ войски трѣбва да ся дърпатъ назадъ прѣдъ непріятеля . . . . и като се дърпатъ тѣ трѣбва да опустошаватъ страната . . . . тѣй щото непріятельтъ да напрѣдва въ пустиня.“²⁾

1) The Levant Herald, 19 Dec. 1877.

1) The Levant Herald, 27 Dec. 1877.

Забѣлѣхѣте че-този свѣтъ ся даваше на Тур-гѣ прѣзъ най-студеното врѣме на годината. Тогава щитѣ ся свѣтвахъ да оставятъ стотини хиляди щастни мѣжѣ, жени и дѣца вънъ на снѣга! Тур-гѣ слѣдвахъ свѣтитѣ на тѣзи си миним пріате-до колкото можѣхъ. Заповѣдъ ся издаде отъ Ца-градъ да ся испяди Христіанското населеніе и да изгори София, но това не ся извърши, защото гѣ имаше много Турски болни войници. ¹⁾ Голѣми ири и опустошенія, обаче, пакъ ся извършихъ и онзи градъ. Турскій военачалникъ заповѣда на іскитѣ си да подналятъ градоветѣ и селата като принудѣхъ да ги напуснатъ. Освѣнъ това, на цѣ-го населеніе, Мухамеданско и Христіанско, споредъ зѣтитѣ на Г-нъ Форбсъ и съдружіе, ся заповѣд-не да оставя домоветѣ си и да върви навжтрѣ-къ Русситѣ. Първитѣ повечето послушахъ запо-цѣта, но послѣднитѣ бивахъ доста мудни въ дви-іята си. Турскитѣ войски подпалихъ Самоковъ шестъ мѣста, но населеніето заскоро сполучи да аси огньнѣтъ. Една голѣма и хубава частъ отъ Т. арджикъ, подпалена отъ Сюлейманъ-пашовата іска, свѣршено изгорѣ, и цѣлий градъ биде о-бенъ. Пловдивъ ся подпалва нѣколко пѣти, но о-тъ бивалъ изгасванъ; голѣми ограбванія и тукъ извършихъ. Тѣй сѣщо и Сливенъ, Ямболъ, Кар-атъ, Айтосъ и други градове и селата имъ би-хъ свѣршено или отчасти ограбени и съсипани.

По онова врѣме Цариградъ ся изпълни съ бѣ-щи отъ къмъ Бургазъ, Карнобатъ и другѣдѣ, кои-

---

¹⁾Едно писмо въ Лонд. Таймсъ съ дата 10 Януарій 1878.

то Турцитѣ и Черкезитѣ бѣхъ изгонили изъ домо
тѣ нмъ, слѣдъ като бѣхъ ги обрали и злоупотре
ли. Много Христіани погинахъ по онѣзи мѣста ка
и по други. Че Турскитѣ войски бѣхъ съсипали и
го села и нѣкои градове между Сливенъ и Черном
ся припознаваше даже и отъ *Леванъ Хералд*

Ній повтарямъ съ Г-нъ Лейарда и съ др
като него и казвамъ, да, цѣли окръжія въ Тракі
плодовитата долина на Тунджа съвършено сж
ли опустошени. Самото скърбно нѣщо е че Г
Лейардъ трѣбваше да опише тѣзи ужаси, не на
Юній 1878, но нѣкои отъ тѣхъ почти прѣди е
година, когато Турцитѣ и Черкезитѣ ги вършихъ;
когато дописникътъ на *Дейли Нюзъ*, съ Сюлейм
пашовата войска пишѣше отъ сжщата долина
29 Юлій, 1877. „Горящи Христіански села ся и
датъ да показватъ напредваніето на войската (Т
ската.)“ Г. Лейардъ трѣбваше да съобщи тѣзи уи
особно прѣзъ Декемврій, 1877, когато Турцитѣ, и
ся дърпахъ прѣдъ Русскитѣ, опустошавахъ все
що можѣхъ. Този Господинъ, наистина, много и
простително е билъ закѣснялъ съ денешитѣ си и
ху този плачевенъ прѣдмѣтъ.

„Пловдивската областъ,“ казва горѣспомѣна
дописникъ на *Христіанъ Юніонъ*, бѣше сцената
добрѣ извѣстното кланіе на Българитѣ, което
дигна негодованіето на свѣта. Пакъ въ 1877, сл
почнуваніето на Руската война, и особно слѣдъ и
вото Ген. Гурково прѣминуваніе на Балкана, Тур
тѣ изивихъ рѣшеніето си да истрѣбятъ Христ

---

1) *Levant Herald*, 17 January, 1878.

го население. Тѣ съсинахъ градоветѣ. Мѣжигѣ
охъ обѣсени или исклани. Нѣкои отъ женитѣ би-
хъ убити, нѣкои завлечени отъ Турцитѣ, нѣкои о-
рени и тѣй оставени . . . . Тѣзи работа на н-
бленіе ся вършѣше главно подѣ заповѣдитѣ на
ейманъ наша.¹⁾ Сжій писатель казва че много
разедни обвиненія сж били хвърляни върху гла-
хъ на Русситѣ и на Българитѣ.

Трѣбва да ся забѣлѣжи че ако Рускитѣ войски
напрѣдвахъ толкозъ бърже слѣдѣ като прѣминѣ-
Стара-планина вторій пѣтъ, то софинското окрѣ-
и Тракія щѣхъ съвършенно да ся опустошѣтъ и
го повече хилѣди народѣ щѣше да погине отъ
дѣ и отъ гладѣ.

Намиратѣ ли ся обнародвани въ Синята Книга
робности за всички тѣзи ужаси на Турцитѣ вър-
Българитѣ? Намѣ не щѣше никакѣ да е жално
о щѣхми да имамы право да негодувами, ако тѣ-
Английски дописници бѣхъ безпристрастни и да-
хъ въ рапортитѣ си точни и върни свѣдѣнія и
дѣтѣ страни, ако тѣ описвахъ както Български-
и Рускитѣ злотворства тѣй сжщо и Турскитѣ
репства. Ако Г-нѣ Фаифѣ бѣше изложилъ точно
дѣяніята и на дѣтѣ страни въ Стара-Загора;

Г-нѣ Блжнтѣ бѣ описалъ безпристрастно и Тур-
гѣ както и Българскитѣ злодѣйства; ако Г. Кал-
ѣ отъ Пловдивѣ бѣ казалъ нарѣдѣ и точно ка-
го вършѣхъ Турското население и Турскитѣ вой-
както излагаше каквото му казвахъ този и онзи
Българскитѣ и Рускитѣ злодѣянія; ако върно бѣ-

---

1) *Christian Union*, New-York, 25 Dec., 1878.

хъ показвали коя страна първо почна злѣдѣніята, тогава, повтарямъ, ній не само не щѣхми да скърбимъ, но щѣхми да се радваме и да имъ благодаримъ съ всичкото си сърце и душа. Ній щѣхми да благославяме душитѣ които тъй безпристрастно мислѣхъ и да цѣлуваме ржцѣтъ които пишѣхъ тези рапорти, защото нѣмаме никакво съмнѣніе какво впечатление щѣхъ такива точни и безпристрастни изложения да направятъ върху Англійскій народъ и върху Европа въобще. Жално е, обаче, че тези господа не постѣивахъ по този начинъ. Види се че това не влѣзваше въ тѣхнитѣ планове. Наистина, тѣ по нѣкога спомѣнувахъ и нѣкои Турски злѣотворства, но това се види да е било, само да се покрие прѣдъ народа имъ голотата на пристрастіето и намѣреніето имъ.

Нека дамъ единъ примѣръ който добръ показва че Българитѣ не сж вършили злѣдѣнія противъ Турцитѣ прѣди тези послѣднитѣ да бѣхъ правили ужаси върху тѣхъ. Единъ отъ най-големитѣ свирепости, които ся приписватъ на Българитѣ, ся казва да сж ся извършили въ Старо-Загорското окръжіе. Исповѣдваме че по онѣзи мѣста Българитѣ сж обирали нѣкои отъ Турскитѣ домове и сж погубили нѣкои Турци, между които може да е имало и нѣкои невинни. Трѣбва да ся помни, обаче, че Българитѣ тамъ бѣхъ подбудени на това отъ Турски свирепости.

Въ Стара-Загора тогава имаше двѣ фамилии Американски Миссіонери, които не бѣхъ нито Българи, нито Русси, нито Турци, нито Англичани, и които най-добръ можѣхъ да знажтъ и най-безпристрастно

да сѣдятъ за онова щото ставаше тогава въ града. Добрѣ, тѣзи безпристрастни Миссіонери, Г-нѣ Маршъ и Г-нѣ Бондъ, които днесъ живѣятъ въ Пловдивъ, даватъ слѣдующитѣ свѣдѣнія върху този прѣдмѣтъ.

Когато пристигнала Руссо-Българската войска, тя не погубила, до колкото тѣ знайтъ, ни единъ отъ Турцитѣ; тѣ не видѣли нищо чули Българитѣ отъ Града да убіятъ нѣкого отъ съгражданитѣ си Турци. Слухъ починало да се раздава че чети отъ Черкези и Турци опустошавали наланкитѣ и селата около Стара-Загора, за това Българитѣ и Русситѣ като знаели че Турцитѣ въ града имали много оржія и като си боели че ако Черкезитѣ и Турцитѣ отъ вѣнъ нападнѣхъ града, то Турцитѣ извѣтрѣ щѣли да се присѣдинятъ съ тѣхъ, тѣ имъ поискали оржіята. Турцитѣ не само отказали да прѣдадатъ оржіята си, но нѣкои отъ тѣхъ пушкали на войницитѣ прѣзъ прозорцитѣ на къщитѣ си. Тогава Руссо-Българскитѣ власти наказали нѣколко Турци. Освѣнъ това, види се че тукъ-тамъ нѣкои Турски продавници и домове били обрани отчасти. По това врѣме Българското населеніе отъ околнитѣ села починало да бѣга въ града за живота си. Много села по полето си виждали да горятъ. Коля натоварени съ най-ужасно наранени мѣжіе, жени и дѣца, починали да влѣзватъ въ града. Стотини тѣй наранени ся стоваряли по къщитѣ и въ двороветѣ на църквитѣ и училищата. Невъзможно е, казватъ тѣзи миссіонери, да се опишатъ ужаснитѣ начини по които тѣзи злощастници бѣхъ наранени. На нѣкои рѣцѣтѣ бѣхъ насечени, на други бузитѣ, и на други глзгитѣ. Ужасни зрѣлища на мѣжіе, жени и дѣца!

Тогава кръвта на Българското население въ
врѣла и тамъ нѣмало доволна сила да ги въспре
да не извършатъ нѣкои злоторства противъ Тур
цитѣ. Нѣкои отъ Българитѣ обрали тукъ-тамъ нѣ
кои Турски домове и погубили нѣкои Турци. Но
колкото тѣзи почитаеми Господа видѣли и чули, тѣ
не вѣрватъ че даже въ това си сираведливо него
дованіе Българитѣ сж погубили повече отъ 50-до
100 души Турци въ Стара-Загора. Тѣ казватъ, ома
че това ся извършило отъ долній разрядъ на Бъ
гарского общество. Руссо-Българскитѣ власти наско
ро дали строга заповѣдь да не ставатъ никакви о
биди на Турцитѣ и зѣли по-здрави мѣрки да спрѣтъ
злоторствата.

Такова бѣше отмъщеніето на Българитѣ за мно
гото изгорени села и нѣкои градовце, за огромнитѣ
обири на всѣка страна, за многото обезчестени и
избити Българи, и за толѣмитѣ купове наранени
мжжіе, жени и дѣца, които прѣдставлявахъ най-у
жасни зрѣлища изъ разнитѣ дворове и улици въ
града. Безъ да извинявамъ съотечественницитѣ си,
азъ бихъ попиталъ що щѣше Англійскій, или кой да
е другъ, народъ да чувствува и да дѣйствува въ
такъвъ случай. Що щѣхъ Лондончанитѣ да вършатъ
ако би Турцитѣ да ограбвахъ и преобращахъ села
та и паланкитѣ около Лондонъ на нецелъ, ако прѣ
срѣщахъ невиннитѣ бѣгающи Англичани и Англи
чанки по пѣтя и ги обезчестявахъ и убивахъ, ако
дворътъ на св. Павелъ, на Уестминстеръ Аббей, на
Лондонската Коллегія и на други общенародни и ча
стни заведения се изпълнехъ съ ужасно наранени
мжжіе, жени и дѣца, и ако при това, Турцитѣ въ

До донѣ не само не давахъ орѣжіето си но ся готвѣхъ да колятъ?

О, братія христіани, въ името на слабото чело-вѣчество, ни ви молимъ да сѣдите безпристрастно върху този прѣдметъ!

Що извърши Сюленманъ-нашовата войска като влизе въ Стара-Загора? ужасъ голѣмъ! казватъ мисіонеритѣ; ужасъ много по-голѣмъ отъ Батакскій! казва дописникътъ на *Дейли Шюсъ*; ужасъ невиджанъ и нечуванъ въ тѣзи страни! казватъ развалинитѣ и коститѣ въ бившій градъ.

Едно отъ най-скърбнитѣ и най-неправеднитѣ нѣща въ този прѣдметъ, повтарямъ, е че горкій нашъ народъ горчиво биде осѣденъ за дѣто той е вършилъ онова което всѣкой другъ народъ подъ снѣгето небе е и би вършилъ въ подобни обстоятелства. Ако турколюбцитѣ ще ни посочатъ единъ примѣръ въ исторіята, дѣто никой народъ въ такива обстоятелства не е искалъ да ся нази противъ истребителитѣ си и не имъ е наносилъ нѣкои пагуби, ний ще прѣклонимъ и глава и нозѣ прѣдъ тѣхъ. Нека прѣгледатъ своята си древна и нинѣшна исторія. Нека прѣгледатъ що е ставало и даже днесъ що става въ Южна Африка и Афганистанъ дѣто Англійски синове безъ никаква причина опустошаватъ области. Турколюбцитѣ въ Лондонъ изсотропилихъ джамоветѣ на Г-нъ Глядсгоновата кѣща само защото си въображавахъ че губѣхъ честь и интересъ, какви чудесія не щѣхъ тѣ да извършатъ ако домоветѣ имъ ся съсипѣхъ и ако синоветѣ и дѣшеритѣ имъ ся опозорѣхъ или откарахъ въ робство?

Протестантитѣ Българи сѣ били донѣхъ

прѣдмѣтъ за разискуваніе и тука въ нашето отечество и въ Англія. Нѣкои сж утвърждавали че протестантитѣ, като били толкозь гонени отъ православнитѣ не сж благорасположени къмъ народното си правителство и че прѣдпочитатъ Турското. Други утвърдихъ че тѣ до толкозь треперѣли отъ приближаваніето на Русситѣ щото не смѣили да побѣгнатъ къмъ тѣхъ, но останжли на мѣстата си и тѣй били исклани отъ башибозуцитѣ. Длъжността мя кара да кажа нѣщо и върху тѣзи точка, защото голѣма неправда е сторена на това малко Българско Евангелско Общество и защото голѣмо зло може отъ това да произлезе за народа ни. Ще забѣлѣжж че лицата които сж утвърждавали тѣзи нѣща ся дѣлятъ на злеувѣдомени и на злонамѣрени.

Утвърждаваніята че Протестантитѣ Българи не били благорасположени къмъ народното си правителство или че прѣдпочитали Турска власть, и че тѣй треперѣли отъ Рускитѣ войски сж грозни неистини.

Както Православни тѣй и Протестанти проливахъ кръвта си, прѣзъ 1876, срѣщо Турцитѣ, защото както Православни тѣй и протестанти теглѣхъ отъ тѣзи угнетители. Както Православни тѣй и Протестанти страдахъ въ тъмницитѣ изъ Българія и изъ Мала Азія. Когато Русситѣ дойдохъ въ Сѣверна Българія и Турцитѣ почнахъ изново да извършватъ ужаситѣ си върху наший народъ, тогава както Православнитѣ, които можѣхъ да сторятъ това, тѣй и Протестантитѣ бѣгахъ при Рускитѣ войски за живота си. Протестантитѣ отъ Меричлери, отъ Стара Загора и отъ Кѣзанлъкъ побѣгнахъ въ Габрово и

Търново заедно съ Православнитѣ си братія. Между тѣхъ имаше и двѣ учителки отъ Американското дѣвическо училище въ Самоковъ. „Ний бѣхми първитѣ,“ казва едната отъ тѣхъ, „които приближихми до Габрово, и първитѣ на които Рускитѣ войници подадохъ храна.“

Пастирѣтъ на Мерицлерската Евангелска църква, Г-нъ П. Ив. Шоповъ, събра малкото си стадо и първо отидохъ въ Стара-Загора и отъ тамъ въ Търново, като оставихъ домоветѣ си и всичко щото имахъ на Турцитѣ. Тѣхнитѣ домове, както и домоветѣ на Православнитѣ, бидохъ съвършено съснани отъ Турцитѣ нѣколко дни прѣди разореніето на Стара-Загора. Г-нъ Шоповъ пишѣше отъ Търново и отъ Свищовъ на пріятелитѣ си въ Цариградъ, и въ писмата си той най-похвално говорѣше за поведеніето на Руската войска.

Протестантитѣ както и Православнитѣ въ Ямболъ не можѣхъ да побѣгнатъ, но тѣ всички най-усърдно жelaехъ по-скорото дохожданіе на Рускитѣ войски, защото живота на никого не бѣ безопасенъ. Както Православнитѣ священници тѣй и Протестанскій пастиръ, Г-нъ П. Т. Бояджіевъ, чудесно е избавилъ живота си отъ ржцѣтъ на убійцитѣ Турци.

Когато ся разори Разложко, прѣзъ Ноемврій, 1878, Протестантитѣ отъ онѣзи областъ не побѣгнахъ къмъ Турцитѣ въ Неврокопъ, но къмъ Руссо-Българскитѣ войски въ Джумая.

Но не гонятъ ли ся Протестантитѣ отъ Православнитѣ? Питатъ нѣкои. До нѣкѣдѣ тѣ сж били гонени въ нѣкои мѣста, но не както нѣкои црѣдста

вять работата. Гоненіето въ Калля-Дере е едно отъ най-варварскитѣ дѣла на нѣкои отъ съотечественницитѣ ни, и то не може да ся осъди по-строго отъ колкото заслужва. То, обаче, бѣ дѣло на три-четири лица. На друго мѣсто единъ Българинъ управитель каралъ Българитѣ Протестанти да работятъ въ свята недѣля заедно съ Циганитѣ; и ній съ голѣма скърбъ казвами, че онзи господинъ не можѣше да направи дѣло по-неправедно, по-безумно и по-безчестно за себе си и за народа си. На друго мѣсто единъ Протестантинъ Българинъ ся изваилъ отъ правителствена служба, защото той не искаше да работи въ Св. Педеля.

Безъ да продължавамъ, обаче, ще кажа че поведеніето на Православнитѣ Българи къмъ Протестанскитѣ нмъ братія е било и е много по-добро слѣдъ дохожданіето на Русситѣ и слѣдъ установеніето на Руссо-Българската власть отъ колкото бѣше поведеніето нмъ прѣзъ врѣмето на Турската власть. Ето едно отъ най-послѣднитѣ свидѣтелства за това. Въ едно писмо отъ 5-ий Мартъ 1879, Г. П. Нв. Шоповъ казва: „Сношеніята ни съ окръжаващата ни свѣтска власть сж отъ прѣввѣсно пріятелство.“ Колкото за поведеніето на Русситѣ къмъ Протестантитѣ, азъ само ще забѣлѣжжъ че то въобще е било отъ най-похвалнитѣ.

На свършваніе ще кажа че Протестантитѣ Българи никакъ не искатъ Турска власть въ никой образъ. Тѣ, както и Православнитѣ нмъ братія, желаятъ народното си освобождение и народното си единство. Българитѣ отъ Дунава до Архипелагъ сж една крѣвь, и тѣ иматъ единъ стремежъ и една по-

литически въодушевления; горещото желаніе на всички ни е народно единство и освобождение отъ Турската и отъ всяка друга чужда властъ.

Миними Неспособности на Българитѣ.

Нѣкои господиновци ся старасехъ да ни погрозятъ прѣдъ свѣта и по другъ начинъ. Тѣ ся трудѣхъ да покажатъ че Българитѣ сѣ малцина на брой и че сѣ невѣжи, неспособни, лениви, груби, несправедливи, низки, сребролюбци, неспособни за истинна свобода и „най-отвратителни чловѣци.“ Цѣлѣта на тѣзи критици е била да убѣдятъ Европа че ний сѣм неспособни за самоуправленіе и че по тѣзи причина не трѣбва да ни се дава свобода.

Други ся очудвахъ на спокойствието и изобиліето съ което Българитѣ ся наслаждавахъ подъ Турската властъ, и заключавахъ че нѣмало никаква причина за оплакванія противъ Турцитѣ.

Други пакъ прескочихъ дори до тамъ щото подтвърждавахъ че Българитѣ нѣматъ языкъ, но че Руситѣ въ Москва имъ коватъ единъ. „Населеніето въ Българія е чисто селско, безъ книжевностъ, безъ исторія, даже безъ чистъ языкъ, защото *Русситѣ охотно работятъ въ Москва да имъ правятъ единъ языкъ.*“¹⁾ Да се смѣешъ ли, да плачешъ ли като четешъ такива нелѣпости и таква голѣмо ненѣжество! Руситѣ въ Москва коватъ единъ языкъ за Българитѣ! Русия, казватъ тѣ, горещо желае да порусси Българитѣ, но при всичко това, Руси-

---

1) *Savage*

Russia, London. 1877, стр. 186.

тъ въ Москва, дѣто е сърдцето на Русепизмътъ, дѣятелно работятъ да направятъ новъ языкъ за Българитѣ.

Този предметъ е единъ отъ най-непріятнитѣ за наше разглеждане, защото за единъ съвѣстенъ чловекъ нѣма нищо по-отвратително, може би отъ това дѣто да хвали и да прѣнорѣчава себе си. Дължността и нуждата, обаче, ни каратъ да кажемъ нѣщо и върху тази точка въ защита на народа си.

Най-скърбнага часть на този въпросъ е че чертитъ и поведението на горкій нашъ народъ ся туриха подъ най-строгъ неспитъ въ най-неблагоприятни обстоятелства и то по единъ най-единостранчивъ начинъ. До колкото нашето знаніе стига никой другъ народъ не е билъ подложенъ на такъвъ неспитъ въ такива обстоятелства. Безпристрастній Съръ Хенри Хавелакъ, тоже, явно припознава това. Въ една скаска той казатъ че „отъ всичкитѣ людіе той не знаилъ никой другъ народъ който е билъ повече злоупотрѣбенъ и отъ пріатели и отъ непріатели отъ колкото злощастнитѣ Българи.“¹⁾

Неповѣдамы че между нашій народъ нѣма велики философи, знаменити държавни мѣжје и началници. Неповѣдвамы че образованіето на нѣкои ни, сравнено съ онова на нѣкои други Европ. народи, е на доста долня степенъ, и че нѣкои владѣе голѣма неопитностъ по отношение на всичко това има добри прилики, които могатъ да ся зематъ подъ погледъ, и които могатъ да сѣдматъ справедливостъ.

Като говори за развитіето на народитѣ, Г-нъ Ролинсонъ казва: „Ако обстоятелствата (на единъ одъ) станѣтъ подобрѣни; ако животътъ му е по-ко въ борба, ако спокойствіе ся придобіе, тогава изованността (като общо правило) пропикнува; тѣзи условія сж обратни, ако борбата за сжгвуваніе занимава всичкото вниманіе на всѣкой вѣкъ, тогава образованността изчезнува, общето става варварско, и дивото състояніе ся стиче.“ Това общо правило трѣбва да ся помни кога-я сжди за състояніето на кой да е народъ. За южѣхъ нашитѣ критици да сждятъ справедливо ашій народъ, тѣ трѣбваше да зематъ подъ по-іно вниманіе слѣдующитѣ три нѣща:

1. *Бѣларскій народъ е билъ подъ най-умне-елното правителство, въ ржцѣтъ на най-не-ъ народъ за нѣколко вѣкове. — Щомъ като прѣ-к отечеството ни, Турцитѣ погубихъ или потур-*

почти всичкитѣ първенци и по-развити мъже
у народа ни. Освѣта, това, свѣтътъ знае че-
нитѣ, господаритѣ, сж мразили и
итѣ, и сж притискали под-
итѣ, и сж давали да
за сж били о-
нія; защото
гѣ Европей-
а много врь-
а построява
son, стр. 8.

църквитѣ си почти въ земята. Такива подземни църкви и до днесъ съществуватъ по нѣкъдѣ. Даже на 1872, Българитѣ у Разградъ не можѣхъ да отворятъ прозорци на домоветѣ си отъ къмъ улицитѣ, забѣлжѣте че това бѣ въ чисто Българско отдѣленіе на града.

Ако почна да расправямъ подробно какви мѣнотии сѣ имали Българскитѣ младежи които сѣ и-скали да сѣ учатъ, то ще трѣбва нѣколко топове книги за да сѣ изложи всичко. Тѣ сѣ били принудени да сѣ затварятъ въ земници и въ други скришни мѣста за да сѣ учатъ, но даже и въ такива мѣста Турчетата сѣ ги изнамирали и сѣ ги замѣрвали съ каманіе. Самъ азъ знамъ колко съмъ бѣгалъ и колко съмъ сѣ крилъ, когато ходѣхъ на училище, отъ онѣзи които носѣхъ фесове и чалми. Това не бѣше твърдѣ отдавна, нито бѣше въ Турско село или въ Турско отдѣленіе; то бѣше въ едно голѣмо Българско село, Видраре, което отъ всѣка страна е окръжено тоже отъ други Български села.

Турски чѣти постоянно кръстосвахъ отъ градъ на градъ и отъ село на село, и сѣ хранѣхъ отъ Българитѣ безъ пари. Тѣзи скитници правѣхъ свирени неправди на Българскій народъ. Тѣ отивахъ на най-хубавата къща или дѣто знаехъ че имаше най-хубави жени и момичета. За да сѣ избавятъ отъ скотски злоупотрѣбленія, Българскитѣ, особно по-хубавитѣ, сѣ били принудени да носятъ прости дрехи и да държатъ лицата си нечисти, защото тѣ не само бивахъ обезчестявани, но често сѣ грабвахъ отъ бащинѣтъ си домъ и сѣ потурчвахъ. Тѣ сѣ били често принудени да мажатъ лицата си съ сажди и да сѣ криятъ въ Циганскитѣ домове.

На Българина не е било позволено нито да се учи свободно, нито да се облъче както обича, нито да си направи къща спорѣдъ вкуса си, нито да зема участіе въ правителството; надъ него е царувалъ Турскій ужасъ. Всичко е работило да го вскопява. И този е народа между който нѣкои наши крпци пскахъ да памѣрятъ велики философи и велики държавни мѣжје както въ свободній Лондонъ.

2. *Българитѣ сж били и подъ духовно робство за повече отъ 110 години.* Тѣ сж имали злочестината да бждѣтъ угнетени отъ два желѣзни скиптра, политическій и духовенъ. Гръцкитѣ владци, които носѣхъ справедливото име *деспоти*, сж били въ много случаи даже по-груби и по-несправедливи и отъ самитѣ наши. Щомъ като утвърдихъ духовната си власть върху народа ни, тѣ почнахъ дѣятелно да гонятъ языка ни и всичко което е Българско. Тѣ ся съединихъ съ Турцитѣ и не позволявахъ на народа да има училища, или ако нѣкъдѣ имаше нѣкой видъ такива заведения то дѣцата трѣбваше да ся учатъ на Гръцкій языкъ, или поне съ Гръцки букви. Тѣ исхвърлихъ Българскій языкъ изъ църквитѣ и въведохъ Еленскій. Щомъ като между народа ни ся появише нѣкой по-способенъ и по-живъ учитель или първенецъ, който не сподѣляше мнѣніята на владцитѣ, той изведнѣжъ биваше прѣдденъ на смъртъ или на заточеніе като възстанникъ противъ гражданската власть. Никой другъ класъ чловѣци не е изяснилъ по-добрѣ ученіето на спасителя за пастири съ овчи кожи отъ колкото тѣзи Гръцки деспоти сж го изяснили. Тѣхнитѣ *пастирски* длѣжности сж били да ограбватъ народа

да гонятъ языка му и да го учатъ на най-низки суевѣрія. Горкій Българинъ е билъ строго гоненъ и угнетяванъ и отъ владѣтелитѣ си и отъ мнимитѣ си пастири.

Чудно ли е че между този народъ не ся намѣрватъ толкозъ много дързостни и благородни мѣжѣ каквито ся намиратъ между нѣкои по-свободни народи?

3. *Бълмарскій народъ прѣзъ минжлитѣ три-четири години е билъ въ ужасно и развѣлнувано сѣстоаніе.* Всѣкой ще ся съгласи че правитѣ и поведеніето на единъ кой-да е чловѣкъ не могатъ да ся изучатъ въ врѣмѣ когато кѣщата му е на огънь и всичко мило и драго на него е вжтрѣ въ горящата кѣща. Всемирна опитность е доказала неопровергаемо, че въ такива случаи чловѣцитѣ въобще не знаятъ какво правятъ, и че нѣкои даже сж изгубвали ума си.

Нашій многострадающій народъ, прѣзъ минжлитѣ три-четири години е билъ, и донѣждѣ сега е, въ такова скърбно сѣстоаніе. Цѣлото му отечество, отъ Дунава до Архипелагъ, ся изложи на ограбваніе и на опустошеніе, и чадата му на скотски злоупотребленія и на истрѣбленіе. Най-голѣмитѣ ужаси ся извършвахж въ срѣдъ домътъ му, въ срѣдината на отечеството му, въ Тракія. Положително може да ся каже че почти нѣмаше и нѣма Българскій домъ, който да не е билъ злоупотрѣбенъ по единъ или по другъ начинъ. На едни воловетѣ бѣхж откарани, на други домоветѣ ограбени и изгорени, други бѣхж свирепо бити почти до смъртъ, на други синоветѣ и дѣщеритѣ опозорени прѣдъ самитѣ нмѣ очи, на

други чадата въ робство откарани, а на други близки роднини, съседни или приятели свирепо злоупотребени или по нѣкой другъ начинъ онеправдани. Тѣзи продължителни ужаси развълнувахъ и най-заспалитѣ чувства на всѣкой Българинъ. Ужасъ и трепетъ ся въздари въ всѣкой Българскій домъ. Никой не знаеше да ли той, или любезната му жена, или милитѣ му синове и дъщери щѣхъ да осъмнатъ или да замръзнатъ у дома му; защото на всѣка страна ставахъ грабенія, затварянія и убиванія, денемъ и нощемъ.

Какво щѣше да е умственното състояніе и поведеніето на просвѣщеній Англійскій, или на който-е другъ, народъ въ такива обстоятелства? Какво щѣше той да усѣща и да прави ако Манчестеръ и околността му бѣхъ прѣобърнати на пепелъ, ако Англійски синове и дъщери бѣхъ опозорени прѣдъ очитѣ на родителитѣ имъ, и ако невинни Англійски мжжіе, жени и дѣца бѣхъ исклани на кунища и труповетѣ имъ оставени на кучетата и на орлитѣ? Какво щѣше онзи благороденъ народъ да чувствава, ако въ такъвъ случай Германцитѣ или Русситѣ ся стараехъ да показватъ на свѣта че въ Англія не сж ся случили такива ужаси и че собствена Англія е френска областъ, защото въ Лондонъ и въ Манчестеръ има французи? Врѣме ли щѣше да е въ такива скърбни и ужасни обстоятелства да ся изучава характерътъ и поведеніето на онзи народъ? Ній не сме да не знаемъ нищо отъ Англійското естество, и пѣмами никакво съмнѣніе какво щѣше да е усѣщаніето и поведеніето на онзи народъ, ако да *прѣминеше прѣзъ* такива ужаси.

При всичко това, обаче, наший народъ имѣ злочестината да ся осѣди, защото въ такива обстоятелства не билъ въздърженъ, кроткъ, благорасположенъ и приветливъ.

Но нѣмаше ли нищо добро у Българскій народъ? Ако и да е билъ за толкозъ дълго врѣме подъ гражданско и духовно робство, и ако и да е дѣйствувалъ срѣщъ най-голѣми прѣпятствія, пакъ той е направилъ прѣзъ минжлитъ 20 години такъвъ успѣхъ какъвто малко други народи сѣ направили въ толкозъ кѣсо врѣме. Ако и да плащаше огромни данъци на Турското правителство и на Гръцкитъ владѣици, пакъ той посвяти и послѣдната си пара за училищата си, на които гледаше като на самитъ избавители отъ угнетеніята и отъ низкото му състояние. Правителството и духовенството не само че не помагашъ на народа въ тѣзи му благородни стремленія, но всѣческий ся стараехъ да му прѣпятствувать.

Горѣщата любовь на народа за ученіе, обаче, не можн да ся изгаси отъ непріятелитъ, които съ ярость гледахъ къмъ стремленіята му. За скоро по градоветъ и по селата ся отворихъ мѣжски и дѣвически свободни училища, въ които ся учѣхъ чадата на най-сиромаситъ както и на най-богатитъ. Горката сирота вдовица можѣше да праца и десетъ чада, ако ги имаше, на училището безъ да заплаща; защото всичко ся плащаше отъ общинската църковна касса. Че Българитъ любятъ и оцѣняватъ ученіето, и че горѣщо желаятъ да ся усъвършенствувать свидѣтельствува и начинътъ по който тѣ построяватъ училищата си. Въ всѣкой градъ и въ всѣ-

то село училищното здание биваше най-хубавата града въ града или въ селото въ врѣмето когато се построяваше. Училищата сж се построявали обоще на най-отличнитѣ мѣста въ града или въ селото, и Българинѣтъ съ благородна гордость ги посочваше на всѣкой странникъ.

Освѣнъ това, много младежи отивахъ и отишлѣ въ Руссія, Австрія, и нѣкои даже въ Франція, и Америка, за да се снабдяватъ съ по-висше образование, чрѣзъ което да можѣтъ да послужатъ на себе си и на народа си. Като ся е дало случай на Българчета, тѣ не сж били между най-долнитѣ ученици въ Германскитѣ, Рускитѣ и Американскитѣ училища и заведения, и професоритѣ на онѣзи училища веднѣжъ нито два пѣти сж свидѣтелствували за способността и за доброто поведене на Български-ми младежи.

Безъ друго, съ слабій си умъ, ний ще кажемъ, че всичкитѣ тѣзи нѣща не говорятъ противъ единъ фактъ: угнетенъ народъ какъвто е билъ, и сега виждахъ е Българскій народъ.

Не виждахъ ли нашитѣ строги критици тѣзи несправедливости у народа ни? Тѣ не можѣхъ да видятъ причината, защото не бѣ врѣме за такива испитванія, а само колкото добро можѣхъ да видятъ, мнозина отъ насъ го тълкувахъ другояче. Г-нъ Форбсъ и съдрузитѣ си очудватъ на Българското благоденствие. Къщи на Българскитѣ селачи, казватъ тѣ, сравнени съ онѣзи на Власитѣ, сж като палати. Тѣзи Господарѣ сж принудени да дадатъ причини за благоденството, за хубавитѣ къщи, църкви и училища на Българитѣ. Да кажатъ че Турцитѣ направили това

за Българитѣ, не можѣхъ, защото тѣ видѣ Турскитѣ училища по градоветѣ и селата не бѣхъ друго освѣтъ прости колиби. По тѣз чини тѣ заключихъ какъ това показва че Бѣ тѣ били Евреи !

Какъ повтарямъ, никой другъ народъ не е тикванъ въ такива обстоятелства по такъвъ страстенъ начинъ, и азъ ся радвамъ като мога кажа че високопочитаемитѣ господа, Глядстовъ, гайлскій Дукъ, Фрименъ, Брайтъ, Мак-Колъ и много други благородни души въ Англія осъдиха тѣ дописници.

Друга скърбна страна върху този прѣдметъ че мнозина отъ тѣзи наши критици правѣхъ отъ заключенія отъ частни случаи. Ако почнемъ да димъ по този начинъ, ний трѣбва да заключимъ Англійскій народъ е най-безправствениій и най-нискій народъ на земното лице. Ако начнѣ да оивамъ какво ся върши въ Ливерпулъ, въ Манчестеръ въ Лондонъ и другдѣ въ Англія, то коситѣ на Българитѣ ще настрѣхнатъ. При това много отъ гличанитѣ които сж посѣщавали нашето отечество не сж били такива щото да вдѣхнатъ на Българитѣ чувство на правдолюбіе и на нравствено Тѣхното поведеніе е било едно отъ най-низскитъ най-достоосъдителнитѣ.

Трѣбва ли, прочее, да заключимъ че Англійскій народъ, като народъ, е тъй безнравственъ грубъ и тъй варварски? Положително казвамъ това би било голѣма неправда къмъ онзи народъ Ний сме видѣли и друго нѣщо въ Англія. Видимъ училища, коллегіи, университети, църкви,

ници, спротопиталища и разни други благодѣтелни заведенія, които навѣрно не говорятъ противъ онзи народъ. Ний смя видѣли между онзи народъ чело-
вѣци нравствени, благорасположени и доброжела-
телни. Да кажемъ ли сега че тѣзи добри знакове
у Англійскій народъ непоказватъ друго освѣнъ че Ан-
гличанитѣ сж Евреи? Само онѣзи, които сж изгубили
умоветѣ си, могатъ да правятъ такива заключенія.

Точно такава, обаче, е била логиката на нѣ-
кои отъ строгитѣ ни критики. Припознаваме че у
нашия народъ има голѣмо зло, което всѣчески трѣб-
ва да ся стараемъ да поправяме, и за това ще по-
говоря по-послѣ, но думата ми сега е, че начинътъ
по който нѣкои сж сѣдили и сѣдятъ за насъ, е билъ
сѣсѣмъ несправедливъ и злонамѣренъ.

На свѣршване бихъ казалъ че ако просвѣщен-
на Европа искрено желае да узнае наздраво спо-
собността на Българитѣ, да ли тѣ обичатъ и мо-
гатъ да придобиватъ наука, и да ли сж способни
за самоуправленіе и за гражданската и религіозна
свобода, тя трѣбва да имъ даде добръ случай да
покажатъ себе си. *Лондонскій Таймсъ* отъ 12/24
Януарій, 1879, казваше че Българскій народъ нико-
га по-напрѣдъ не е ималъ благоврѣмieto да изрази
своитѣ си желанія и да покаже колко струва. Тога-
ва защо ся турятъ толкозь спънки прѣдъ позѣтѣ
на този младъ народъ, и защо той ся распокѣсва
на толкова части и тѣй ся раздробява веществен-
ната и нравственната му сила? На Турцитѣ сж ся
давали много годишни и даже вѣковни благоврѣмія
за да ся покажатъ какви сж и тѣ най-бляскаво сж
ся показали. На Гръцитѣ, Власитѣ и на Сърбитѣ

тоже, сж ся давали благоврѣмїя; защо да не сж дадатъ и на горекѣтъ Българи поне 10—20 мирни години за сжщото нѣщо? Послѣ, въ противенъ случай, Европа тврѣдѣ лесно може да земе всичко отъ ржцѣтъ имъ. До когато на единъ народъ не ся даде случай за развитіе въ всѣко отношеніе, до тогава той все не ще има нито философи, нито отлични и практични държавни мжжїе.

Свято-Стефанскій Договоръ.

Войната между Руссія и Турція ся свърши съ сключваніето на договора въ селото Святїй-Стефанъ, близу при Цариградъ, на 19/3 ій Фев. 1878. Мнозина проглушихж свѣта като казвахж че този договоръ бѣ скроенъ по съвсѣмъ лъжовни начала, че повечето отъ населеніето въ нѣкои окржжія които той обемаше били отъ други народности, а не Българи. Че Българія спорѣдъ него бѣ тврѣдѣ голѣма държава. Читателитѣ знахжтъ какъвъ е онзи договоръ, и азъ само ще спомѣнж че той съвсѣмъ малко различаваше отъ программата на Цариградската Конференція, която программа подписа и благороднїй Лордъ Сализбери.

Българія спорѣдъ Св. Стефанскій договоръ различава отъ Българія спорѣдъ Цариградската Конференція само по образъ, а не и по пространство. Нека земе челоуѣкъ Св. Стефанскій Договоръ, рѣшенїята на Цариградската Конференція и да прѣгледа една карта добрѣ, и той ще ся увѣри на това.

Спорѣдъ Цариградската Конференція, въ Българія влѣзъ ~~цѣла~~ цѣла Сѣверна Българія заедно съ

Добружа, освѣнь една малка часть която ся даваше на Сърбія, цѣла Западна Тракія до Мустафа-паша, по-голѣмата часть отъ Македонія, като ся простираше близу до Сѣресъ, до Охрида и на югъ отъ Битоля дори до Самарина. Голѣмото Нишско окръжіе слѣзваше въ Българія.

Спорѣдъ Св. Стефанскій Договоръ, Българія ся простираше на югъ отъ Сѣресъ дори до Архиепелагъ, обемаше още по една малка часть земя покрай Черно море, около Люле-Бургасъ и на Югъ отъ Охрида. Но спорѣдъ този договоръ, въ Българія не влѣзваша цѣла Добруджа, Нишското окръжіе и една часть земя на Югъ къмъ Тессалія.

Тѣй щото колкото за голѣмината на Българія, Руссія не наруши програмата на Цариградската Конференція, която програма ся съчини отъ високи държавни мѣжѣ на всичкитѣ сили, спомагани отъ много консули и други добри увѣдомѣни лица. Слѣдователно, онѣзи които викахъ противъ голѣмината на Българія спорѣдъ Св. Стефанскій договоръ, или не знаехъ що говорятъ, или само отъ злоба противъ насъ дѣйствувахъ така. Колкото да ли населеніето въ тѣзи Българія е повечето Българско това ще разгледани въ другъ членъ.

Турколюбци и Англійски Интереси.

Понеже често ся повтаря въ тѣзи книжка думата „Турколюбци“, не ще е злѣ да ся каже какво значеніе има тя. Отъ състава на думата би ся разбрахо, че онѣзи на които тя ся прилага иматъ нѣкоя особна любовь къмъ Турците, но въ този смъ-

чай значеніето ѝ не е такава. Партіята въ Англія, която ся нарича „Турколюбива,“ може-би, има токозъ любовь за Турцитѣ и Черкезитѣ колкото има и за Патагонцитѣ. Тѣ ся показватъ защитници на Турція не защото иматъ нѣкаква особна любовь къмъ Турцитѣ, но защото мислятъ че чрѣзъ тѣхъ ще могатъ по-добрѣ да осигорятъ своитѣ интереси. Турколюбцитѣ сами сѣ прогласили това.

„Кримската война ся воюва,“ казва единъ отъ тѣзи мнимо-горѣщи Турколюбци, „не съ намѣреніе да ся помага на Султана да угнетява Христіанскитѣ си подданиници, нито да ся защищаватъ тѣ противъ него, но просто за да ся покровителствуватъ нашитѣ интереси въ *Истокъ* срѣщо нападеніето на Руссія.“¹⁾ *Лондонскій Таймсъ* отъ 11-ий Мартъ, 1878, казва сѣщото. Въ членоветѣ на *Таймсъ*, както и на други вѣстници ясно ся е говорило че Англія е защищавала Турція просто за своитѣ си частни интереси, а не отъ нѣкаква особна любовь къмъ Турцитѣ. Въ една дешеша Г-нъ Лейардъ казваше: „Политиката която до сега ни е правила да подкрѣпяваме Турція е за нашитѣ си *цѣли*, а не отъ нѣкоя *отелѣченна* любовь за Турцитѣ или за тѣхната вѣра. . . .“²⁾ Сѣщото ся прогласили и министритѣ въ Англійскій парламентъ. „Нищо друго не трѣбва да принуди тѣзи или коя да е друга държава,“ казалъ Лордъ Хуариклифъ, „да отиде на война освѣнъ своитѣ интереси.“³⁾ Лордъ Биконсфилдъ говорилъ по сѣщій начинъ. •

1) England's Policy In The East, отъ В. Н. De Worms, стр. 49.

2) The Times. London, 19 Feb. 1878.

3) The Times, London, 18 January, 1878.

Всѣкой, който е слѣдвалъ поне отъ части какво сж говорили и вършили Турколюбцитѣ прѣзъ минжалтѣ три-четири години, е разбралъ добръ че началото, срѣдата и конецътъ на тѣхното Турколюбіе сѣстоятъ въ частнитѣ имъ интереси. Ако да ся съберятъ отъ всичкитѣ писма, скаски, брошури и книги, които сж ся изrekli и писали само прѣзъ минжалтѣ три-четири години, думитѣ Англійски интереси,¹⁾ „Англійска честъ,²⁾ „Англійска търговія,³⁾ то само отъ тѣзи три израженія бихъ ся напълнили много страници.

Г-да, Глядстонъ, Аргайлскій Дукъ и много други Англичани силно сж осждили тѣзи низка политикъ на правителството си и на Турколюбивата партия. Като говорилъ върху този прѣдмѣтъ въ Парламента, Аргайлскій Дукъ казалъ че „той никога не бѣ чувалъ да ся поддържа въ Парламента по-низко ученіе отъ това което първій министръ (Бикънсфилдъ) изложилъ, че ній трѣбва да гледами само за своя си себелюбенъ и вещественъ интересъ, като да нѣмаше никакъвъ нравственъ интересъ, или че като ній нѣмами никаква работа съ него.“¹⁾

Ній припознаваме че Англія има интереси и че тя, както сѣка друга държава, е длѣжна да ги пази. Въ това никой съвѣстенъ чловѣкъ не може да осжди нито Англійскій народъ нито неговото министерство. Тѣ иматъ право и сж длѣжни да пазятъ своитѣ интереси както противъ всѣка друга държава тѣй и противъ Руссія. Но всѣкой видъ интереси и всѣкой видъ мѣрки за пазеніето на тѣзи

---

1) *The Times*, London, 18 January, 1878.

интереси иматъ разумни и справедливи граници. Щомъ като единъ народъ или едно правителство прѣскочи тѣзи разумни граници, тогава дѣлата за пазеніето на интереситѣ ставатъ неразумни, неправедни и безсѣвѣстни.

Мнозина отъ Турколюбцитѣ въ Англія прѣскачехъ разумнитѣ граници за пазеніето на своитѣ интереси, и точно въ това състои несправедността на тѣхнитѣ дѣла. Тѣ забравихъ че и другитѣ народи, както и тѣ, иматъ интереси и че сж длъжни да ги пазятъ. Тѣ забравихъ съвсѣмъ че и другитѣ народи сж длъжни да се стараятъ за развитіето на търговіята си и за прѣхраната на домохозята си. Тѣ забравихъ че Българитѣ, Гръцитѣ и Арменцитѣ иматъ огнища които трѣбва да защищаватъ, и чада за които сж длъжни да промишляватъ. Англійскитѣ интереси, спорѣдъ тѣзи чуднозати Турколюбци се простиратъ по всѣка часть на Истокъ. Българскитѣ, Гръцкитѣ и Арменскитѣ огнища сж Англійски интереси! Понеже тѣ иматъ намѣреніе да построяватъ желѣзень нѣтъ прѣзъ Армения за въ Индія, то горкитѣ Арменци трѣбва да се опростятъ съ огнищата си и да чакатъ каква ще бѣде заповѣдта за пазеніето на Англійскитѣ интереси. Ако нѣкой бѣдентъ Арменецъ иска да си купи нива или да направи вѣща за чадата си, той трѣбва да се допита до нѣкоя Англійска компанія или до нѣкой Англійскій министръ за да узнае прѣзъ дѣ ще мине бѣдѣщата желѣзница, тъй щото да се не събори послѣ домътъ му!

Въ това, повтарямъ, е голѣмата неправда на Турколюбцитѣ. Тѣ дѣйствуватъ като че никой другъ народъ нѣмаше никакви права и интереса.

Европейска Независимостъ и Равновѣсіе на Силитѣ.

Турколюбцитѣ често говорятъ за нѣкаква си ‚Европейска независимостъ‘ и за нѣкакво си ‚равновѣсіе на силитѣ.‘ За тѣзи пѣща Лордъ Бикънсфилдъ спомѣнува и въ дългата си сказка, на 18-ий Юлій 1878, при завръщаніето си отъ Берлинскій Конгресъ. ¹⁾

Не ще сбъркаме, обаче, ако кажемъ че едно отъ най-незначущитѣ изреченія на тѣзи чловѣци състои въ думитѣ ‚Европейска независимостъ.‘ Или ако тѣзи думи иматъ нѣкакво значеніе, то Турколюбцитѣ трѣбва да сж най-последнитѣ чловѣци които да спомѣнуватъ за него. Ако независимостъта на Европа ся заплашва отъ нѣкоя сила, то тѣзи сила не е никоя друга по самѣ Англія, която е опасала Европа съ една верига отъ крѣпости и брони корабн. Англійското правителство държи въ Гибралтаръ войници и топове надъ главитѣ на Испанцитѣ, то държи въ Малта войници и топове надъ главитѣ на Италянцитѣ, и сега поставя въ Кипръ и Суезскій каналъ войници и топове надъ главитѣ на источнитѣ народи, и пакъ то не ся свѣни да говори че нѣкоя друга държава застрашава ‚независимостъта на Европа.‘

Значеніето на думитѣ ‚равновѣсіе на силитѣ‘ е още по-трудно за разбираніе. Право да си кажемъ това израженіе не може да има никакво друго значеніе освѣнь че то е друго плашило чрѣзъ което

---

1) *The Times*, London, 19 July, 1878.

ся пазятъ многословутитѣ интереси на нѣкои западни държави, особно на Англія. Чуждото яйце, казва пословицата, е всѣкога по-голѣмо. Нѣкои държавни мѣжје ся видятъ да сж зели едни чудновати капони чрѣзъ които да мѣрятъ силитѣ, и колкото повече и да притурятъ на тѣхната страна, пакъ чуждата страна ся виждѣ да натегнува. Бакто спомѣнжхъ, Англія е опасала почти цѣлій свѣтъ съ крѣпости, захванжла е Гибралтаръ, Малта, Кипръ. Суезскій каналъ и нѣкои други важни положенія, и пакъ тя най-много вика че нѣкои държави ся стараели да раздрусатъ капонитѣ и да развалятъ равновѣсіето на силитѣ!

По едно врѣме ній Българитѣ почти ся покланяхми на чужденцитѣ, като мислѣхми че всѣкой чловѣкъ съ френски дрехи и съ капела (А ако той имаше очила и брада, то той биваше всезнающъ и прѣмъждръ), притяжаваше неограничено знаніе и че всѣкога биваше точенъ и справедливъ въ разсжжленіята и утвърдяваніята си; но онитността прѣзъ послѣднитѣ години ни е понаучила съвсѣмъ другъ урокъ. Чудноватата логика и не зная какво да го кажж знаніе на нѣкои Турколюбци сж ни направили да поотворимъ очитѣ си и да разберемъ че нито дрехчтѣ, нито очилата нито брадата прави главата да сжди справедливо и послѣдователно.

А най-трудното за разбираніе е, какъ ще ся развали равновѣсіето на силитѣ чрѣзъ освобожденіето на Христіанскитѣ народи изъ подъ угнетителната и опустошителната власть на Султанитѣ и на тѣхнитѣ пашѣ. До когато Турцитѣ царуватъ надъ чужди народи и ги истрѣбватъ на купища, равно-

вѣсіето на силитѣ е въ правителното си състояние, но щомъ ся спомѣне че погинувающитѣ трѣбва да ся поосвободятъ тогава нѣкои изведнѣжъ извикватъ, не! това ще развали равновѣсіето на силитѣ. Англичанитѣ всѣка година присѣдиняватъ голѣми области на държавата си, и това не покваря равновѣсіето на силитѣ; но ако Критъ, Епиръ и Тесалія ся присѣдинѣхъ съ Гръція и образувахъ едно здраво кралство, ако България цѣла ся освободѣше и ся дадѣше случай на народа да ся развива правилно, ако на Армения ся дадѣше самоуправленіе, то тѣзи нѣща, казватъ чудноватитѣ Турколюбци, щѣхъ да развалятъ равновѣсіето на силитѣ!

**Гръци въ Западна Тракія (Источна Румелия)
и въ Македонія.**

Прѣзъ минжитѣ двѣ-три години Гръцитѣ много сѣ говорили за голѣмата неправда която, спорѣдъ тѣхнитѣ мнѣнія, нѣкои отъ Европейскитѣ сили струвахъ противъ тѣхъ. Понеже притязаватъ че цѣла Тракія и Македонія сѣ тѣхни области, наслѣдіе отъ бащитѣ нмъ, тѣ много негодувахъ и негодуватъ като гледатъ че нѣкои части отъ тѣзи области ся даватъ на Българитѣ. Тѣ намѣрватъ въ Тракія, Македонія и въ Сѣверна България побългарени Гръци. Единъ Атинскій Историкъ писа една Българска Исторія, въ която казва че едно врѣме Българскитѣ царіе земали много Гръцки робіе и ги отвели въ земята си, които послѣ ся побългарили. По-голѣма часть отъ мнимитѣ Българи въ Тракія и Македонія казватъ Гръцитѣ сѣ потомци на побълга-

рени Гръци и трѣбва да влѣзатъ въ Гръція а не въ България.

Ний само ще кажемъ върху това че не знаемъ да ли може единъ историкъ да говори по-големи глупости отъ тѣзи. Голѣма частъ отъ Тракійскитѣ и Македонскитѣ Българи били, спорѣдъ Ромеитѣ, отъ Гръцко происхожденіе, но при всичко че повече отъ стогодишни старанія на Гръцкитѣ владци да ги прѣбобръжатъ нахъ на Гръци, тѣ сж ся борили най-храбро за да ся избавятъ изъ ноктитѣ на Гръцкитѣ владци и на тѣхнитѣ съюзнци. Българитѣ въ Турція сж били много по-угнетени отъ Гръцитѣ. Тѣ спорѣдъ Гръцитѣ, сж низкии мужици, но при всичко това, много Гръци въ Западна Тракія и Македонія сж борихъ юнашки съ самитѣ си братія Гръци, за да ся отдѣлятъ отъ тѣхъ и да станжтъ мужици Българи и тѣй да бжджтъ тѣкава и отъ Турски наши и аги и отъ Гръцки владци!

Друга тѣхна хитростъ е че тѣ броятъ за Гръци и онѣзи Българи въ Македонія и нѣкои въ Тракія, които ся види още да припознаватъ Гръцкій Патріархъ, само за да избавятъ живота си. Начинътъ, по който Гръцкитѣ дѣйци и тѣхнитѣ подкрѣпителни сж работили и работятъ въ това отношеніе, е най-достоосждителенъ.

Това заявленіе на Гръцитѣ ни учи единъ доста важенъ урокъ. Бато желаятъ неправедно да завладѣятъ минимото си бащино наслѣдіе, Западна Тракія и Македонія, и като намиратъ че Гръцкото население въ тѣзи области сравнено съ Българското е незначително, тѣ прибѣгватъ до друго лукавство и ся стараятъ да ~~да~~ Европа че голѣма частъ

отъ Българитѣ по онѣзи области били побългарени Гръци, т. е. тѣ ся старажтѣ, както всекога сж правили, да си присвояватъ и онова което не е тѣхно.

То ся знае че онѣзи дипломати и държавни мажје, които желаятъ дано да бѣхж били тѣзи нѣща тѣи, безъ друго бѣхж и сж готови да повѣрватъ Гръцкитѣ притязанія. Но голотата на тѣзи и други Гръцки хитрости е толкозъ явна, щото никой безпристрастенъ наблюдатель и сждитель не трѣбваше да ся измами върху този прѣдмѣтъ. Колкото явна обаче, и да е неправедността на горѣспомѣнатитѣ гръцки притязанія, пакъ нѣкои Европейци ги зѣхж донѣждѣ подъ внимание и ги употрѣбихж не за Гръцка но за своя полза.

Щомъ като ся почнж Руссо-Турската война разни изложенія начнхж да ся обнародватъ за населеніята въ Источна Румелия и Македонія. Много отъ тѣзи изложенія, до колкото знаемъ, сж били хитро приготвени, и тѣ направихж мнозина да кажатъ че като твърдѣ голѣма часть отъ населението въ тѣзи области е Гръцко, тѣ не бива да я устѣпятъ на Българитѣ. Прѣзъ 1876 Гръцитѣ издадохж за Европейска Турція една народоописателна карта въ която посочвахж че голѣма часть отъ Западна Тракия и Македонія сж населени отъ Гръци. *Лондонскій Таймсъ* забѣлѣжи тогава че Гръцитѣ не бѣхж прави, защото е явно, казвахж редакторитѣ, че населеніята, които картата туря за Гръци, сж Българи. На послѣдно врѣме, обаче, редакторитѣ на онзи вѣстникъ изразяватъ друго мнѣніе.

Слѣдъ сключваніето на Св. Стефанскій договоръ, този вѣстникъ казваше: „Никакъ не е лесенъ въ-

просъ да ся рѣши да ли въ такава една България каквато Россія кромъ Гръцка или Славянска власть трѣбва да прѣудолѣва. Славянитѣ, безсѣмѣніе, прѣудолѣватъ на Сѣверъ отъ Стара-планина, но на Югъ отъ планината Гръцка кръвъ, Гръцко прѣдпріятіе и Гръцки интереси сж толкозъ силни, щото щѣше да е голѣма неправда да ся подложатъ тѣ подъ Славянско владичество. А още по-сериозно, ако не по-важно, е дѣто прѣдложеното простираніе на Новото Българско Княжество до Архипелагъ при Кавала практично би изключило Гръція отъ прямо съобщеніе съ Цариградъ.' ¹⁾

По-послѣ редакторитѣ на онзи вѣстникъ, като разправяхъ че България спорѣдъ Св. Стефанскій договоръ щѣла да е голѣма държава, казвахъ: „Спорѣдъ както Виенскій дописникъ посочва, Нова България значително би ся прострѣла задъ границитѣ въ които Славянското населеніе е въ множество. . . . Границитѣ на Новата Държава ся простиратъ на Западъ въ чисто Албански окрѣжїи. . . . Еднакво явно е че Гръцитѣ бихъ ся изключили отъ окрѣжїи въ които, спорѣдъ самитѣ карти на conto тегленіето на границитѣ ся основава, тѣ явно прѣодолѣватъ. Нѣма никакво оправданіе по народословни основанїя за простираніето на Българското Княжество до Архипелагъ. Свѣтътъ ще намѣри донѣкадѣ мѣчно да разбере на какви разумни основанїя Българското племе трѣбва тѣй да ся наслаждава съ пждивеніето на други племена.' ²⁾ Въ другъ брой този вѣ-

---

1) The Times, London, 14 March, 1878.

2) The Times, London, 23 March, 1878.

стникъ казваше: „Имаше едно плачевно отличие за Българското племе. . . . по Българія като народностъ ся създаде прѣзъ и чрѣзъ послѣдната война. А ако да е имало сѣщинска Българія, главнитѣ ѣ граници бихъ били явни и тогава би имало сравнително малко мъжнотѣи въ опрѣдленіето прѣдѣлитѣ ѣ. Но Новата Държава трѣбва да ся създаде и Прѣдставителитѣ въ (Берлинскій конгресъ) ще иматъ прѣди всичко да рѣшатъ отъ какви елементи тя ще е съставна.“¹⁾

Читателътъ вижда какви сѣ мнѣніята на *Лондонскій Таймсъ* върху този прѣдмѣтъ и че тѣзи му мнѣнія почиватъ върху допискитѣ на нѣкои негови дописници и на други изложенія отъ които нѣкои бѣхъ направени подъ наставленіята на Британското министерство, което заповѣдва на Г-на Лейарда да ся постарее да узнае сравнителното число на Гръцитѣ въ Тракія и Македоніи.²⁾ Колко точни и безпристрастни сѣ били тѣзи изслѣдованія на Г-на Лейардовитѣ дѣйци е явно отъ языка на *Лондонскій Таймсъ*. Отъ това е явно че или Г-нъ Лейардовитѣ изложенія не сѣ били точни, или редакторитѣ на *Таймсъ* говорятъ безсъвѣстно. Ний примамимъ първото прѣдиположеніе. Ний сми на мнѣніе че редакторитѣ на *Лондонскій Таймсъ*, и мнозина други като тѣхъ, говорѣхъ онова което вѣрвахъ за право и точно отъ свѣдѣніята които имъ ся давахъ. Тѣ по-вѣрвахъ че твърдѣ голѣма частъ отъ Христіанското населеніе въ тѣзи области е Гръцко.

---

1) The Times, London, 23 June 1878.

2) The Times, London, 15 March, 1878.

Лондонскій Таймсъ, както и много други казва че Българитѣ не трѣбва да ся наслаждаватъ съ иждивеніето на други народности, че тѣ не бива да зематъ онова което не е тѣхно. Добрѣ, ній сми напълно съгласни съ тѣхъ въ това мнѣніе и най-усърдно настояваши да ся приложи това правило както на Българетѣ тѣй и на Гръцитѣ. Както не е право за Българитѣ да ся наслаждаватъ съ иждивеніето на Гръцитѣ, тѣй сжщо не е право и за Гръцитѣ да ся наслаждаватъ съ иждивеніето на Българитѣ. Всѣкой справедливъ чловѣкъ ще ся съгласи съ насъ върху това. Ній не искаши чуждото. Българскій народъ не ся бори да прѣземе Гръцкото притяжаніе но да осигори своето си. И понеже Българско е онова което Българитѣ сж населявали и притежавали за много вѣкове, нека видимъ вкратцѣ каква е голѣмата часть отъ Христіанското населеніе въ спорнитѣ области. Нашитѣ доказателства не почиватъ върху нѣкои въображаеми и безосновни права, но върху неопровергаеми фактове.

Западна Тракія или Источна Румелія. — Както сми спомѣнжли, Гръцитѣ и други подкрѣпителни на една чудна политика намѣрватъ множество Гръци по всичкитѣ части на тѣзи областъ. По едно врѣме ся прогласи че повече отъ 40,000 Гръци жители на Пловдивъ протестирали противъ протестираніето на България до онзи градъ.¹⁾ Сжръ Стафордъ Норткотъ въ една дълга скаска върху Источній Въпросъ, на 8-ій Февруарин, 1877, казалъ: „Когато говоримъ толкозь свободно за тѣзи голѣми Българія,

---

1) Cassell's History of The Russo-Turkish War, стр. 94.

ний трѣбва да издиримъ колко Гръцко население ся намира въ разни части на онѣзи областъ. Въ нѣкои отъ голѣмитѣ градове има твърдѣ голѣмо число Гръцко население. Казано ми е че само въ Пловдивъ има 50,000 Гръци.²⁾

Добрѣ, този въпросъ може твърдѣ лесно да се рѣши по такъвъ начинъ, щото да не остане никакво съмнѣніе върху него, и Българитѣ съ отворени грѣди и съ чиста съвѣсть сѣ готови за безпристрастно-то му рѣшеніе. Самото нужно нѣщо за рѣшеніето на този въпросъ е прѣброяваніето на Българитѣ и на Гръцитѣ въ тѣзи областъ. Когато дойде смѣсен-ната Комиссія въ Пловдивъ, Българското население въ лицето на прѣдставителитѣ си, я моли да направи това, но Комиссіята не зѣ подъ вниманіе народното прошеніе.

Ний ще кажемъ онова което знаемъ върху този прѣдмѣтъ, и онѣзи които ся съмнѣватъ могатъ сами да пспитатъ. Нека начнемъ отъ Западъ къмъ Истокъ.

Отъ Баня (Самоковска) дѣто начнува граница-та на Источна Румелія до Пловдивъ *няма ни една Гръцка паланка и ни едно Гръцко село*, нито има Гръцки фамилии въ нѣкое отъ селата на това голѣмо окръжіе, което заключава часть отъ Самоковско-то окръжіе, цѣлото Татаръ-Пазарджикското и голѣ-ма часть отъ Пловдивското окръжіе. Въ самій градъ Пазарджикъ има около 50-70 Гръцки, Влашки или Гъркомански фамилии, а въ паланката Пещера, до политѣ на Доспатскитѣ планини, има около 150-200

---

2) *Levant Herald*, 22 Feb. 1877.

Влашки фамилии, които въобще сж ся брели за Гръцки.

Въ Пловдивското окръжіе има само двѣ Гръци села, Воденъ и Кукленъ; три размѣсени съ Гръци и Българи, Станимака, Горно и Долно Арбанаси. Въ Пловдивъ има нѣколко Гръци, но ній положително казвами че ако въ този градъ ся намѣрятъ Гръци поне една пета часть отъ статистическата цифра на Лордъ Норткота то ній Българитѣ сми готови само-вольно да прѣдадемъ въ ръцѣтъ имъ цѣла Источна Румелия.

Въ Карловското, Казанлъжското, Чирпанското, Старо-Загорското и Ново-Загорското окръжія има ни едно Гръцко село. Въ самитѣ градове, Карлово Казанлъжъ, Чирпанъ, Стара-Загора и Нова-Загора нѣма Гръци, освѣнъ дѣто въ нѣкои отъ тѣхъ ся намиратъ по нѣколко ханджіи и хлѣбари отъ кѣмъ Янина повечето отъ тѣхъ безъ домове. Въ Сливенското окръжіе има само едно полугръцко село, Акъ-Бунаръ. Въ Ямболското окръжіе влизатъ шесть седемъ села кѣмъ Одринско. Въ самитѣ градове Сливенъ и Ямболъ нѣма Гръци. Въ града Хаской има нѣколко гръкомански фамилии т. е. Българи които припознаватъ Гръцкій патріархъ. По приморската ивица на Черно море има нѣколко Гръци или Гагаузи, но числото имъ даже тамъ е твърдѣ малко сравнително съ Българитѣ.

Това като е тѣй, ній ся очудвами на шумътъ който станж за мнимата неправда на Гръцитѣ въ тѣзи область, която нѣкои дързнахъ даже да нарекатъ Гръцка, още и на дѣлата на Смѣсенната Комиссія въ Пловдивъ като тя рѣши да ся приеме и

Гръцкій языкъ за официаленъ въ областта. Да се турятъ Гръцитѣ наравно съ Българитѣ въ това отпoшеніе е да се направи голѣма неправда на послѣднитѣ. Ній никакъ не отказваи правото на Гръцитѣ, и не бихми осждали мѣрката на Коммиссіята ако тя би рѣшила да се приима и Гръцкій языкъ въ правителството въ мѣста като Пловдивъ и Бургасъ, на примѣръ, дѣто има по нѣколко заселени Гръцки фамилии, но да се тури едно общо правило да бѣде и Гръцкій языкъ официаленъ въ цѣлата областъ е една отъ най-произволнитѣ мѣрки. Даже отъ икономическа точка зрѣнія, тѣзи мѣрка е осждителна. Въ такъвъ случай, ако въ Сливенъ, на примѣръ, има негъ Гръцки търговци отъ нѣкѣдѣ, правителството трѣбва да плати на Гръцкій тълкувателъ само защото може да се случи тѣзи Гръци да иматъ работа въ правителството. Това дѣло на Коммиссіята не звучи по-сраведливо, може-би, отъ колкото щѣше едно рѣшеніе да се приеме Френскій или Германскій языкъ за официаленъ въ Англія, защото въ Лондонъ и другѣдѣ има нѣколко хиляди Френци и Германци. Това е същото като да се направи законъ да се приеме Китайскій языкъ за официаленъ въ Съединенитѣ Държави и Америка, защото въ Калифорнія има нѣколко стотини хиляди Китайци.

Македонія. — Нѣкои казаха че Берлинскій договоръ твърдѣ точно теглилъ линіята между Гръцитѣ и Славянитѣ, и че Македонія била Гръцка областъ, която рано или късно трѣбва да се остави на Гръція. Едно отъ най-чуднитѣ нѣща, обаче, на онѣзи които добръ знаахъ населеніето на тѣзи о-

бласть е да ся утвърдява че Берлинскій договоръ правъ е раздѣлилъ Гръцкитѣ и Славянскитѣ земи и населенія.

Както казахъ по-горѣ, този въпросъ може да ся рѣши твърдѣ лесно, стига само да сме безпристрастни и свободни въ дѣлото. Самото нужно е да ся узнае точно каква Христіанска народность населява тѣзи область. Въ прѣгледваніето на населеніето е не обходимо потребно да ся нази едно правило, което е никаква сила, гражданска или духовна, не бива да ся употрѣблява за да ся прѣпятствува на свободното проглашеніе на жителитѣ по градоветѣ и по селата.

Нека видимъ вкратцѣ какво е Христіанското населеніе въ тѣзи область. Аъ ще говорѣмъ онова което съмъ изслѣдувалъ и онова което други свидѣтелствуватъ върху този прѣдмѣтъ. Нека почнемъ отъ Сѣверъ къмъ Югъ.

Въ Джумалийското окръжіе нѣма Гръци, освѣнъ нѣколко търговци отъ къмъ Тессалія.

Въ Разложкото окръжіе има единъ градъ Мехомія и 12 села. Отъ тѣзи села, 6 сж чисто Български, отъ които само Банско има около 850 къщи; 5 сж смѣсени съ Българи и Турци, но първитѣ прѣудолѣватъ, и едно е чисто Помачко. Въ самій градецъ, Мехомія, населеніето е съставено отъ Българи и Помаци. Гръцки домочадія нѣма ни въ едно отъ селата. Въ градеца може да има нѣкои ханджии отъ Янина. Забѣлѣжвамъ че това бѣ населеніето на онова окръжіе прѣди разореніята прѣзъ Ноемврій, 1878.

Въ града Менликъ има нѣкои Гръцки или Гръкомански и Влашки домочадія, но по селата Христіанското населеніе е исклучително Българско.

Въ Неврокопското окръжіе. до колкото знаемъ можилъ да испитамъ, има само едно Гръцко о, Лелево, между Неврокопъ и Сѣресъ; но и въ о жителитѣ сж Мухамеданци, ако и да говорятъ ѡцкии языкъ. Въ самий градъ Неврокопъ има нѣко гръцки или гръкомански домочадія. На нѣтя еду Новрокопъ и Сѣресъ има само едно гръцко о, Зеляхово.

Въ града Сѣресъ има доста гръци, но повечесж гръкомани. На Истокъ отъ Сѣресъ има нѣкоп ѡцки села, но на сѣверъ и на западъ отъ този едъ Христіанското население е почти исключител- Българско. Като тръгнешъ отъ Сѣресъ за Солунъ лѣвата страна има доста Гръци, но на дѣсната аана населеніето е Българско. На пѣтя между ии два голѣми градове, Сѣресъ и Солунъ, има са- едно Гръцко село, Гювезна, а близо до пѣтя има е три повечето Гръцки села. Въ града Солунъ и- много Гръци но въ окръжіето Христіанитѣ сж ити все Българи.

Христіанското населеніе въ Авретъ-Хиссарското, денското, Битолското, Прилѣпското, Велеското, иското и Щипското окръжіа е почти исключи- но Българско, освѣнъ дѣто тукъ-тамъ има Власи по градоветѣ нѣкои Гръкомани и Гръци търговци ѡ къмъ Тессалія или другадѣ. Една рѣка, Кара- иакъ, която ся влива въ Солунскій заливъ на за- на страна, въ долноте си теченіе твърдѣ добръ едѣля Гръцитѣ отъ Българитѣ. На дѣсната стра- населеніето е повечето Гръцко, а на лѣвата почти илючително Българско.

Това, вкратцѣ, е косто ній знаемъ за Христіан-

ското население въ Македонія. Сжщото свидѣтствуватъ и мнозина иностранници които сж нимаи случай да изслѣдуватъ прѣдмѣта. Нека спомнѣмъ нѣкон отъ тѣхъ.

Никой свѣсенъ чловѣкъ не може да обвинява Французскій консулъ, г. Лежанъ (Legean) и Берлинскій професоръ, Г-нъ Кипертъ (Kierpert) за Български дѣйци, нито може нѣкой да утвърди че тѣ бѣхъ несправедливи и злѣбѣдомени върху онова което описаха за народноститѣ въ Европейска Турція. Тѣхнитѣ народоописателни карти напълно потвърждаватъ онова което казахъ за Христіанското население както въ Тракія тъй и въ Македонія.

Прѣзъ 1876 нѣкон Англійски вѣстници и періодически списанія обнародвахъ списанія за разнитѣ народности въ Европейска Турція. Нѣкон отъ тѣзи списанія сж били „The Leisure Hour“ и „Illustrated London News.“ Нѣкон отъ членовѣтѣ сж обнародвали въ особна книжка съ заглавіе „Славяни и Турци“. Слѣдъ като говори за Сѣверна България, писателтъ казва слѣдующето за Българитѣ въ Тракія и Македонія:

„До сега ний сме говорили за собствена България и за разнитѣ населенія на тѣй наречената областъ, но страната населена отъ Българитѣ е много по-голяма областъ (отъ собствена България) . . . Областьта Румелия която заключава древня Тракія и Македонія, е повечето чисто Българска . . . Българитѣ, наистина, сж разпръснати по цѣлата страна отъ Дунава до Архипелагъ, и отъ Черно море до Албанія и до нинѣшна Гръція. Броени отъ петъ до шестъ милліона, тѣ сж най-многочисленното и най-важното племе въ Европейска Турція.“ Този самъ

сателъ раздѣля България на петъ части. Първо Доброджійска България; второ Дунавска България съ главни градове Руссе и Видинъ; трето Горня България съ главенъ градъ Софія; четвърто Задбалканска България, въ която влѣзва Загорско, съ главенъ градъ Пловдивъ, и пето Македонска България.¹⁾

Можемъ безъ всѣко двоеуміе да кажемъ че никой другъ иностранникъ не знае населеніята на Турція толкозъ добръ колкото Американскитѣ миссіонери, които сж били въ тѣзи държава близо за 60 години, а въ България за повече отъ 20 години. Мнозина отъ тѣхъ старателно ся изучавали Българскій языкъ и трудили сж ся да узнахтъ добръ дѣ живѣхтъ Българитѣ тѣй щото да можхтъ да работятъ по между тѣхъ. Никой не може да обвинява тѣзи челоуѣци че тѣ ся старахтъ да образуватъ Американска държава отъ Българитѣ, и че сж Руски дѣйци които работятъ за простираніето на Руската имперія до Срѣдиземно море. Както по другитѣ страни на свѣта, тѣй и въ България тѣхната работа е просто да проповѣдватъ Евангеліето на челоуѣцитѣ и да ся старахтъ за просвѣщеніето на разнитѣ народи. Понеже не сж нищо Руски, нито Англійски, нито нечій други дѣйци, и понеже тѣ най-добръ ся изучили кои области населяватъ Българитѣ, то тѣхното свидѣтелство е едно отъ най-важнитѣ върху този прѣдмѣтъ. Азъ ще дамъ писменното свидѣтелство само на трима отъ тѣхъ.

Г-нъ Я. Ф. Кларкъ, отъ Самоковъ, който толкозъ е работилъ между страдалцитѣ въ Тракія отъ всѣ-

---

1) *Slavs and Turks*, London, стр. 93.

кой народъ и до нѣкадѣ въ Македонія, и ко-
щѣше да изгуби живота си въ тѣзи си старанія,
едно писмо отъ Джумая. 30-ий Януарія, 1879, и
друго, казва: Прѣзь посѣщеніята ми въ Разло
окръжје. и когато съмъ билъ въ Джумая, азъ сѣ
забѣлѣжилъ почти съвършенното отсъствие на
цѣлъ элементъ въ населеніето. Нѣкои отъ жител
на тѣзи мѣста сѣ търговци които ходятъ дорѣ
Солунъ и свободно говорятъ Гръцкій языкъ, но
подтвърдяватъ че сѣ, и сѣ чисти Българи. Домо-
дѣята имъ не разбиратъ нищо отъ Гръцкій яз.
Азъ често си припомямъ какво единъ мой другъ
миссіонеринъ въ Пловдивъ ми казваше прѣди
колко години. Той бѣше увѣренъ че масата на
христіанското населеніе въ онзи градъ бѣ Гръцко,
щото тѣ употребявахъ Гръцкій языкъ, но едно
дробно прѣброюваніе на жителитѣ отъ къща въ
къща доказа че четири пети бѣхъ чисти Българ
че по-голямата частъ отъ остатъка бѣхъ отъ
Българско происхожденіе. Като жителъ въ Пловдивъ
10 години, и като добръ съмъ запознатъ съ на-
селеніето, азъ съмъ убѣденъ че това бѣ истината
поне прѣди построеніето на желѣзницата, отъ ко-
връме насамъ нѣкои Гръци сѣ ся заселили въ
Пловдивъ отъ други мѣста. Тѣй сѣщо съмъ увѣренъ
*Гръцкото населеніе въ Македонія е твърдо ма-
сравнено съ Българи.* . . . Между бѣжанцитѣ
Македонія има около 4,000 души въ Джумая,
чїито фамилии азъ съмъ исписалъ около 3000 д.
Отъ тѣзи може би че деветъ десети отъ мъж
говорятъ Гръцкій языкъ, но тѣ сѣ отъ чиста
Българска кръвь. Види се че многото Гръци, отъ

на и отъ други мѣста, които дохождатъ по тѣзи мѣста за търговія сж направили нѣкои чужденци да мислятъ че населеніето е Гръцко. Тѣ (Янинци и други) сж държали повечето ханове дѣто пашници-тѣ можѣхъ да си сръщиктъ съ тѣхъ. Тѣ бѣхъ ви-нопродавцитѣ въ Батакъ когато съенпаното село ся построяваше прѣди двѣ години. Тѣхнитѣ фамиліи повечето стоятъ у дома си, дѣто тѣ си ходятъ всѣ-кои двѣ-три години.’

Г-нъ Н. Х. Хаузъ, тоже Американскій миссіонеринъ въ Самоковъ, който е билъ по нѣкои страни въ Македонія, като ми пише на 7-ий Мартъ, 1879, при друго казва: ‘Свидѣтелството което азъ съмъ можилъ да съберъ ся види да не остави никакво съмнѣніе че множеството отъ Христіанското население у Македонія въ границитѣ на Свято-Стефанскій Договоръ е Българско. И въобще онѣзи които ся казватъ Гръци сж или Власи или погрѣчени Българи.’

Не вѣрвамъ че има другъ иностранникъ който да знае населеніето въ Македонія толкозь добръ колкото Г-нъ Я. В. Беардъ, Американскій миссіонеринъ въ Битоля. Той е живѣлъ по онѣзи мѣста иестъ години, училъ е добръ Българскій и донѣкъдѣ Турски языкъ, пашувалъ е много пати по разни страни изъ Македонія и е пмалъ сношеніе съ разнитѣ разряди на обществото. Неговото свидѣтелство върху този прѣдмѣтъ е слѣдующето.

Прѣзъ 1878, слѣдъ като ся подписа Свято-Стефанскій Договоръ, той писа на единъ другъ Американскій миссіонеринъ въ Цариградъ тѣй: ‘Не знамъ да ли Битоля влѣзва (спорѣдъ договора) въ Бълга-

рія, но ако ся гледа населението, то е почти исключительно Българско.»

Въ едно писмо отъ 10-ий Мартъ, 1879, Г-нъ Беардъ ми казва: „Ако земешъ за правило домашній языкъ, азъ не мислѣхъ че между не мюслиманското население въ Битолската каза има повече отъ 125 чисто Гръцки домочадія. Съмнѣвамъ ся дали въ Прилѣпската каза има 10 Гръцки домочадія. Въ Тиквишкото има, може би, около 12 домочадія (всички страници). . . . Воденското окръжие е почти съвременно Българско, ако повечето и да сѣхъ Гръкомани. Въ Велесъ може би да има около 10 Гръцки домове, а въ Щипъ около 25. Колкото за Радовичъ, Струмица и Дойранъ, вѣй знаете че българското население поне прѣодолюва.

„Ако за Гръци броишъ Еллинитѣ, Арнаутитѣ и Власитѣ, тогава числото имъ става по-големо, но пакъ сравнително (съ Българското) то е твърдѣ малко.

„Ако съ Гръци ся разбиратъ всички онѣзи кои то припознаватъ Гръцкій Патріархъ за свой духовенъ глава, тогава Гръцитѣ въ тѣзи страна сѣхъ почти на равно съ Българитѣ, и може би повече отъ Българитѣ.»

Г-нъ Беардъ ми забѣлѣква че той не дава точна статистика за Гръцитѣ по онѣзи мѣста, но това е довольно да покаже на читателя колко малко Гръци има по онѣзи мѣста. Даже ако да увеличимъ горнитѣ числа по съ 10, пакъ Гръцкото население сравнено съ Българското би било почти незначително.

Читателитѣ виждатъ, че Американскитѣ мис.

нери напълно потвърждаватъ Берлинскій професоръ, Г-нъ Кипера, и други безпристрастни изслѣватели върху този прѣдмѣтъ. Никакво съмнѣніе, обаче, не остава че Христіанското населеніе както Западна Тракія тъй и въ онѣзи частъ на Македія, която спорѣдъ Св. Стефанскій Договоръ влѣше въ Българія, е почти изключително Българска. Границитѣ на Българія сж точно и явно опрѣлени. Фактътъ че нѣкои Българи въ Македонія припознаватъ Гръцкій Патріархъ за свой духовъ глава не доказва нищо противъ Българитѣ, защото думата ни не е за религіозни наименованія, за народности, и защото онѣзи Българи повечето сѫ принудени да припознаватъ онзи патріархъ; тѣ правятъ това само за да избѣгнатъ страхи и угнетенія и прѣдателства отъ аги и отъ владици.

Отъ това що съмъ казалъ до сега става явно ли „Берлинскій Договоръ е теглилъ точно линія между Гръцитѣ и Славянитѣ.“ Краткото ни раздѣланіе доказва неопровергаемо колко голѣма несправда този договоръ прави на Българскій народъ. Онѣзи сили прѣдадохъ тѣзи Български области сѣ на Турція, а по-послѣ може да се опитатъ да издадѣтъ нѣкои отъ тѣхъ на Гръція, на Австрія или на нѣкоя друга държава, но дѣлото не е и не може да бѣде справедливо по причина че държавни интереси сж го извършили, нито по причина че Българитѣ може да не сж възможни да пазятъ огнища си. Неправдата си е все неправда, и ний бихми отпразвили къмъ съвѣститѣ на онѣзи народи чинъ държавни мажіе ся старажатъ, безъ никаква правна причина, за същипваніето на нашій народъ.

То ся знае че населеніето въ нѣкои мѣста по край Архипелагъ е повечето Гръцко, но това не доказва почти нищо сръщо простиранието на Българското Княжество до онова море, защото въ свѣтъ нѣма държава у която да нѣма тукъ-тамъ нѣкои села на които жителитѣ да сж отъ народъ различенъ отъ владѣющето племе. Въ всички такива случаи ся гледатъ общето болшинство, естествениитѣ граници, и нуждитѣ на страната за сществуваніе и за развитіе.

Умѣстно е да забѣлѣжж колко измамени сж били Гръцитѣ. Отъ думитѣ на *Таймсъ* и на други вѣстници, и отъ поведението на Англійскитѣ министри къмъ Гръцитѣ прѣзъ врѣмето на войната ся разбираше че Англія бѣ запалена отъ любовь къмъ Грція и че бѣ готова да ѝ помага, но Гръцитѣ сами знажтъ какво е било поведението на Англійскитѣ прѣдставители въ Бер. Конгресъ и на Лондонското министерство слѣдъ онзи конгресъ. Любовьта на Турколюбцитѣ къмъ Гръцитѣ е точно такава каквато е била любовьта имъ къмъ Турцитѣ. Тѣ употребихж Гръцитѣ само като сръдство да постигнжтъ своитѣ си цѣли противъ Българитѣ и нищо повече. Лордъ Биконсфилдъ при завръщаніето си отъ Бер. Конгресъ говорѣше за Гръцката „мегали идея“ по такъвъ начинъ, щото направи почти всичкитѣ членове въ Дома на Лордоветѣ да си смѣжтъ до уши. *Лонд. Таймсъ* отъ 11-ий Мартъ, 1878, явно казваше че Англія подкрѣпяше Гръцитѣ само защото искаше да намѣри на Истокъ другъ стражъ (пазрантинъ) на своитѣ интереси освѣнь Турцитѣ.

Раздѣленіето на Българія.

Този е най-скърбний прѣдмѣтъ за разгледваніето на всѣкой Българинъ, защото неправдата която е сторена на народа му въ това отношеніе е твърдѣ голѣма. Отъ каквато точка зрѣніе и да разгледваме този въпросъ, колкото мѣсто и да даваме на интереситѣ на нѣкои държави, ний не можемъ да си разяснимъ какъ можихъ държавнитѣ мжліе въ Берлинскій Конгресъ да извършатъ такова, неправедно дѣло и да распожсатъ народа ни по този начинъ. Трѣбва да помнимъ, обаче, че това злощастно распожсване ся извърши главно отъ Англія още прѣди Конгреса, и прѣдставителитѣ на другитѣ сили само подтвърдихъ извършеното дѣло.

Читателитѣ знахъ Берлинскій Договоръ, и Англо-Руското съгласіе извършено прѣди събраніето на Берлинскій Конгресъ, и азъ нѣма да дамъ тѣзи документи, но само ще направихъ нѣколко забѣлѣжаванія върху неправедността на извършеното дѣло. Посочихъ по-прѣди че Христіанското население въ Българія, включително южнитѣ области, е почти изключително Българско, тъй щото сега нѣма да говоримъ освѣнъ за раздѣлена *Бѣларія*.

Щомъ като станахъ извѣстни условіята на Св Стефанскій Договоръ, Турколюбцитѣ въ Англія и другадѣ почнахъ да викатъ че Българія ставала голѣма държава. Лордъ Бикънсфилдъ и подкрѣпителитѣ му ся рѣшихъ да си бѣхъ ако Руссія и другитѣ сили не ся съгласѣхъ съ тѣхъ за намалѣніето и раздѣленіето на Българія. За това тѣ испратихъ силна флота въ Мраморно море и призвахъ го

лѣма часть войска даже отъ Индія. Въ окръжното си писмо отъ 8/20-ий Мартъ 1878, Лордъ Салиберя силно протестираше противъ величината на България, спорѣдъ Св. Стефанскій Договоръ.¹⁾ Даже *Лондонскій Таймсъ*, който въобще е билъ справедливъ въ сжженіята си и е говорилъ много добри думи за нашия народъ, почнѣ да настоява че границиѣ на онѣзи България не можѣхъ да ся приѣматъ отъ Англія. Колкото за *Дейли Телеграфъ* и за други вѣстници отъ този родъ, тѣ не можѣхъ да намѣрятъ по-горчиви думи, съ които да изразятъ своето негодование върху този въпросъ. Тѣ говорѣхъ тѣй като че въ България влѣзваше и Лондонъ.

Никое друго правителство не направи такива заявленія противъ Св. Стефанскій Договоръ, особно противъ Нова България, и никое друго правителство не туряше толкозъ силки за събираніето на Берлинскій Конгресъ, колкото Англійското. Когато не можѣхъ да намѣрятъ поне повидному свѣсна причина да турятъ прѣдъ нозѣтѣ на Руссія, нѣкон отъ тѣзи чудни чловѣци исковавахъ „технически права.“ Всичкиѣ други сили тихо казвахъ че спорниѣ точки на Св. Стефанскій Договоръ щѣхъ да ся рѣшатъ въ Конгреса. Даже Австрія, която и самитѣ Англичани припознаватъ че най-много ся интересува въ границитѣ на България, тихо чакаше за Конгреса да нареди всичко. Много вѣстници въ Англія силно осждахъ Австрія за това ѣ слѣпо, спорѣдъ тѣхъ, равнодушіе къмъ жизненнитѣ ѣ интереси които Св. Стефанска България туряше въ опасностъ. Да-

---

1) Зорница, 6 Априлій, 1878

же брошури ся печатихъ въ Англія които посочвахъ опасноститѣ и длѣжноститѣ на Австрійското правителство. Турколюбцитѣ ся показвахъ ужъ като четѣ много ся грижѣхъ за интереситѣ на Австрія и ся стараехъ да отворятъ очитѣ ѣ върху голѣмата ѣ опасность. Въ сѣщето врѣме министерството въ Лондонъ и Съръ Х. Елліотъ въ Віена дѣя. елно работѣхъ. Шумътъ който станъ въ Англія върху този прѣдметъ бѣ чуденъ и най-неправеденъ.

Като ся боехъ че другитѣ сили щѣхъ, можеби, да одобрятъ границитѣ на Българія, Турколюбцитѣ треперѣхъ отъ Берлинскій Конгресъ. По едно врѣме, обаче, тѣ почнахъ да ся утѣшаватъ, като видѣхъ че министерството имъ сполучи да привлече донѣкъдѣ на своя страна Австрійското правителство. Като говорѣше върху случайноститѣ, *Таймсъ* казваше: „Тѣзи разсѣжденія сѣ доволни да изяснятъ защо такава въздържна държава като Австрія ще ся съгласи въ този случай съ такава независима държава като Англія да протестира противъ прѣдложеніята на Руссія относительно до Нова-Българія.“¹⁾ „Австрія ще бѣде странно слѣпа за интереситѣ си, ако да не присѣдени своего вліяніе на нашето. . . . Главното възраженіе, безъ съмнѣніе, ще ся направи за земното пространство и за конституціята на Нова-Българія. . . . Австрія едвамъ може да е слѣпа за злините които такава Българія би направила на нейнитѣ интереси.“²⁾ Въ броя си отъ 27-ий Мартъ, редакторитѣ на *Таймсъ* казвахъ,

---

1) The Times, London, 14 March, 1878.

2) The Times, London, 25 March, 1878.

че България, отъ какъвто и да е видъ и отъ каквато и да е величина, би била нѣщо ново и чудновато сътворене, една нова планета въ Источна Европа съ никакви обещанія за въ бъдъщото, освѣнъ да смущава и да безпокои свѣта.

Всичкитѣ тѣзи шумове въ Англія бѣхъ да приготвятъ духоветѣ тѣй щото да може да се сполучи въ Конгреса нѣщото което Англійското правителство най-горѣщо желаше, намаленіето и расподѣленіето на България.

Ний знаемъ че въ онѣзи държава имаше множество които не одобрявахъ това направление на правителството си и на подкрѣпителитѣ му. До колкото Рускитѣ условія се извѣстни, чий не можемъ да видимъ въ тѣхъ никоя справедлива причина за военнлюбивата треска която се види да нараства въ това отечество¹⁾ (Англія).¹⁾ „Руссія не прѣдлага нищо,“ казваше редакторътъ на *Спектейтръ*, „което, поне по начало, ний не сме се старали да придобіемъ отъ Турція въ Цариградската Конференція минзлата година.“ По сжщій начинъ говорѣхъ *Дейли Нюзъ* и нѣкои други вѣстници. Даже въ министерството имаше мжжіе противни на намаленіето и раздѣленіето на България. Добрѣ ще е за читателитѣ да прочетатъ пакъ словото на Лордъ Дерби върху този прѣдмѣтъ.²⁾

Турколюбивата партія, обаче, толкозъ ся усили по онова врѣме, и при това Австрія зѣ страната на Лордъ Бикънсфилда, тѣй щото Англійското прави-

---

1) The Echo, 1 March. 1878.

2) Зорница. 20 Юлій, 1878.

телство сполучи въ злокобнитѣ си кроежи прогивъ злощастието наше отечество. Лордъ Бикънсфилдъ и Лордъ Сализбери раздѣлихъ Българія прѣди да влѣзѣтъ въ Берлинскій Конгресъ. Чрѣзъ Англо-Руската конвенція¹⁾ Лордъ Сализбери облиза онова което бѣ подписалъ въ Цариградската Конференція. Това е едно отъ най-чудноватитѣ и най-непослѣдователнитѣ дѣла на тѣзи държавни мъжѣе.

Като Англійското правителство прогласи че ще ся бие ако Руссія не склонеше на исканіята му за раздѣленіето на Българія, като Австрія зѣ страната на Англія върху този прѣдмѣтъ, и като никоя отъ другитѣ държави не бѣ готова да ся бие срѣщо Англія и Австрія за Българія, то Руссія замѣри за благословно да склони на исканіята на тѣзи двѣ държави, защото другояче тя щѣше да е принудена да ся бие срѣщо три сили: Англія, Австрія и Турція, въ който случай крѣвопролитіята и ужаситѣ щѣхъ да ся огромни, а слѣдствіята неизвѣстни. И тѣй злощаствна Българія ся раздѣли главно отъ Англія. Австрія не одобряваше простираніето на Българското княжество до Архислагъ, но то означало си мълчѣше и не щѣше да направи никакви явни заявленія ако да не бѣ Англія.

Когато Лордъ Бикънсфилдъ и Лордъ Сализбери ся завърнахъ въ Англія, тѣ въсхитително прогласихъ прѣдъ подкрѣпителитѣ си че сполучили въ Конгреса да повърнахъ на Турція двѣ-трети отъ земята която Св. Стефанскій Договоръ отнемаше отъ нея, и че това било послѣдното опитваніе да спа-

---

1) Зорница, 15 Юлій. 1878.

сжтъ тѣзи държава. Прѣдставителитѣ въ Берлинскій Конгресъ, казалъ Лордъ Бикънсфилдъ, сж повърнали на Султана двѣ-трети отъ земята която щѣше да образува голѣмата Българска държава. Тѣ сж му повърнали повече отъ 30,000 четв. землеописателни мили земя и два милліона и половина народъ. Отъзи частъ земя е най-богатата въ Балканитѣ, дѣто населеніето е едно отъ най-богатитѣ, най-даровититѣ и най-вѣрноподданиитѣ неговѣ подданици.¹⁾

Други нѣкои израженія на Лордъ Бикънсфилда сж още по-грозни, но тѣзи сж доволни да покажатъ съ какви чувства е билъ и е въодушевенъ този държавенъ мжжъ. Само въ това му слово, обаче, и само въ това кѣсо извлѣченіе отъ словото му има явна неистина. Истина е че отсѣкохъ частъ отъ България и я дадохъ на Турція, истина е че нѣкои отъ тѣзи области сж едни отъ най-богатитѣ, но чиста и явна неистина е че населеніето на тѣзи области е едно отъ най-вѣрноподданиитѣ на Султана. Въ сѣскитѣ на тоя държавенъ мжжъ често ся срѣщатъ такива неистинни утвърдяванія. Отъ думитѣ му могатъ да ся направятъ само двѣ заключенія, или че той нѣма точни познанія за работитѣ въ Турція, или че пристрастно говори.

Не ще е безмѣстно да спомѣнемъ че Турція слѣдъ Берлинскій Конгресъ не е по-голѣма отъ Турція прѣди онзи Конгресъ. Англійскій министръ не можѣше да ся похвали че бѣ увеличилъ Турція. На Султана, наистина, ся повърнихъ нѣкои Български области, но отъ земята му съвършенно ся отнехъ

1) The Times, London, 19 July, 1878.

други области въ Тессалія, а за Кипръ, за Босна и за Херцеговина никой не би утвърдявалъ че тѣ сж по-зависими отъ Султана отъ колкото е Сѣверна Българія.

Англійскитѣ прѣдставители ся хвалѣхж още, че дѣлото имъ въ Берлинскій Конгресъ правило голѣма „честь“ на Англія и че чрѣзъ Бер. Договоръ ся оспорявалъ „траенъ миръ.“ Ако е „честь“ да ся поставятъ убиинци върху сжщитѣ людіе чіѹто синове и дъщери тѣ погубихж или опозорихж, тогава и ній сми съгласни че Берлинскій Договоръ прави „голѣма честь на Англія.“ Колкото за трайния миръ чудно ще е ако има безпристрастенъ и разуменъ чловѣкъ, добръ запознатъ съ работитѣ въ тѣзи страни, който да мисли че е възможно да ся постигне такова нѣщо чрѣзъ нарѣдбитѣ на Берлинскій Договоръ.

Нека разгледамы вкратцѣ нѣкои точки на Берлинскій Договоръ.

Расподѣленіето и наименованіето. — Отдѣленіето на сръдня Българія отъ сѣверна нѣма никаква друга цѣль освѣнь да распокже нашій народъ тѣй щото да не може той да бжде едно съединено и здраво тѣло. Ослабяваніето на народа ни е било главното подбужденіе на онѣзи които извършихж това дѣло противъ насъ. Виковетѣ за Гръцки и други интереси въ тѣзи областъ не сж били друго освѣнь сръдства чрѣзъ които да може да ся придобіе подпорката на една часть отъ народа въ Англія и на нѣкои прѣдставители въ Конгреса.

Дѣлото е най-достоосждително. То е извършено противъ законитѣ на чловѣчеството и противъ законитѣ на Бога, който ни учи че едно отъ най-

благословенитѣ нѣща за братія е да живѣятъ тѣ заедно. Берлинскій Договоръ потвърди дѣлото на Англійското министерство, и тъй раздѣли трима братія и постави между тѣхъ люти пазачи и големе които да пазятъ тѣзи злощастни братія да не се съединяватъ и да не си помагятъ! Дѣлото никакъ не става по-малко несправедно по причина че то е извършено отъ съединенитѣ сили на нѣкои образовани мъже. Неправдата е възниоуа който и да я е извършилъ.

Даваніето на срѣдня Българія името *Источна Румелия* е толкозь произволно колкото и раздѣленіето на областитѣ. Тѣзи наредба въ нѣком отношеніи сочи къмъ сжщата посока къмъ която сочише и Турската Конституція, като налагаше на всички народи въ Турція да промѣнятъ народнитѣ си имена и да починатъ да се наричатъ Отоманци или Турци. Българитѣ въ срѣдня Българія не само се отдѣлятъ отъ сѣвернитѣ си братія, но отъ тѣхъ се изискува да се наричатъ *Румелійци*. Намѣреніето на неприятелитѣ ни е дано Румелійскитѣ Българи, като тъй имъ се даде друго име дъ се прѣтопятъ нѣкакъ си и да прѣстанятъ да желаятъ съединяваніето си съ Българитѣ въ сѣверна Българія. Всичко е кроено за да могатъ да се постигнатъ по-широки и по-здрави раздѣленія между Българскій народъ.

Понеже думата *Румелия* ся е употрѣблявала отъ Турското правителство за дълго врѣме, не ще е безмѣстно да помѣнемъ тукъ какъ е почнало това названіе да се употрѣблява. Нека забѣлѣжимъ че съ *Румелия* Турското правителство е разбираало цѣлій Старопланинскій полуостровъ отъ Стара Клав-

на до Архиепелагъ, освѣпъ Босна и Херцеговина. Това е било слѣдствие на Гръцки интриги. Като земаха духовната властъ въ ржцѣтъ си, Гръцкитѣ патриарси и владници прѣдставяхъ прѣдъ Портата всичкитѣ Христіани въ тѣзи области за Гръци. Тѣ сполучихъ донѣждѣ въ лукавствата си и направи- хъ Портата да мисли че почти цѣлото Христіанско население въ тѣзи области бѣ Гръцко, и тя почна да ги назива *Румелия* (*Гръція*, отъ думата Орумъ или Румъ, Гръкъ.) Гръцкитѣ дѣйци бѣхъ сполучили до толкозъ щото прѣди 40—50 години почти всички чужденци мислѣхъ че Христіанското население въ Европейска Турція бѣ почти исклучително Гръцко.

Сега, обаче, слѣдъ като Гръцкитѣ хитрости сж налѣзали на явѣ, и като всѣкой знае днесъ че почти всичкото Христіанско население въ Западна Тракія е Българско, ни се очудвами на какво разумно основаніе се дава името Румелия на тѣзи Българска областъ.

Границитѣ. — Главнитѣ старанія на Австрійскитѣ и Англійскитѣ прѣдставители, а особно на послѣднитѣ, бѣхъ да придобѣхъ за Портата всичкитѣ прѣимущества и всичкитѣ сгодности за укрѣпленіе около и въ Южна България и другдѣ, а на България всичкитѣ несгодности. Както на прѣдъ тѣй и въ този случай, нѣкои Англійски министри земаха страната на силній срѣщо слабій, на угнетителъ срѣщо угнетеній. . . Каза се въ Конгреса че въ опрѣдѣленіето на границитѣ щѣхъ, спорѣдъ както трѣбва .е, да се гледатъ естественнитѣ положенія, но въобще точно противното на това се е извършило съ Българскитѣ граници. Четери точки съ 10-

волни да покажатъ несираведливостта на изработеній документъ, на който слѣдствіята сж били и, до когато ся настоява за изпълненіето му, ще бждатъ твърдѣ вредителни.

Първата точка е при Котелъ. Естественната граница между Сѣверна и Южна Българія минува на югъ отъ този чисто Българскій градецъ. Граничната линія спорѣдъ Берлинскій Договоръ, обаче, минува на сѣверъ отъ този градецъ, който е на сѣверъ отъ главній върхъ на Стара-планина. Цѣлътa на този планъ е явна. Съ това ся е дало съгласностъ на Турція да може да ся укрѣпи на сѣверъ отъ Стара-планина, тъй щото въ случай на война между нея и Българія да може лесно да нашествува Княжеството и да нападне Търново и други главни градове.

Втората точка е при Пирдопъ, дѣто граничната линія спорѣдъ Бер. Договоръ, минува прѣзъ полето и дава на Турскитѣ сили лесенъ достъпъ въ Златишката долина и къмъ Етрополскій проходъ. Естественната граница прѣзъ това окръжіе начнува при Клисуре, върви по върха на Копривщенската планина, като оставя това велико село на Сѣверна Българія, простира ся между Пирдопъ и Панагюрище, като оставя послѣдній градецъ на Южна Българія.

Третата точка е при Ихтиманъ. Естественната гранична линія, почнѣта отъ Клисуре, минува на Истокъ отъ Ихтиманъ като оставя това село на Сѣверна Българія. На мѣсто това, границата е теглена долѣ прѣзъ долината.

Не знаехъ ли това Англійскитѣ прѣдставители ?

Тъ го знаехъ твърдѣ добръ, и нарочно затова тъй рѣшихъ. Въ дългото си слово въ Дома на Лордове-тъ, на 18-ий Юлій, 1878, Лордъ Бикънсфилдъ утѣшаваше горѣщитѣ Турколюбци като имъ доказваше колко голѣма сгодность бѣ ся придобила за Турція чрезъ тѣзи наредба. Турскій прѣдставитель бѣше му разяснилъ добръ че въ стратегическо отношеніе Софія не струва нищо, но че въ Софійскій санджакъ имало едно положеніе което ако ся укрѣпяло прилично могло да ся счита като непроходимо, и това било Ихтиманскій проходъ. Той считалъ отъ жизненна важность за Султана да ся осигори това за Турція, защото тогава Негово Величество би ималъ една достаточна защита за столицата си. Онѣзи защита биде осигорена.¹⁾

Бакто види читательтъ, главното желаніе на Лордъ Бикънсфилдъ е било да укрѣпи колко е възможно силній, а да изложи на опасности слабій. Ихтиманскій проходъ ся дава на Турція за да може тя да защищава столицата си, която е толкозъ далечъ, а Софія и цѣлото нейно поле, които сѣ до самій проходъ, ся излагатъ на свободнитѣ нашествія на Турски орди.

Четвъртата точка е при Дупничка Джумая. Тука е постъпено по сжщій начинъ както при горѣспомѣнатитѣ три мѣста. Естественната гранична линия върви по върха на Рила планина, скача ся съ Бръсна на югъ отъ Джумая, като оставя този градецъ на Сѣверна Българія, и тогава ся завръща къмъ Сѣверъ. На мѣсто това, Берлинскій Договоръ

---

1) *The Times*, London, 19 Юлій, 1878.

произволно прокарва тѣзи линіи прѣзъ полето между Дупница и Джумая, и тѣй отваря врата за постоянни пакости и на едната и на другата страна.

Всѣкой, който добръ познава положеніята, си очудва на неразумността и неправедността на тѣзи мѣрка. Г-нъ І. Ф. Кларкъ, Американскій Мисіонеринъ, въ горѣспомѣннатото си писмо отъ 30-й Януарій, 1879, казва: „Вчера ся завърнихъ отъ едно посѣщеніе на нѣколко мѣста близу Джумая дѣто има голѣма нужда за помощъ. Има много болести и смъртъ въ нѣкои мѣста и голѣма нужда за храна. Правителството ся старае да дава храна, но работата е много трудна. Около едно разстояніе отъ 8 часа моето пътуваніе бѣше по планински връхъ който раздѣля страната занимаана отъ Русситѣ отъ Разложската долина, която е оставена на Турското правителство. Прѣзъ всичкото си пътуваніе азъ дълбоко усѣщахъ голѣмата важность да ся направи онзи връхъ гранична линія между Турція и България, а не да ся земе затова една малка рѣка която въ повечето врѣме прѣзъ годината може да ся мине отъ едно дѣте. . . . Като гледахъ тѣзи дивни планински върхове покрити съ снѣгъ, и мислѣхъ за малката рѣка. . . . Азъ пожелахъ дано да можехъ онѣзи, които иматъ властѣта, да промѣнятъ Берлинскій Договоръ, да видятъ двѣтѣ гранични линіи.“

Този наблюдатель и съдителъ слѣдва да расправя че граничната линія по планината би била много по-полезна и за Турцитѣ и за Българитѣ.

Нека ся помни че и въ четиритѣ горѣспомѣнати мѣста населеніята, които сѣ исключени отъ Сѣверна България, сѣ почти исключительно Българ-

ски. Котелъ, Клисурѣ и Копривщица сѣ чисто Български градовци, а окръжіята Ихтиманъ и Джумая сѣ размѣсени съ Българи и Турци, но Българитѣ сѣ много по-многочислени.

Укрѣпленія и Турски Гарнизони. — И въ това отношеніе ся е гледало да ся дадатъ всичкитѣ прѣимущества и сгодности на Турчина. Спорѣдъ 15-ий членъ на Бер. Договоръ ся дава пълно и неограничено право на Султана да укрѣпява Балканитѣ и да държи тамъ колкото ще войски; а спорѣдъ 11-ий членъ ся заповѣдва на Българитѣ да съборятъ ветхитѣ крѣпости, и имъ ся запрѣщава да не въздигатъ нови. Както въ други нѣща тъй и въ това, силній ся е подкрѣпнявалъ, а слабій ся е удрялъ надолу съ главата. Гарнизонитѣ по Балканитѣ не ще бждатъ друго освѣнь срѣдоточія на злоторства и на раздори. Тамъ ще прибѣгнуватъ всѣкой видъ Турски злодѣйци. Тѣ ся поставятъ тамъ само да прѣпятствуватъ на двама братія да не ся съединяватъ заедно.

И това голѣмо зло и голѣма неправда на нашето отечество ся извърши главно отъ Англійскитѣ и Австрійскитѣ министри. «Велика Британія и Австрія изискуватъ испразнуваніето на България отъ Русситѣ. . . . . и занимаіето на Балканската линія отъ Турцитѣ. . . . . Огносително до втората България на югъ отъ Балканитѣ, Англія (т. е. Бикънсфилдъ и подкрѣпителитѣ му) много ся грижи да ѝ прѣпятствува да не ся слѣе скоро съ първата или независима България на сѣверъ отъ планинитѣ. За да сполучи това, Англія би направила Балканитѣ да раздѣлятъ двѣтъ области, поставила би Турски

гарнизони по върховетъ и би укрѣпила прозодитѣ.¹⁾

Назначаваніето на Губернатора и чиновниците на войската. — Турскитѣ гарнизони въ планинитѣ, назначаваніето на Губернатора и на главнитѣ чиновници на войската отъ Султана и правото на губернатора да призова на помощ Турскитѣ войски сѣ едни отъ най-накостнитѣ и най-неправеднитѣ наредби на Берлинскій Договоръ. Сръдня България пакъ сѣ прѣдава въ властѣта на Турцитѣ. Изгоренитѣ градове и села пакъ сѣ даватъ въ рѣцѣтѣ на истрѣбителитѣ имъ. Батакъ, Бояджикъ, Елисура, Сопотъ, Карлово, Калоферъ, Стара и Нова Загора, и окръжіята имъ пакъ сѣ хвърлятъ въ обѣтіята на Сюлеймановци, на Митхатовци, на Шевкетовци и на Тосуновци! Раздѣленіето на България не стигаше да сѣ прѣдаде Македонія въ исключителната властъ на нашитѣ не бѣ достаточно, но горката сръдня България трѣбваше да сѣ подложи подъ такава силна Турска властъ щото да не може бѣдното население да сѣ развива свободно както трѣбва.

Ний не можемъ да разберемъ на какво основаніе сѣ дава право на Султана да назначава Губернаторитѣ и чиновницитѣ на войската въ тѣзи области. Единъ чловѣкъ който е опустошилъ, чрѣзъ войскитѣ си, цѣли села и градове нѣма никакво право да сѣ мѣси въ работитѣ на тѣзи села и градове. Ако държавнитѣ мжже мислѣхъ за необходимо да сѣ назначаватъ губернаторътъ и чиновницитѣ на войската отъ нѣкоя сила, а не да сѣ избира

---

1) The Times, London, 21 June, 1878.

Губернаторътъ отъ населеніето а той да назначава чиновниците на войската, то най-мъдрата и най-справедливата мѣрка би било да се дадѣше това право на нѣкоя Европейска сила, чіто рѣцѣ не сж били укрѣпавени въ певинната крѣвъ на хиляди мъжѣ, жени и дѣца въ тѣзи злощастна областъ. А да се каже че Султанътъ ще назначава такива управители и чиновници които ще се грижатъ за благоденствіето на страната, е да прѣдположимъ че той ще върши онова което не е вършилъ другъ нѣтъ. Всичко минало ни учи че той ще назначава чело-вѣци които ще иматъ за главна цѣль да се старажатъ за интереситѣ на господари си, а господарьтъ имъ не мисли че неговитѣ интереси състоятъ въ благоденствіето на населеніето.

Далечъ да е отъ насъ да осѣдимъ вкупомъ всичкитѣ Турци. Между тѣхъ има много добри и съвѣстни чело-вѣци. Нѣкои отъ Султанитѣ и отъ лашитѣ сж били доброжелателнитѣ мъжѣ и спорѣдъ познаніята си сж се старали за доброто на подданицитѣ си. Числото на такива управители, обаче, е било твърдѣ малко. Освѣнь това, добритѣ планове даже и на тѣзи малко добри чело-вѣци не сж могли да се турятъ въ дѣйствіе, защото прѣдъ тѣхъ сж стояли множество други дѣйци които не сж се грижили освѣнь за своето си обогатяваніе и удоволствованіе.

Повтарямъ да кажѣ че раздѣленіето на Българія и правата дадени на Султана върху Сръбния Българія сж вѣниюща неправди противъ наший народъ. Дано скроителитѣ на този планъ да бѣхж дѣйствували спорѣдъ златното правило, каквото и-скашъ да ти правятъ другитѣ това прави и ти ка-

тѣхъ! Дано да бѣхъ поставили себе си и народа си вмѣсто горкій нашъ народъ! Дано народитѣ чѣто прѣдставители извършихъ това убійствено дѣло противъ насъ, да разбихахъ въ какво положеніе и въ какви опасности прѣдставителитѣ имъ сѣ положили единъ младъ и погинувающъ народъ!

Редакторитѣ на много Англійски вѣстници, както *Дейли Ньюсъ*, *Спектейтъръ*, *Пордериъ Еко* и други, както и множество други Англичани, силно осъждають правителството си за това му съспиптелно дѣло противъ нашия народъ. Тѣ усърдно настояватъ върху промѣненіето на онѣзи членове на Берлинскій Договоръ които говорятъ за раздѣленіето на Сръдния Българія отъ Сѣверна Българія, за занимаіето на Балкана отъ Турски гарнизони и за назначаваніето на Губернатора и чиновницитѣ на войската отъ Султана.

Ний ся надѣваме че народътъ въ Англія и въ Европа въобще ще разбере по-ясно че и държавнитѣ мжжіе ще ся убѣдятъ ако нѣкои отъ тѣхъ още не сѣ ся убѣдили, че Берлинскій Договоръ, както е неприложимъ, че чрѣзъ него не ся е придобилъ траенъ и славенъ миръ нито за жителитѣ въ тѣзи страни, нито за Европа въобще. Ний ся надѣваме още, че тѣ не ще закъснѣхтъ да зѣматъ мѣрки за прѣиначешіето на пакостнитѣ и смутителнитѣ точки въ онзи договоръ. Това ни най-малко не би докачило честъта и достолѣніето на държавнитѣ мжжіе. Напротивъ, голѣма честь ще е за онѣзи които ся постараятъ за справедливото умиротвореніе на жалостното състояніе на Источнитѣ работи. Берлинскій Договоръ не би билъ самій дипломатическій документъ който е пмалъ нужда за прѣиначешіе.

Защо Англійското Правителство постъпня по този начинъ съ нашій народъ!

Мнозина между насъ отговарятъ на горній въпросъ, като казватъ че Англія постъпня тъй съ Българитѣ, защото тѣ сж Славяни и Православни, а не Тевтонци и Протестанти. Това мнѣніе, обаче, съ-всѣмъ е погрѣшено, както ще стане явно отъ слѣ-дующитѣ размншленія.

Ако ся каже че Англія постъпня тъй съ нашій народъ, защото той е по племе Славянскій и по религія Православенъ, то отъ това ще трѣбва да ся заключи че Турцитѣ и Черкезитѣ сж Тевтонци и Протестанти, защо тя ги защитава, а това е очевидна неистина. Азъ не казвамъ че племената и религитѣ нѣматъ вліяніе върху чувствата и дѣйстви-та на народитѣ, но положително утвърждавамъ че побужденіята на Турколюбцитѣ въ Англія не сж главно нито племенни, нито религіозни. Мнозина отъ тѣхъ може-би ся грижатъ за Христіанството тол-козъ колкото и Брахманскій началникъ ся грижи за него. Трѣбва да ся помни че ній не смн самій на-родъ съ който тѣзи чловѣци сж ся обхождали по този начинъ. Тѣ донѣждѣ ся обхождахъ тъй и съ Латинска и Католическа Италія, като неблагопріят-ствувахъ на съединеніето ѳ, по причина че въ та-къвъ случай тя щѣла да стане силна държава, кое-то не понасва на властолюбцитѣ въ Англія.

Единъ отъ най-добритѣ примѣри за доказа-телство че Турколюбцитѣ не постъпнятъ тъй съ на-шій народъ по причина на племе и религія е пове-деніето имъ къмъ Сѣверо-Американцитѣ. Американ-

цитѣ въ Съединенитѣ Държави и Англичанитѣ по племе сж сѣщи братія и иматъ сжщата религія. Между тѣхъ има точно толкозъ разлика по племе и по религія, колкото има между Българитѣ въ Сѣверна и Българитѣ въ Южна България. Добрѣ, каква е била и е политиката на Турколюбивитѣ Англичани спрямо Американскитѣ имъ братія? Всѣкой който има добри понятія отъ Американската исторія знае че тя не е била по-пріятелска отъ политиката имъ къмъ насъ. Прѣзъ врѣмето на междуособната Американска война, когато Американцитѣ ся биехъ противъ робството, Турколюбивитѣ Англичани толкозъ желяехъ распокъсваніето на Тевтонскій и Протестанскій народъ въ Америка, и толкозъ дѣйствувахъ за това съ вліяніе и съ пари колкото сега желятъ и дѣйствуватъ за распокъсваніето на Славянскій и Православній Българскій народъ. Тѣ настанявахъ парашлуви и ги пращахъ за съсинваніето на своитѣ имъ братія. За добра честь правителственната власть на Англія тогава не бѣше въ тѣхни рѣцѣ (на Турколюбцитѣ) и тѣ не могохъ да направятъ на Американцитѣ толкозъ голѣмо зло колкото направихъ на насъ.

Тайната на всѣчко това поведеніе на Турколюбцитѣ състои въ това: тѣ ся боятъ отъ, и даже мразятъ всѣкой народъ който ся види че може да ги надирѣвари въ нѣщо, и всѣческій ся старахъ да противостоятъ на неговитѣ стремленія. Тѣ мразятъ Славянитѣ и противодѣйствуватъ на напрѣдка имъ, не защото сж по племе *Славяни* и по вѣра *Православни*, но само и само защото тѣзи славяни сж велико и чудно напрѣднувающе племе. Но сжща-

та причина тѣ мразятъ Американскитѣ си братія и противодѣйствуватъ на напредѣка имъ. Ако да бѣхми ній чисти Тевтонци и чисти Протестанти и да напредвахми въ тѣзи мѣста независимо отъ Англія, поведеніето на тѣзи чудни Турколюбци щѣше да е сѣщото каквото е сега. Тѣ си показватъ да обичатъ и да подкрѣпаватъ Турцитѣ и Черкеситѣ, не защото иматъ нѣкоя дълбока и извънредна любовъ или почитаніе къмъ тѣхъ, не защото тѣзи послѣднитѣ сѣ Тевтонци и Протестанти, но защото тѣ сѣ назадничествующи народи, и защото тѣ (Англичанитѣ) ще могатъ да вършатъ между тѣхъ всичко по волята си, и, при това, защото ся надѣватъ чрѣзъ тѣхъ да завладѣйтъ нѣкои области въ тѣзи страни както завладѣхж Индія.

Посочихъ вкратцѣ причината по която Турколюбцитѣ противодѣйствуватъ на Славянитѣ въобще, но като ній сми отдѣленъ клопъ на Славянското колѣно, то не ще е злѣ да приложж още нѣколко за да видимъ по-ясно защо особно противодѣйствуватъ на нашето възрожденіе и напредваніе. Прѣди всичко трѣбва да псповѣдами че не е лесно да намѣримъ причини които поне отчасти да оправдажтъ поведеніето на нѣкои Англійски министри спрямо нашій народъ. Нии Българитѣ никога и по никой начинъ не сми обидили Англійскій народъ. Нито ній нито прадѣдитѣ ни сѣ нападали Англійска земя. Никой Българинъ нѣкога не е сѣсипивалъ Англійски домове, нито е повреждалъ по нѣкой начинъ Англійски притѣжанія или Англійски интереси. Освѣнъ това, нашето отечество е хиляди мили далечъ отъ Англійското тѣй щото Англичанитѣ нѣматъ ни най-малко

причина да мислятъ че може би въ нѣкое бѣдѣще врѣме тѣ да ся нападнѣтъ отъ Българитѣ. Нашій народъ още е малъкъ и земята ни толкозь ограничена щото никой здравоуменъ человекъ не може да помисли че Българската държава ще стане нѣкога толкозь силна щото да може да заплашва Англійски владѣнія, дѣто може и да сж тѣ. Лесно е да ся разбере защо Англія противодѣйствува на Руссія, на Франція, на Америка и на нѣкои други държави, но нѣма никоя разумна и справедлива причина която да ни даде да разберемъ защо постъпва тѣй съ погинувающій нашъ народъ.

Принудени сме, прочее, да измислями нѣкакви причини за това поведеніе на Англійското правителство и на подкрѣпителитѣ му въ тѣзи политикѣ.

Нѣкои отъ слѣдующитѣ шестъ причини могатъ да сж самитѣ причини които може да сж направили Турколюбцитѣ въ Англія да дѣйствуватъ за съсипваніето на народа ни:

1. Злоба или завистъ къмъ нашето благоденствіе;
2. Особна любовь къмъ Турцитѣ;
3. Страхъ отъ българската държава;
4. Защото тѣ желажтъ да завладѣжтъ нѣкои отъ нашитѣ области;
5. Защото ся боятъ че Руссія ще може чрѣзъ насъ да завладѣе тѣзи области, и
6. Защото мнозина отъ тѣхъ сж били и сега сж злѣувѣдомени върху този прѣдмѣтъ.

Посочилъ съмъ по-горѣ че Турколюбцитѣ нѣматъ никаква особна любовь къмъ Турцитѣ, и за това не е втората причина която ги кара да рабо-

тятъ противъ насъ. За третията причина ще забѣлѣ-
жжъ, че колкото смѣшно и неразумно и да ся види
на читателитѣ, пакъ Турколюбцитѣ ся показватъ като
да ся боятъ отъ такова едно малко кралство каквото
би било цѣла свободна Българія отъ Дунава до Ар-
хипелагъ. Отъ поведеніето имъ както и отъ думитѣ
на самій първъ министръ на Англія, може да ся
разбира че мнозина отъ тѣхъ противостоятъ на на-
шето напрѣдваніе или отъ страхъ или отъ завистъ.
Нищо друго не може да ся разбира отъ първата
часть на дългото слово на Лордъ Бикънсфилда.¹⁾

За сега азъ ще кажжъ по нѣколко думи особно
върху двѣтѣ послѣдни причини.

Турколюбцитѣ ся боятъ че Българскій народъ
като Славянскій ще е само едно просто орждіе
чрѣзъ което Руссія ще може да завземе Старопла-
нинскій полуостровъ. Тѣ мислятъ, или ся показватъ
тѣй да мислятъ, че Българитѣ радостно бихъ прие-
ли Руската власть и биха ся присѣдинили на Руска-
та държава. Този страхъ, обаче, е съвсѣмъ безмѣ-
стенъ и неразуменъ. Да ся каже че нашій народъ
би билъ готовъ да ся подчини на Руската власть
е да ся оставятъ на страна естественнитѣ стремле-
нія на народитѣ както и на частнитѣ лица, и да
ся заключи че този народъ нѣма никакво понятіе
за независимостъ и за народно съществуваніе. Меж-
ду Българитѣ и Русситѣ, наистина, има тѣсни пис-
менни и религіозни връски. Никой, обаче, нѣма пра-
во да ни обвинява за тѣзи ни съчувствія, защото
тѣ сж естествени нѣща. Друго главно побужденіе

---

1) *The Times*, London, 19 July. 1878.

въ Българитѣ за съчувствіе съ Русситѣ е доброто което тѣзи послѣднитѣ съ ся старали да направятъ на нашето отечество. Человѣщината налага признателностъ въ сърдцето на онзи комуто е сторено благодѣяніе къмъ оногизи който е сторилъ благодѣяніето, и Българитѣ не сѣ исклучени отъ това естествено чувство. Ако Русситѣ да бѣхж дѣйствували къмъ насъ както Турколюбивата партія въ Англія, и ако Англійскій народъ бѣ постигнулъ както Рускій, то безъ всѣко съмнѣніе чувствата на Българитѣ щѣхж да бѣдѣтъ обратни.

Положително утвърждавамъ че Българскій народъ най-горѣщо желае своето независимо народно единство и народно сѣществованіе. Този народъ не би билъ по-готовъ да ся подчини на Руссія отъ колкото Американцитѣ или Германцитѣ би били готови да ся подчинятъ подъ Англія, или Англичанитѣ да ся подчинятъ подъ Германія или подъ Америка или Италианцитѣ да ся подчинятъ подъ Франція. Самото нѣщо което може да принуди нашия страдающъ народъ да ся хвърли въ обятіята на Руссія е натискътъ на нѣкой западни сили да го държатъ подъ тѣжкій яремъ на Отоманцитѣ. Лордъ Дерби твърдѣ сполучливо говорѣше когато каза че свободна и яка Българія отъ Дунава до Архипелагъ би била най-мѣдрата и най-здравата прѣграда на Рускитѣ напредванія въ Старопланкискій полуостровъ. Ако Англійското правителство, немѣсто да ся старае за распокъсваніето на злощастній ни народъ, бѣ настоявала да му ся дадѣтъ даже по-голѣми права отъ колкото Св. Стефанскій Договоръ му даваше, то щѣше да направи най-сполучливата стѣж-

ка за придобиваніе съчувствіето на Българитѣ и за своето си вліяніе между тѣхъ.

Злѣувѣдоменіе. — Множество Англичани сж дѣйствували по този начинъ спрямо насъ, защото тѣ сж били злѣувѣдомени за състояніето на работитѣ въ Турція. Даже мнозина отъ министритѣ безъ друго трѣбва да сж били злѣувѣдомени върху този прѣдмѣтъ, защото не може да ся разбере съ какво сърдце бихж вършили онова което извършихж, ако да знаехж точно какво правехж. Извѣстно е че държавни мѣжје въобще иматъ своитѣ си убѣжденія и планове, и ся пазятъ да не ся повліяватъ твърдѣ много отъ събитіята които ся видятъ да работятъ противъ тѣхнитѣ идеи и противъ тѣхнитѣ планове, но всѣкой чловѣкъ има чловѣческо сърдце и чловѣческа нѣжностъ, които не могатъ да не ся докачатъ и да не ся повліяятъ отъ нѣкои особни събитія. Може да е слабовѣріе това, но азъ всѣкога съмъ мислялъ, като сждѣхъ отъ чловѣческото естество, че ако Лордъ Бикънсфилдъ, Съръ Х. Елліотъ и Г-нъ Лейардъ бѣхж видѣли съ своитѣ си очи купницата отъ мѣтрви тѣла на мѣжје и жени и дѣца въ Бояджикъ, Батакъ, Стара-Загора и другдѣ, ако да бѣхж видѣли ужаснитѣ нападенія, обезчестяванія и озлобяванія на които е билъ изложенъ наший народъ, и да знаехж колко безпричинни сж били тѣзи ужаси върху този народъ, и ако да знаяха точно какво е населеніето въ Румелія и Македонія, и какви сж народнитѣ стремленія на Българитѣ, азъ вървамъ че даже тѣ не бихж могли да постыпятъ съ народа ни по този несправеденъ и убійственъ начинъ. Азъ не казвамъ че всичкитѣ Турколюбци сж

били злѣувѣдомени върху този прѣдмѣтъ, защото това не е истина. Мнозина отъ тѣхъ безсѣвѣстно сѣ работили противъ насъ съ отворени очи. Знаж та- гива Англичани които сѣ ся старали и ся стара- жтъ да покрѣжтъ истинната върху този прѣдмѣтъ. Казвамъ, обаче, че голѣма часть отъ Англійскій на- родъ, която е подкрѣпявала правителството си въ тѣзи му политика спрямо насъ е била горчиво из- мамена. Тѣзи Англичани сѣ били измамени както за като какво е Турското управленіе тѣй сѣщо и за като какво е населеніето въ Западна Тракия и въ Македонія. Другояче би трѣбвало да сѣ заключи че тѣзи чловѣци сѣ чудовища въ свѣта.

О, благородній и свободолюбивій Англійскій на- роде, лано да можѣше гласътъ ти да достигне до тебе? Ти си билъ злѣувѣдоменъ върху сѣщинското състояніе на работитѣ въ тѣзи злочести страни, и тѣй си подкрѣпявалъ една политика, която безъ никаква праведна причина е убивала наший народъ. Убила е и други народи като насъ. Мнозина отъ васъ иматъ любезни чада, синове и дѣщери, други иматъ родители, други мѣжѣе или съпруги, други драги братія или сестри, други ближни роднини или съ- сѣди; безъ друго вѣй имате родителски сърдца и родителска нѣжностъ, братски, сестрински и прѣ- телски чувства. Нѣй нѣмами никакво съмнѣніе че кръвта ви щѣше да възври до най-голѣма степенъ, ако да видѣхте множества отъ тѣзи ваши мили да сѣ онозоряватъ по по-низъкъ отъ скотскій начинъ да сѣ убиватъ на кушища, и щѣхте да издивите и послѣдната си капка кръвъ за да не оставите вър- ху живитѣ сѣщитѣ чловѣци които бѣхъ извърши-

ли такива нечувани ужаси. И какъ можемъ да кажемъ че такива сърдца и такива чувства щѣхъ да подкрѣпаватъ една политика, която изново туря върху главитѣ на онѣзи които сж изгубили родителли или чада и пріятелли, които сж гледали съ очитѣ си скотското употрѣбленіе на снове и дъщери и на които домоветѣ сж били ограбени и съсипани, сжщитѣ чловѣци които сж извършили тѣзи дѣла! Не! ній не можемъ да ви припишемъ такава ужасна неправда, като кажемъ че вий сте вършили това по друга причина, осяѣнъ че сте били злѣуѣдомени. И ако слабій нашъ гласъ може да достигне до васъ, ній бихми ви казали че много сълзи сж ся проливали по причина на голѣмата и убійственната неправда сторена на злощастній ни народъ, и бихми призвали най-усърдно вашитѣ Христіански, вашитѣ братски и сестрински съчувствія къмъ този погинувающъ народъ. Може да сми измамени, но ній вѣрвали че гласътъ на благородній Англіійскій народъ може да поправи голѣма частъ отъ злото което правителството му е сторило на нашето отечество.

~~~~~

1. Нѣкои отъ Англіійскитѣ министри, както сми видѣли, ся рѣшихъ да защищаватъ 'цѣлостта' и 'независимостта' на Турція. Сега е явно всѣкому че тѣзи политика не само не е залазила тѣзи цѣлостъ и независимостъ, но е нанела на самитѣ Турци хиляди пшти по-голѣми злощастія и загуби отъ колкото рѣшеніята на Цариградската Конференція щѣхъ да имъ напесжтъ. Влашко-Молдова, Сърбія, и Черногора, както ся спомѣнж съвсѣмъ ся отцѣпихъ отъ Турція, и станяхъ независими и доста уголѣ

мени кралства; една часть поне отъ Българія става почти независима държавица; Египтъ, Босна, Херцеговина и часть отъ Египтъ и Тесалия отиватъ въ рѣцѣтъ на други държави; другата часть която ся оставя на Турцитѣ е подъ надзорството на Европейски сили. Голѣма глупость би било да ся утвърдява днесъ че Св. Стефанскій и Берлинскій Договори и Англо-Турската Конвенція оставатъ нѣкъдѣ независима Турція, въ чистата смисль ва думата. По този начинъ нѣкои отъ Англійскитѣ министри упазихъ цѣлостта и независимостта на Турската Държава!

2. Отъ разгледваніята ни досега става явно, че никое друго правителство не е причинило толкова голѣма повреда на нашия народъ, колкото Англійското подкрѣпено отъ Турколюбивата партія. Отъ сѣщитѣ разгледванія става явно, обаче, че никой другъ народъ въ Западна Европа не е билъ толкова дълбоко развълнуванъ противъ ужаситѣ пзвършени върху злосчастній ни народъ, и не ся е старалъ толкова жарко за нашето добро, колкото една голѣма партія отъ народа въ Англія. Азъ спомѣняхъ още отъ начало че щѣхъ да ся стараа да съмъ справедливъ въ разгледваніята си върху този скърбенъ прѣдмѣтъ, и като ся надѣвамъ че не съмъ прѣстѣпилъ това си рѣшеніе, въ заключеніе казвамъ че би било голѣма неправда за Англійскій народъ още и голѣмо безуміе и не малка вреда за нашия народъ ако да не припознаехми голѣмата услуга която тѣзи партія въ Англія е направила за насъ.

Една свята наша длъжность, прочее, е да бждемъ признателни на опѣзи които сж работили за

нашето добро. Съ това ний ще покажемъ че сми народъ съзнателенъ и достоенъ за пріятелство и за подпорка. Ако благодаримъ на отличиятъ Господа на които имената пѣма нужда да повтарямъ, и на толѣма частъ отъ народа която е дѣйствувала и дѣйствува съ тѣхъ, ний съ това ще увеличимъ не тѣхната почеть, но нашата си. Който прави добро, него благодареніята възхваляватъ, а който пріема благодаренія, него благодарността възхвалява. Нищо друго, може би, не показва толкозь добръ че нѣкой чловѣкъ е грубъ колкото непризнателността му къмъ оногози който му е сторилъ нѣкакво добро.

Нѣкои между насъ питатъ, ако Англіійскій народъ желалеше нашето добро, защо позволи на прателството си да ни раздроби по този начинъ? Отговорътъ на това питаніе ся намѣрва въ минжлитѣ страници, защото ний сми видѣли че въ онѣзи държава е имало доста силни борби между двѣтъ партіи, отъ които едната искаше да ни държи съвършенно подъ Турската власть, а другата да ни освободи почти напълно. Слѣдствието на тѣзи борби е било по срѣдата. Любителитѣ ни не могохъ да съдѣйствуватъ за пълното ни освобожденіе, но и враговетѣ ни не сполучихъ да ни държатъ съвършенно подъ Турцитѣ. Освѣнъ това, трѣбва да ся помни че въобще по десетина чловѣци владѣхтъ цѣли области, и ний имахми злочестината дѣто властта на Англія прѣзъ тѣзи години ся случи въ ржцѣтъ на нѣкои горѣщи Турколюбци.

3. Всѣкой ще ся съгласи въ това, че нито частни лица, нито народи иматъ нѣкаква нужда отъ *непріатели*, и че както всѣкой чловѣкъ тъй също

и всѣкой народъ трѣбаа да е внимателенъ да държи ветхитѣ си пріатели и да ся старае да придобива нови. Опасно може да е да мислимъ че нѣкой ни е пріатель когато той ни е непріатель, но много по-вредително, даже и голѣма лудость, би било да ся обхождами къмъ единъ пріатель като да бѣ билъ той непріатель; защото въ такъвъ случай ний съчемъ отъ себе си една дѣсна рѣка. Въ Англія ний имамъ върли врагове, които, ако можѣхъ, бихъ ни отровили може би съ една лъжица вода, но тамъ имамъ и най-топли пріатели, между които има такива личности съ пріателството на които и владѣтели бихъ се гордѣли. Прѣзъ врѣмето на Кримската война тамъ имаше съвсѣмъ малка часть отъ народа на наша страна, но сега противотурската партія до толкозъ е нарастнала, щото тя може да спре правителството си да не ся бие явно срѣщо нашето освобожденіе. Нашата длъжностъ, прочее, е внимателно да държимъ пріателството на пріателитѣ си и да ся стараемъ да печалимъ нови пріатели. Нека ся стараемъ да придобивамъ съчувствието и пріателството, както на всѣкой другъ народъ, тъй и на Англійскій. Нека помнимъ че чловѣцитѣ умираатъ, но народитѣ живѣятъ и нека ся стараемъ да освѣтляваме Европа върху сѣщинското сѣстояніе на работитѣ въ нашето отечество. Ний трѣба да ся надѣваме че колкото повече Англійскій народъ разбира сѣщинското сѣстояніе на работитѣ въ тѣзи страни, и нашитѣ народни въодушевленія, толкозъ по-готовъ ще е той да ни подкрѣпяна въ стараніята ни за народното ни единство и за възрожденіето ни.

Дѣлжността на всѣкой Българинъ.

Нашето отечество занимава доста голѣма частъ въ Источний Вѣпросъ. Всичкиѣ велики Европейски държави ся показватъ да иматъ нѣкои по-голѣми други по-малѣки интересъ въ областитѣ които нашия народъ населява, и нѣкои държавни мѣжѣ най-усърдно ся стараѣтъ да прѣдвидятъ какво ще бжде бѣдѣщето на този Старо-иланинскій полуостровъ. Нѣма съмнѣніе вече че сѣдбиниата на тѣзи области твърдѣ наскоро ще ся рѣши на една или на друга страна.

До сега съмъ говорилъ повечето върху онова което нѣкои други народи сѣ вършили за или противъ нашето отечество. Се а искамъ да кажѣ нѣколко думи и върху нашата дѣлжность въ тѣзи важни обстоятелства. Като вѣпросътъ за бѣдѣщето на нашето отечество нѣма да ся забави да ся рѣши, какво трѣбва ний да правимъ? Каква е дѣлжността на всѣкой Българинъ, каквото и да е състояніето му и званието му?

Всѣкой разуменъ и искрененъ родолюбецъ не може да не разбере че този е единъ отъ най-важнитѣ вѣпроси за народа въ сегашнитѣ му обстоятелства.

Нека всѣкой Българинъ да помни добръ че ний отъ сега ще ся покажемъ какви сме. До сега мнозина иностранци ни сѣ хвалили че сме народъ миролюбивъ, трудолюбивъ, нравственъ и ученолюбивъ. Тѣзи минжли добри качества у народа, обаче, не само че нѣма да ни ползуватъ за въ бѣдѣще, но могатъ даже много да ни повредятъ.

народнитѣ ни работи не вървятъ както трѣбва, тогава каквото добро е имало до сега у народа ще говори противъ насъ, защото въ такъвъ случай не само неприятелитѣ ни по мнозина даже и отъ приятелитѣ ни ще заключатъ че това добро е било слѣдствие не на нѣкакво достойнство или на нѣкаква способностъ у наший народъ, но на достойнството и на способността на онѣзи които ни сж владѣли. Дано никогa да не ся забравя че поне Българитѣ въ Сѣверна България не можтъ вече да ся извиняватъ нито съ Гръцки владци, нито съ Турски наши и кадин, нито съ Черкезски чети. Каквото зло ся види у народа, то ще ся приписва на народа. Щемъ не щемъ, това ще е тъй!

Нѣкои сънародници писахъ прѣди нѣколко време че селянитѣ злѣ разбирали освобождението си отъ Турцитѣ, като мислѣли че да ся освободятъ отъ Турската власть значило да прѣстанѣтъ вече да даватъ данѣкъ. Съгласни сме че нѣкои селени може тъй да сж разбирали и да разбиратъ свободата, но трѣбва да забѣлѣжимъ че онѣзи писатели не изпълнихъ цѣлата си длѣжностъ като непосочихъ и другъ недостатѣкъ между насъ, именно че и нѣкои граждани, да, нѣкои народни управители и водители, злѣ разбиратъ освобождението ни отъ Турцитѣ, като си мислѣхъ и мислятъ че свободата било да захванѣтъ тѣ мѣстата и да вършатъ работитѣ на Турските управители и кадин. Нѣкои селени мислятъ, може би, че свобода отъ Турцитѣ значи да не даватъ тѣ никакѣвъ данѣкъ, а нѣкои граждани, безъ всѣко съмишленіе, мислятъ че тя значи да пълнятъ тѣ своитѣ частни дѣжбове съ несправедно.

злато. И азъ ни най-малко не ся двоеумѣхъ да кажѣхъ че войната на послѣднитѣ, т. е. на гражданитѣ е много по-достоождителна отъ погрѣшката на селенитѣ. Всѣкой искрененъ родолюбецъ трѣбва да ся старае за поправленіето на злото дѣто и да ся появи то, било у селенитѣ или у гражданитѣ.

Бжджщето на Старопланинскій полуостровъ много зависи отъ това, какви ще ся покажемъ ний Българитѣ. Ако ний напредваме въ науката, въ художества и въ търговіята, и ако ся покажемъ способни за самоуправленіе, тогава можемъ да вѣрваме че доброто бждже на народа ни е осигурено. Ако ли (което дано не даде Богъ) напотивъ ний покажемъ себе си неспособни за самоуправленіе, неспособни и недостойни за гражданска и религіозна свобода, тогава и небето, тѣй да кажемъ, не ще може да въспрѣ съспиваніето ни. Такъвъ е вѣкътъ въ който живѣмъ.

За да можемъ да напредваме както трѣбва и тѣй да осигуримъ народното си единство и народната си независимостъ, ний трѣбва внимателно да ся съобразяваме съ нѣкон важни условія, отъ които азъ ще спомѣна за сега *десетъ*.

1. Всенародно Образование.

Било е врѣме когато челоѣци и народи сѣ могли и безъ наука да ся поминуватъ твърдѣ добръ и да запазватъ земята си, но онова врѣме ся е минжло, особно за такива народи като насъ. Днесъ *науката* е сила. За да можемъ да запазимъ отечеството си и да ся възползуваме отъ богатствата му *както подобавъ*, ний трѣбва да употрѣбляваме *всѣ*

чкитѣ си сили за усъвършенствуваніето си въ науката. Цѣлій народъ, мъжѣ и жени, трѣбва да се старае за образованіето си.

Немареніето, което напоследѣне врѣме нашитѣ съотечественници въ нѣкои мѣста сж показали къмъ училищата си, е наистина трѣрдѣ скърбенъ знакъ. Истина е че вниманіето на народа е било обърнато къмъ полѣтически работи, истина е че повечето учители сж били необходими въ правителството, но при всичко това, поведеніето на нѣкои градове и села въ това отношеніе никакъ не ся оправдава. Тѣ дѣйствуваха и дѣйствуватъ като че всичко сж извършили и като че нѣматъ вече нужда отъ училища. Тѣ забравиха че отъ сега трѣбва да обрнатъ особно вниманіе къмъ учебнитѣ си заведенія, защото за въ бѣдѣще ще ни трѣбватъ не само учени учители но и учени и способни управители, сѣди, свѣтници, държавни мъжѣ и военачалници.

И поведеніето на нѣкои учители никакъ не е за похвала. Прѣзъ минѣлитѣ мѣсеци нѣкои отъ тѣхъ стоеха по главнитѣ градове и чакаха за правителствена служба, точно както Турскитѣ каймаками и мюдири стоеха подъ стрѣхитѣ на Баба-Аліето и на пашовскитѣ конаци въ Цариградъ. И забѣлѣжете че тѣзи учители постѣпваха тѣй когато училищата въ онѣзи градове бѣха почти затворени. Да чака учитель за правителственъ меснетъ, когато крехкитѣ младежи губятъ врѣмето си изъ улицитѣ! Тѣзи похвала не е добра.

Понеже една отъ главнитѣ причини по които мнозина учители оставятъ училищата и ся обръщатъ къмъ правителството е заплатата която тѣ по-

лучаватъ въ позлѣдното мѣсто, то не ще е безмѣстно да ся забѣлѣжи че заплатитѣ на учителитѣ и на управителитѣ (второстепеннитѣ) и на съвѣстницитѣ трѣбва да сж съобразни, то се знае че всѣкой чловѣкъ не е за управ. тель тѣй сжщо както и всѣкой не е за учитель, но златото прави мнозина да ся мнятъ надарени за всичко. До когато окръжнитѣ начальници, членоветѣ въ съвѣтитѣ, полицмейстеритѣ и другитѣ правителствени мжжіе получаватъ много по-голъма заплата отъ учителитѣ, до тогава рѣдко ще ся намѣри способенъ чловѣкъ който да е готовъ да учителствува и да върши работата си задоволително. Но това би било убійствено за училищата ни и слѣдователно за народа ни. Най-разумната мѣрка би била не да ся вскачва твърдѣ много заплата на учителитѣ, но да ся посвали онѣзи на правителствени мжжіе. Нека помнимъ че народътъ ни е крайно истощенъ и не е въ сѣстояніе да плаща твърдѣ голѣми заплати. Вѣрвамъ че всѣкой искренъ родолюбецъ ще ся съгласи въ това.

Едно отъ най-достоосждителнитѣ заявленія у нѣкои първенци или чорбаджіи между народа е дѣто тѣ ся видятъ наклонни да държатъ массата на народа въ простота. Такава една душа сръщнихъ въ П-енъ. Господство му не ся засрами да каже прѣдъ нѣколко гражданіе че на общій народъ не било нужно просвѣщеніе но че той трѣбвало само да слуша каквото му ся заповѣдва. Такива чловѣци сж най-върлитѣ врагове на злощастній ни народъ. Тѣ сж по-лоши отъ Гръцкитѣ владници, отъ Турскитѣ наши и кадіи и отъ Черкескитѣ чети. Тѣ сж черни души отъ най-мрачната крвска.

Повтарямъ да кажа че *цѣлій народъ* трѣбва да ся усъвършенствува въ разнитѣ клонове на науката. Ако ній не обрацани потребното вниманіе къмъ този важенъ прѣдмѣтъ, ако не ся стараемъ за добрій напрѣдѣкъ на учебнитѣ си заведенія, ако не направимъ по единъ или по другъ начинъ всѣкой младежъ да ся учи, и ако не убѣждаваме даже и възрастнитѣ да ся учатъ, тогава не трѣбва да ни е криво послѣ, што ще имамъ право да викамъ противъ тогози и оногози ако отечеството ни и народътъ ни отидѣтъ въ рѣцѣтъ на нѣкои други народи.

2. Усъвършенствованіе въ Земледѣліето, Художествата и Търговіята.

За да можемъ да напрѣдваме както трѣбва и да осигоримъ независимостта си и благоденствието си, необходимо потребно е да ся стараемъ за усъвършенствованіето си въ земледѣліето, въ художествата и въ търговіята. До когато това не ся постигне отъ насъ, до тогава художествата и търговіята все ще бѣдѣтъ въ рѣцѣтъ на чужденци и нашій народъ все ще бѣде опашка между Европейскитѣ народи.

Ній сми народъ главно земледѣлическій и скотовъдеиъ, по колко сми усъвършенствовани въ тѣзи благородни и полезни занятія е явно отъ това, че пролавницитѣ по градоветѣ ни сѣ напълнени съ пиперки и краставици отъ Франція, съ сиреніе отъ Холандія и съ млѣко отъ Швейцарія. Като влѣзохъ въ една малка продавница у Самоковъ и попитахъ: „Имашъ ли нѣщо за яденіе?“ Продавачатъ ми отго-

вори: „Имамъ расолъ отъ пиперки и краставици.“ По желаніето ми той ми подаде едно стъкло и каза: „Цѣната му е единъ франгъ.“ Не трѣбва да казвамъ че очудваніето ми бѣ голѣмо. Всичкото що бѣ въ стъклото не можѣше да струва повече отъ 20 пари, и стъклото още 20 пари та всичко най-много единъ грошъ. Азъ повторително земахъ стъклото въ ржцѣтъ си и намѣрихъ че онзи расолъ бѣ правенъ въ Марсплія, у Франція. Добро, ній сми земледѣлци но ни доносватъ расолъ отъ Франція!

Това зло трѣбва да се поправи, но да се поправи разумно, а не както нѣкои казватъ да направимъ законъ да се не приема нищо отъ вѣнъ. Земята която Богъ ни е далъ е много богата, и ній трѣбва да се стараемъ да се въсползуваме отъ нейното богатство. Нѣкои между насъ мислятъ че земледѣліето е ниско занятіе съ което трѣбва да се занимаватъ само простацитѣ. Това безумно и вредително заблужденіе трѣбва да псчезне изъ главитѣ ни, ако искаме благоденствието си. Народъ който има плодородна земя не може да е сиромашъ, стига само той да е мждръ и да умѣ какъ да се ползува отъ плодородіето ѝ. Ако наший народъ се стараетъ за усвѣршенствуваніето си въ земледѣліето и скотовѣдството, той може да стане единъ отъ най-богатитѣ и най-благоденствующитѣ народи на свѣта.

За да можемъ да се усвѣршенствуваме въ художествата и въ търговіята, необходимо потребни ни сж съдружаванія. Този е начинътъ по който напредналитѣ народи вѣобще работятъ. Повечето фабрики и голѣми търговски домове въ Америка и Европа сж съставени отъ дружества. Това е особно.

нуждно на насъ Българитѣ, като ній нѣмами много богати челоуѣци които да прѣдприѣматъ голѣми работи.

Не мож да изразж колко ся очудихъ като срѣщнихъ нѣкон между насъ които мислятъ че малкиѣ търговци трѣбва да ся съсипватъ и да ся оставятъ само голѣмитѣ. Единъ отъ тѣзи врагове на народното ни напрѣдваніе и благоденствіе ми каза въ О-во: „По-добрѣ да има въ единъ градъ четири богати търговци които да блаженствуватъ, нежели 200 малки които съ мжка да искарватъ прѣхраната си.“ Т. е. той иска да има 4 господари и 200 души робіе. И забѣлѣжѣте че той ся счита за горѣщъ родолюбецъ! Спорѣдъ неговото мнѣніе, всичкитѣ малки търговчета, които търгуватъ по съ три-четири хиляди гроша трѣбва да ся обезсърдчаватъ и съсипватъ. Такива челоуѣци като този господинъ, който ся мѣше за много ученъ понеже бѣ сѣдѣлъ въ Цариградъ и бѣ посѣтилъ Віена, сж единъ отъ най-опаснитѣ непріатели на отечеството ни, защото тѣ сж като живиница вѣтрѣ въ народното тѣло. Ако исками народътъ ни да напрѣдва и да стане независимъ и благоденствующъ, то всѣкой, богатъ билъ той или сиромасъ, трѣбва да ся насърдчава да работи съ онова което има. Този е начинътъ по който просвѣщенитѣ народи сж напрѣдвали и напрѣдватъ.

3. Народно Единство.

Единството е единъ отъ най-здравитѣ стълпове за благоденствіето на народитѣ. Това е особено нужно на насъ които сме окръжени отъ толкозъ не-

приятели. Ако Българитѣ въ Сѣверна България почнатъ да теглятъ на една страна, а опѣзи въ Срѣдния на друга, и пакъ опѣзи въ Южна още на трета, то съсииваніето на народа ни ще ся рѣши, и то отъ насъ си. Не казвамъ че не е право Българитѣ въ Сѣверна или въ Срѣдния България да ся старажатъ особено за своето си прѣусиѣваніе и да гледатъ да ся надирѣварятъ съ другитѣ си братія. Това стремленіе у чловѣцитѣ е естественно, справедливо и доста полезно. Когато думата е за градове и области у същето отечество, тогава е право всѣкой да ся старае да придобіе особни прѣимушества за своя си градъ или за своята си областъ, но щомъ въпросътъ е за цѣлото отечество, тогава всѣкой трѣбва, тъй да кажемъ, да забравя на кой градъ или на коя областъ принадлежи и да дѣйствува за общето отечество; тогава частнитѣ интереси трѣбва да ся погрѣбнатъ за общитѣ.

Съ думата „единство“ азъ разбирамъ не религіозно но *народно* единство. Единството ни трѣбва да е въ народността ни, въ общето ни отечество и въ общитѣ ни интереси. Нѣма съмнѣніе че би било много добро ако да можѣше да ся постигне и *религіозно* единство въ народа, но това е непосижно сега. Врѣме ще дойде когато ще бѣде единъ Пастиръ и едно стадо, и когато всичкитѣ чловѣци ще исповѣдатъ една и съща вѣра, но онова врѣме още не е дошло. Между наший народъ има Православни, Протестанти и Римокатолици. Всѣкой отъ тѣхъ принадлежи на отдѣлно религіозно общество но на същето отечество, и той е длѣженъ *прѣдъ Бога и прѣдъ народа* си да ся старае за до-

брото на това отечество въ което Богъ го е поставилъ. То ся знае че Православниѣ ще ся старае за прѣсущиваніето на своята си църква, Протестантинѣ за своята си и Римокатоликѣ за своята си; но ако Православниѣ кажатъ не щемъ Протестанти и Римокатолици въ Българската държава, или ако Протестантиѣ или Римокатолициѣ кажатъ не щемъ да живѣемъ съ Православниѣ, тогава и едниѣ и другиѣ дѣйствуватъ за съсипваніето на народа си и на отечеството си.

Освѣнъ горѣспомѣнжитѣ, между насъ има и Мухамеданци Българи и тѣ сж Помацитѣ. Една свята наша длѣжностъ е да ся стараемъ да направимъ и тѣхъ да разбержтъ че сж Българи и да усѣщатъ че Българія е тѣхно отечество, което тѣ сж длѣжни да защищаватъ задружно съ другиѣ си братія. Благоразумно, пріятелско и справедливо обхожданиѣ къмъ тѣхъ е самото срѣдство чрѣзъ което това желаемо нѣщо може да ся постигне.

Ще приложж да кажа че единството ни не трѣбва да е само отъ Българи. Въ нашето отечество има и ще има тукъ-тамъ Турци, Ерменци, Влахи, Гръци, Евреи и нѣкои отъ други народности. Обхожданиѣ ни къмъ тѣхъ трѣбва да е такова щото тѣ не само да не мразятъ но да любятъ Българія и да сж готови да си жъртвуватъ за нея, И така, намъ е нужно единство не само отъ Българи или само отъ Православни, но единство отъ всичкиѣ жители които живѣжтъ въ отечеството ни, отъ каквато народностъ и вѣра и да сж тѣ.

4. Правосъдіе.

Безъ единство, никой народъ не може да на-
прѣдва и да благоденствува както трѣбва, но безъ
правосъдіе не може да има истинно единство. Пра-
восъдіето е единъ отъ краегълчитѣ камъни за съ-
ществуваніето и за истинното благоденствіе на е-
дна държава. Нѣкои държави сѣ съществували за
дълго врѣме, даже за много вѣкоге безъ упра-
вителитѣ и сѣдиштѣ имъ да сѣ били строги въ пра-
восъдіето, но съществуваніето на такива държави
е било колебающесе, и при това, състояніето на на-
родитѣ които сѣ били подъ такива правителства
никакъ не е било завидно. Единъ отъ най-прѣ-
снитѣ примѣри за изясненіе на това щото го-
ворѣхъ е Турція. Ний знаемъ какво е било управле-
ніето и сѣдничеството на Турскитѣ управители и
сѣдиш, знаемъ какво е било и е състояніето на на-
родитѣ подъ тѣхното владичество, знаемъ и какъвъ
е билъ крайтъ на този имъ видъ управление и сѣ-
дничество. Такива примѣри има много въ исторіята.
Мнѣжлото, здравій разумъ и отечестволубіето ни, ако
не боголюбіето ни трѣбва, да ни научатъ важній [уро]къ,
че ако наистина желаемъ единството и благоденствіето
на народа си, ний трѣбва да сме правосѣдни. Народни-
тѣ ни управители, сѣдиш и други правителствени
мѣжје по градоветѣ и селата трѣбва, до колкото
знаніето имъ стига, да извършватъ строго правосѣ-
діе. Тѣ трѣбва да отдаватъ правото на всѣкого,
отъ каквато народностъ, вѣра и състояніе и да е
той. Лицепріятіето, родопріятіето и вѣропріятіето
не трѣбва да иматъ мѣсто въ управелнитѣ и съ-

дебнитѣ ни стан. Нѣй трѣбва да отдаваме правото и на онѣзи които прѣзъ миналото не сѣ били справедливи къмъ народа ни. Нѣма съмнѣніе че по нѣкога е много трудно да се слѣдва това правосъдно правило, но нѣма съмнѣніе и въ това, че то ни е необходимо ако искаме да съществуваме като народъ и държава, и ако желаемъ да се присъединятъ на Сѣверна България и другитѣ наши области.

Мпозина отъ читателитѣ знайтѣ че Американцитѣ въ Съединенитѣ Държави иматъ всѣка година, на 4-й Юлій, единъ народенъ празникъ, въ който възпоменуватъ освобожденіето си отъ Англійската власть. На този дель въ Америка се казватъ много трогателни слова и се правятъ голѣми увеселенія. Случихъ се веднѣжъ на този день въ единъ градъ у {Ню-Йоркската държава, и словото което единъ пастиръ изрече тогава въ църквата си всѣкога е бръмчало въ ума ми. „Защо,“ казваше той, „всѣкой гражданинъ на тѣзи славна наша Република се гордѣе да е нейнъ гражданинъ? Защо всѣкой, каквото и да е званіето му, състояніето му и вѣрата му, е готовъ да жертвува всичко за защита на тѣзи държава? Защо е готовъ да пролѣе кръвта си за Американското знамя? Защото тѣзи държава гледа еднакво на всичкитѣ си граждани, били тѣ богати или сиромаси, учени или прости. Защото тя *отдава правото на всѣкого*. Защото всѣкой въ тѣзи държава е съвършено свободенъ да се учи каквото обича, да вѣрва каквото може и да напрѣдва въ всѣко отношеніе. Защото дѣто и да е Американскій гражданинъ тамъ Американското знамя и Американскитѣ закони го покровителствуватъ.“

Думитѣ на този говорител прѣпорѣчаватъ сами себе си, и азъ само ще приложѣ че ако нашитѣ управители и сѣдиѣ искатъ да е всѣкой Българскій подданикъ горѣщо привязанъ на народното ни правителство и да е готовъ да ся жъртвува за защита на държавата ни, и ако желаштъ да ся привлѣкатъ и присѣдинятъ и другитѣ Български области на Княжеството, тѣ трѣбва да отдаватъ правото на всѣкого.

5. Честность.

Отъ всячкитѣ спомѣнати условія това е едно отъ най-непріятнитѣ за разгледваніе, защото е невъзможно да ся не докачатъ нѣкои конто ся прѣдставятъ за горѣщи родолюбци, но на конто родолюбието състои въ пълненіе джобовѣтъ имъ съ несправедно събрано сребро и злато. Длъжността, обаче, ни принуждава да кажемъ нѣколко думи я върху това условіе. А като не спомѣнуваме имена, то никой негузенъ не трѣбва да зема думитѣ ни вързъ себе си.

Окрѣжнитѣ началници, сѣдитѣ, полицимейстеритѣ и разнитѣ свѣтници и старѣйшини и всички други правителствени лица по градовѣтъ ни и по селата ни трѣбва да сѣ честни чловѣци. Тѣ трѣбва да сѣ задоволни съ заплатитѣ си и да ся отстраняватъ отъ всѣкой видъ несправедно злато. Нека помнятъ онѣзи на чіето сърдце лѣжи благополучіето на народа че и това условіе е необходимо за истинното благоденствіе на отечеството ни. Народъ на който управелитѣ и другитѣ правителствени мѣжје сѣ чловѣци честни и наистина родолюбиви,

не може да не благоденствува; а народът, напротивъ чѣмто управители и съвѣтници, още и духовнитѣ му пастири, сж крадци не може да е благополученъ и най-послѣ дохожда врѣмето за съвършенното му отпаданіе. Единъ отъ най-голѣмитѣ недостатѣци на Турското правителство е било грабителството и подкупничеството на правителственнитѣ чловѣци.

Нека никой да не ся лѣже че народътъ ще бжде тѣрпеливъ къмъ народнитѣ си правителствени мжѣе, ако тѣ не сж честни въ работитѣ си. До сега ній сми страдали не отъ *Турци* но отъ *неправедни и нечестни управители и сждѣи* и ако бждѣщитѣ ни управители и сждѣи не сж по-добри отъ минжлитѣ, то състояніето на народа никакъ не ще да е по-добро отъ колкото е било. Не ще сбъркаш, мислѣхъ, ако кажемъ че за народа малко разлика прави да ли единъ управитель е Българинъ или Турчинъ; нѣщо, което той най-горѣщо желае е, праведни и честни управители и сждѣи. То ся знае че всѣкой Българинъ ще прѣдпочита Българи управители и сждѣи, но нека никой да не ся мамѣ и да мисли че народътъ ще гледа съ добро око и съ довѣріе народнитѣ си управители, ако тѣ не сж правдолюбиви и честни чловѣци. А когато единъ народъ нѣма повѣреніе въ правителствениитѣ си мжѣе, тогава състояніето и слѣдствието на държавата на такъвъ народъ биватъ най-плачевни.

Трѣбва ли да говорѣхъ че нѣкои отъ правителствениитѣ ни чловѣци сж ся прѣпорѣчили по най-достоосждителни начини? Трѣбва ли да кажѣхъ че тѣ най-грозно сж онеправдали и обезчестили народа ни? О, дано да исчезнѣхъ такива черни души

изъ между насъ! Дано да знаеше горкій ни народъ какъ да заплаца на такива изродици които нѣматъ въ сърдцата си никаква дупя отъ родолюбіе или боголюбіе, и които най-страшно подкопаватъ благоденствието на отечеството ни!

6. Свобода.

Съ думата свобода азъ не разбирамъ освобож-
деніе отъ Турската или отъ коя да е друга иноро-
дна властъ. Свобода, въ чистата смисль на думата
значи да е всѣкой гражданинъ съвършено свобо-
денъ да развива силитѣ които Богъ му е далъ и да
ги употребява по най-полезній за него начинъ; да
е свободенъ да ся учи, да мисли, да разсжда,
да рѣшава, да вѣрва каквото нему ся види за вѣр-
ваніе, още и да исказва мнѣніята си; да е свобо-
денъ да слѣдва каквото и да е безвредно занятіе, и
то по който начинъ нему ся види най-лесно и най-
износно; и при това, да е свободенъ народътъ да
избира своитѣ правителствени чловѣци. Дѣто нѣ-
ма тѣзи свобода, тамъ науката, търговіята и худо-
жествата не могатъ да цвѣтятъ, нито народътъ мо-
же да благоденствува.

Самото ограниченіе въ тѣзи свобода трѣбва да
става когато чловѣкъ съ дѣлата си или съ заня-
тіето си поврежда другитѣ. Нѣма съмнѣніе, на при-
мѣръ, че единъ кръчмаринъ не трѣбва да е свобо-
денъ да прави каквото ще, защото всѣкой знае че
кръчмарството е отрова за народа.

Никой не трѣбва да ми разбира че съ това
азъ проповѣдвамъ републиканско правленіе. Свобо-

дата е необходима за истинното напредване на на-
родът, но републиката не е необходима за свобо-
дата. Свобода може да има и безъ република.

7. Добри Вѣтрешни Сѣобщенія.

Пѣтищата между градоветъ и селата, пошитъ
и телеграфическитъ линии изъ цѣлото ни отечество
трѣбва да сѣ въ колкото е възможно добро състоя-
ніе. Това е необходимо нужно както въ търговско
тъй сѣщо и въ политическо отношеніе. Дѣто нѣма
добри вѣтрѣшни сѣобщенія, тамъ просвѣщеніето и
търговията не могатъ да цѣвтятъ и народътъ не
може да благоденствува. Освѣнь това, никое правн-
телство, особно такова слабо и обикалено отъ непріа-
тели каквото е нашето, не може да бди надъ дър-
жавата си както трѣбва, ако вѣтрѣшнитъ му сѣоб-
щенія сѣ такива щото сѣ нуждни нѣколко дни даже и
седмици за да се получатъ свѣдѣнія отъ градоветъ
и селата.

Нека си исповѣдами че нѣкои отъ досегашнитъ
ни вѣтрѣшни работи много злѣ ни сѣ прѣпоржчили.
Между градоветъ и селата нѣма почти никакво по-
щенско сѣобщеніе, освѣнь военнитъ Руски пощи,
които не сѣ за общій народъ. Днесъ Самоковъ, на-
примѣръ, се вижда да е много по-близо до Лондонъ
и до Нью-Йоркъ отъ колкото е до Плѣвенъ! То ся
знае че е имало причини за това неустройство, но
пакъ тѣзи причини не могатъ да оправдажтъ на-
пълно голѣмото ни небрѣженіе въ това отношеніе, и
колкото по-скоро ся поправя този голѣмъ недоста-
тъкъ толкозъ по-добрѣ ще е за народа въ всѣко отно-

шеніе. Никога не бива да ся забравя че състояніето и положеніето на отечеството ни сж такива щото е необходимо нужно да имамы най-добри вжтрѣшни съобщенія. Едно Турско нападеніе къмъ Дупница, напримѣръ, трѣбва въ нѣколко минути да стане извѣстно по цѣлото Княжество и по цѣла Источна Румелія.

8. Войска Здрава и Образована.

Нѣкои между насъ никакъ не ся виждатъ готови да даватъ синовеѣ си на войска. Тѣ искатъ да нѣматъ Турски войници да ги угнетяватъ или Черкезски чети да ги ограбватъ, и пакъ синовеѣ имъ и братіята имъ да си сѣдятъ у дома. Тѣзи погрѣшка трѣбва да ся поправи. Всѣкой българинъ трѣбва да разбере добръ че ако не иска да го угнетяватъ Турци и да го ограбватъ Черкези, и ако иска да ходи по търговіята си свободно отъ мѣсто на мѣсто, то или той или синовеѣ и братіята му трѣбва да сж войници. Невъзможно е и да смя свободни и да не смя войници. Ако искамы да запазимъ отечеството си и да смя самостоятеленъ народъ, ній трѣбва да имамы силна войска.

Съ „силна войска“ азъ не разбирамъ че ній трѣбва да имамы стотини хиляди стояща войска, защото това би било съсипително за народа ни. Колкото по-голѣма стояща войска поддържа единъ народъ толкозъ по-голѣми данъци трѣбва той да плаща, и слѣдователно толкозъ по-много ся истощава и осиромашава, и толкозъ напредѣтътъ му повече ся затруднява. Намъ е потребна не сто хиляди

даже двѣстѣ-триста хиляди войска за да можемъ да пазимъ отечеството и да стоимъ на своитѣ си нозѣ, но това число войска може да ся снабди по единъ другъ много по-икономиченъ начинъ. Онова което искамъ да кажѣ е, че ній трѣбва да имамъ *осенародна* войска, че всѣкой Българинъ, каквото и да е състояніето му и званіето му, трѣбва да е войникъ. Съвѣтниците и писаритѣ въ правителството, учителитѣ и ученицитѣ въ училищата, разнитѣ шивачи и търговци въ работницитѣ и продавницитѣ си, земледѣлцитѣ и скотовѣдцитѣ на нивята и кошаритѣ си, — всячки безъ изключение трѣбва да сж войници. Въ това отношение ній трѣбва да смн Пруси и Черногогорци. Нека ся разяснимъ по-добрь.

Въ всѣкой градъ и въ всѣко село трѣбва да има народни чиновници отъ работній разрядъ на обществото, които два три пѣти прѣзъ седмицата да надзираватъ военнитѣ обученія на цѣлій мъжкій полъ въ народа. Нѣма никой чловѣкъ, каквото и да е занятіето му или званіето му, който да не може да остави работата си и да иждивн три-четири часове на седмицата въ такива обученія. Нека оставимъ кавенетата и крѣчмитѣ, дѣто повечето отъ народа иждивяватъ не само безъ никаква полза но въ голѣма врѣда много часове и много пари всѣка седмица, и нека уопотрѣбимъ тѣзи часове за да ся приспособимъ тѣй щото да можемъ да пазимъ чадата си, сестритѣ си и огнищата си. Най-сгодното врѣме за обученіето на селското население е зимното, когато селенитѣ нѣматъ почти никаква работа на нивята си, и когато повечето отъ тѣхъ губятъ и врѣмето си и паритѣ си въ крѣчмитѣ.

Тъзи всенародна войска въ всѣкой градъ и село ще е добръ да е разподѣлена на полкове отъ които всѣкой да знае войводата си и да ся повинува на заповѣдитѣ му въ врѣме на нужда. Войскитѣ отъ всичкитѣ села трѣбва да сж свързани съ войската на окръжній градъ дѣто ще прѣбивава военачалникътъ на цѣлото окръжіе, а войскитѣ на всичкитѣ окръжія да сж свързани съ войската на сръдоточній градъ на отечеството или на нѣкое друго по-важно мѣсто въ военно отношеніе, дѣто ще прѣбивава главній военачалникъ на цѣлата всенародна войска. Тъзи всенародна войска трѣбва, още, да е свързана съ стоящата войска.

Не знаж дали има нужда да ся забѣлѣжава че на тъй всенародна войска не трѣбва да ся плаща нищо освѣнъ дѣто ще трѣбва, може би, да ся дава нѣкаква заплата на чиновницитѣ които пждивяватъ повече врѣме за да надзираватъ обученіята. Всѣкой трѣбва да е и войникъ и търговецъ. Деня трѣбва да ся занимавами съ обикновенитѣ си занятія и да печалимъ, а двѣ-три вечери прѣзъ седмицата да употрѣблявами по едниъ-два часа въ военни обученія. Тъзи система е почнѣла да ся въвожда по единъ или въ другъ начинъ почти по всичкитѣ държави. Това е особно нужно за насъ.

Всѣкой вижда колко здрава войска можемъ да образувами съ почти пезначителни разноски. Въ такъвъ скучай ній не ще имамъ нужда за повече отъ 10 или 15 хиляди стояща войска и данъцитѣ ни ще бждѣтъ доста леки. Въ цѣлата Американска Република (Съединеннитѣ Държави), на която земното пространство е почти толкози голѣмо колкото цѣла Европа,

има само 20 или 25 хиляди стояща войска, и то ся знае че това е една отъ главнитѣ причини защо Американскій народъ плаща сравнително съвсѣмъ малки данъци. Всѣкой Американецъ, обаче, е войникъ. Нека ся появи нѣкаква опасностъ отъ нѣкъдѣ и изведнѣжъ ще ся събере повече отъ милионъ рѣшителна войска, готова да пролѣе кръвта си за отечеството си. Така трѣбва и ний да дѣйствуваме.

Цѣлата ни войска, и стоящата и всенародната, трѣбва да е образована. Всѣкий войникъ трѣбва не само да знае да чете и да пише, но да има и добри познанія поне отъ първоначалнитѣ науки. Военачалницитѣ и чиновницитѣ трѣбва да сж едни отъ най-учениитѣ и най-способнитѣ ни мъжѣе. Това е необходимо нужно ако искаме войската ни да знае какво да прави и какъ да го прави. За да ся постигне това желаемо нѣщо по-скоро, много добро може да е да има въ всѣкой полкъ по единъ като учителъ, който да учи онѣзи които не знахтъ да четатъ и да пишатъ. Нѣма никакво съмнѣніе че би било много полезно ако военачалници, или и други които могатъ да даватъ на войската]сказки върху разни прѣдмѣти а особно върху исторіята и землеописаніето. Войската трѣбва да е запозната твърдѣ добрѣ съ своето отечество.

9. Добри Сношенія съ Другитѣ Държави.

Нампратъ ся и такива лица между насъ които мислятъ че ний трѣбва да вършимъ всичко по волята си безъ да обрашаме вниманіе какъ другитѣ Европейски народи ще гледатъ на поведениѣта ни и

на дѣлата ни. Това, тоже, е голѣмо и опасно заблужденіе. Както всѣкой человекъ има нужда отъ други человекѣ, и всѣкой домъ има нужда отъ други домове, тъй сѣщо и всѣкой народъ има нужда отъ други народи. Всичкитѣ народи сѣставятъ голѣмото человекеско домородіе, и тѣ сѣ зависими единъ отъ другъ. Достолѣпіето на всѣкой народъ много зависи отъ сношеніята му съ другитѣ народи. Ній нито можемъ нито бива да ся затворимъ тука въ Старопланинскій полуостровъ и да кажемъ че не искаме нито да знаемъ за другій свѣтъ нито той да знае за насъ. За да напръдваме както трѣбва и да можемъ справедливо и достойно да ся причислимъ въ великата фамилія на Европейскитѣ народъ ний трѣбва да ся стараемъ да имаме добри сношенія съ другитѣ народи. Трѣбва, както спомѣнахъ по-горѣ, внимателно да държимъ пріятелството на пріятелитѣ си и да ся стараемъ да спечелимъ онова на непріятелитѣ си. Това ни е особно нужно като ній сме и млади и слаби, още и окръжени отъ непріатели. Азъ не ся двоеумъ да кажъ че това е едно отъ най-добритѣ срѣдства чрѣзъ което можемъ да спечелимъ достолѣпіето и независимостта на отечеството си.

Съ това неразумѣвамъ че ній трѣбва да работливствуваме и съ наведена глава да слушами каквото другитѣ ни говорятъ, или че не трѣбва да пазимъ онова което е наше. Такова поведеніе би било едно отъ най-низекитѣ и недостойнитѣ за единъ народъ. Както съмъ говорилъ, ній трѣбва да ся стараемъ по всѣкакъвъ начинъ да пазимъ своитѣ интереси и да не ся оставяме да сме подъ нозѣтъ на нѣкои инородци.

Онова косто трѣбва най-вече да ся стараемъ е да покажемъ на Австрія, на Англія и на другитѣ Европейски държави които ся интересуватъ въ този полуостровъ че като искаме да придобіемъ народното си единство и независимостта си, ний никакъ не застрашавамъ тѣхнитѣ интереси. Нека имъ покажемъ по всѣкакъвъ начинъ че ний нѣмаме никакво око на чуждото. Нека освѣтляваме правителствата и народитѣ на другитѣ държави върху вѣдущевленіята на нашия народъ. Нека съ поведеніето си и съ дѣлата си да имъ покажемъ че искаме тѣхното пріятелство, и че свободна Българія отъ Дунава до Архипелагъ не само не ще затрудни интереситѣ имъ но ще ги улесни. Не знаж да ли трѣбва да ся спомѣнуваме че запаленитѣ глави които бълнуватъ въображаемий Панславизмъ сж принесли на отечеството ни най-големо зло. Нека помнимъ че нѣкои държавни мъже противодѣйствуватъ на освобожденіето ни не отъ друго но защото сж злѣувѣдомени върху този прѣдмѣтъ, и че ако ся освѣтлѣхъ върху истиннитѣ намѣренія и стремленія на народа ни, тѣ щѣхъ да бждатъ първи да ни подкрѣпятъ въ стараніята ни за народно единство и освобождение.

10. Упованіе въ Бога.

Нѣкои отъ читателитѣ може би съ подсмивка ще кажатъ: „Ето най-послѣ той почна да ни призова на покаяніе.“ Тѣхното поведеніе, обаче, не може да забрани на чловѣка да не изпълни длъжността си и да не искаже убѣжденіето си върху важній прѣдмѣтъ когото сми разгледвали въ тѣзи книга.

Нека помнимъ че безъ Божіята помощъ и безъ неговото благословеніе е невъзможно да благоуспѣемъ. Надѣждата ни за сполука трѣбва да е въ Бога. Но за да получимъ неговата помощъ, ній трѣбва смиренно да я просимъ, а за да ся услышатъ прошеніята ни ній трѣбва внимателно да ся съобразяваме съ святигѣ му заповѣди. „Защото опзи народъ и царство които не би Ти работили, ще загинѣтъ; ей, онѣзи народи съвсѣмъ ще запусѣхътъ.“¹⁾ „Ако Господь не съгради дома, напраздно ся трудятъ зидаритѣ: Ако Господь не упаци града, напраздно бди стражѣтъ.“²⁾

Никой искренъ и размисленъ родолюбецъ не може да откаже че тѣзи боговдъхновенни думи заслужватъ най-серіозното ни вниманіе. Вѣковна олитностъ е доказала по най-неопровергаеми начини че тѣ сж истинни, и ній никакъ не бива да заблуждаваши и да ся надѣваме че ще можемъ да успѣемъ въ великото си народно дѣло безъ Божіята помощъ. Но какъ можемъ да получимъ тѣзи помощъ ако ній даже не мислимъ серіозно за Бога? Тѣзи е една отъ най-скърбнитѣ страни на нашитѣ недостатъци. Нека помнимъ че Господь е върховній Владѣтель на свѣта, че той царува надъ всичко. Нека помнимъ, още, че той поругаеъ не бива. Ній можемъ да употрѣбимъ всѣкитѣ си сили за образovanіето си, можемъ да образуваме нѣколко стотини хиляди войска, и да придобіемъ пріятелството и покровителството на силни държави; всичко това,

1) Исаія, 60; 62

2) Псаломъ, 127; 1.

обаче, ще бжде суетно ако Богъ не е на наша страна. Но ако Господъ е отъ къмъ насъ, то и всичкии свѣтъ да ся вѣржи противъ народното ни единство и освобождение, ний ще бждемъ побѣдители.

Азъ не казвамъ че не ще придобіемъ народното си освобождение и единство безъ да просимъ помощта Божія съ сѣрдца смиренни и съкрушенни. Това е възможно, защото Богъ е благъ и неговото дълготърпѣніе може да ни помага за вѣрме. Непровѣргаема истина е, обаче, че безъ Божието благословение е невъзможно да ся постигне истинно *блачополучіе*.

„Блаженъ е този народъ когото Господъ е Богъ.“¹⁾ Блаженъ онзи на когото е помощникъ Богъ Якововъ, на когото надѣждата е на Господа неговтъ Богъ.“²⁾

Тѣзи, вкратцѣ, сж нѣкои отъ главнитѣ условія съ които трѣбва да ся съобразявами ако искаме народната си независимостъ и народното си благоденствие. Въ заключение ще забѣлѣжжъ че една свята длъжностъ на всѣкой Българинъ е да ся старае за приложеніето на тѣзи условія въ народнитѣ ни работи и въ народній и животъ.и Богъ ни е отворилъ добръ случай за да опитамъ силитѣ си и да покажемъ способноститѣ си, и дано между насъ ся появятъ множество истинни родолюбци.

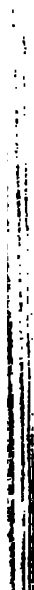
Ако горитѣ десетъ условія не ся изпълняватъ, народътъ ни не може да благоденствува.

---

1) Псаломъ 144; стр. 15.

2) Псаломъ 146; стр. 5.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY

DATE DUE

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 06302 2639

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD**

the 1990s, the number of people in the UK who are employed in the public sector has increased by 1.5 million, from 2.5 million in 1980 to 4 million in 1995. The public sector has become a major employer in the UK, and its growth has been a major factor in the overall growth of the economy.

The public sector has also become a major employer of women. In 1980, women made up 40% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 50%. This increase in the number of women in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of women in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people with disabilities. In 1980, people with disabilities made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people with disabilities in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people with disabilities in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people from ethnic minorities. In 1980, people from ethnic minorities made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people from ethnic minorities in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people from ethnic minorities in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people who are over 50 years of age. In 1980, people over 50 years of age made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people over 50 years of age in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people over 50 years of age in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people who are under 25 years of age. In 1980, people under 25 years of age made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people under 25 years of age in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people under 25 years of age in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people who are over 65 years of age. In 1980, people over 65 years of age made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people over 65 years of age in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people over 65 years of age in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people who are under 16 years of age. In 1980, people under 16 years of age made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people under 16 years of age in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people under 16 years of age in the workforce.

The public sector has also become a major employer of people who are over 75 years of age. In 1980, people over 75 years of age made up 1% of the public sector workforce, and by 1995, this figure had risen to 3%. This increase in the number of people over 75 years of age in the public sector has been a major factor in the overall increase in the number of people over 75 years of age in the workforce.